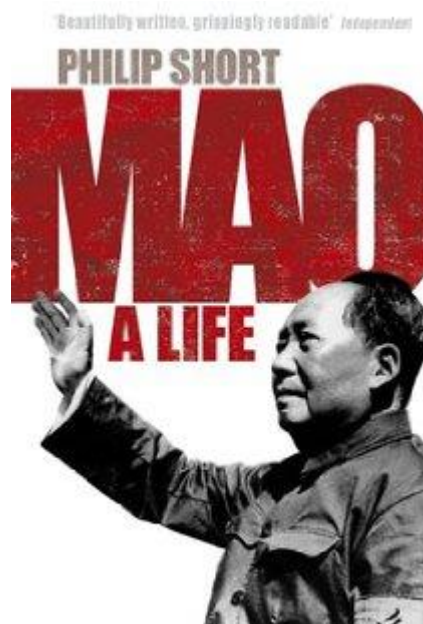

Philip Short

Mao och kulturrevolutionen

Utdrag ur Philip Shorts Mao-biografi

Översättning: Björn Erik Rosin

Innehåll

Introduktion	1
14. Drömmar om odödlighet	3
15. Katastrofen.....	15
Epilog.....	52
Lästips – Mera om kulturrevolutionen	56

Introduktion

Följande är utdrag ur Philip Shorts *Mao – A Life* (utg. 1999), som av många anses vara den bästa moderna Mao-biografen, bl a därför att den försöker och även ganska väl lyckas ge en relativt balanserad bild av Mao och hans verk¹, i motsats till t ex Chang-Hallidays *Mao: Den sanna historien*, där Mao framställs som ett monster utan några som helst försonande drag².

De kapitel som översatts (kapitel 14 och 15) handlar om kulturrevolutionen och dess förspel. Dessutom ingår bokens epilog.

Det finns massor skrivet om kulturrevolutionen, i synnerhet under åren 1966-72.³ I mitten av 1960-talet framstod Mao och Kina för många radikala ungdomar som världsrevolutionens högborg, och Kulturrevolutionens radikala framtoning, med omfattande massmobiliseringar (av främst ungdomar), fick ett entusiastiskt mottagande – dess budskap svaldes med hull och hår. Det är därför inte särskilt förvånande att de flesta böcker som vid denna tid skrevs om kulturrevolutionen förbehållslöst slöt upp bakom densamma.⁴

Redan från början framkom dock kritiska synpunkter från andra delar av vänstern, bl a från ”trotskister”⁵ och givetvis ”Moskva-kommunister”. Med tiden medförde dock utvecklingen i Kina att allt fler började ifrågasätta kulturrevolutionen, även i kretsar som från början hade fallit för dess locktoner, t ex de svenska ”r-arna”, som slutligen helt vände på klacken när det gällde kulturrevolutionen.⁶ Albaniens brytning med Kina och kritik av maoismen bidrog också till att bryta maoismens och kulturrevolutionens förtrollning.⁷

Efter Maos död har många av de ideologiska låsningarna upplösts. Detta tillsammans med tillgång till omfattande arkiv i både Kina och Sovjet, liksom memoarböcker och mycket annat, har gjort det möjligt att tränga in bakom de gamla kulisserna. Det finns idag många arbeten som kritiskt belyser kulturrevolutionen och hela Mao-epoken.⁸ En hel del av dessa arbeten är utmärkta⁹, men det finns tyvärr också Kina-litteratur, där en blind dyrkan av Mao och kulturrevolutionen bara ersatts av ett minst lika nyansfritt blint förkastande av allt som rör Maos Kina (Chang-Hallidays redan nämnda Mao-biografi är ett exempel på det).

Men det finns även författare och historiker – Stuart Schram (nestorn i sammanhanget)¹⁰, Greg Benton, Timothy Cheek, Maurice Meisner, Philip Short, Jonathan Spence m fl – som ser

¹ Se [Om Philip Shorts Mao-biografi](#) med bl a 2 recensioner.

² Se [Gregor Benton och Lin Chun \(red\): Var Mao verkligen ett monster?](#) på marxistarkivet.

³ På marxistarkivet finns en speciell avdelning, [Kulturrevolutionen](#), som ägnas denna fråga. Flera av de texter som ingår där kommenteras i det följande. – Se även Lästipsen allra sist.

⁴ Detta gäller bl a följande böcker som finns på marxistarkivet: G Blumer, [Den kinesiska kulturrevolutionen 1965/67](#) (1968); Nee-Collier, [Kulturrevolutionen vid Kinas universitet](#) (1968-69); C Bettelheim, [Kulturrevolution & industriell organisering i Kina](#) (1973).

En läsvärd bok som bryter detta mönster är Munthe-Kaas och Gittings, [Maos kulturrevolution](#) (1969).

⁵ Se Isaac Deutschers artikel [Den stora Kulturrevolutionen](#) (1966) och den mycket omskrivna [Resolution om "kulturrevolutionen"](#) från Fjärde internationalens 9:e världskongress 1969, som utsattes för hårda attacker från maoistiskt håll (se nästa not).

⁶ [Den svenska vänstern och kulturrevolutionen i Kina](#) redovisar hur olika vänsterorganisationer förhöll sig till kulturrevolutionen, samt [Marxism eller idealism](#) som är r-arnas uppgörelse med Kina.

⁷ Se samlingen [Kinas brytning med Albanien](#) och Enver Hoxhas [Kritik av Mao Tsetungs tänkande](#).

⁸ Här bör nämnas den officiella kinesiska värderingen av Mao-epoken, [Resolution on CPC history \(1949-81\)](#) (Resolution antagen vid Kinesiska kommunistpartiets elfte centralkommittés sjätte plenarmöte, 27 juni 1981)

⁹ Se t ex vad Stuart Schram har att säga om [Mao och kulturrevolutionen](#), som kan läsas som ett komplement till föreliggande bokutdrag (som främst handlar om just kulturrevolutionen).

¹⁰ Stuart Schram intar en särställning när det gäller seriös forskning om Mao och Maos Kina. Bland Schrams arbeten bör nämnas mastodontverket *Mao's Road to Power* (9 volymer), innehållande kommenterade engelska översättningar av ett stort antal tal och andra texter av Mao fram till 1949.

seriöst på Kinas historia och som föresatt sig utgå från den komplexa verkligheten som den är, i motsats till de som (av politiska eller andra skäl) våldför sig på verkligheten genom att därur filtrera fram det som stöder de egna svartvita uppfattningen och förtränga resten. Om man vill förstå historien duger inte ett sådant angreppssätt som tyvärr är mycket vanligt vad gäller inte bara Kinas, utan även Sovjetunionens historia.

Den upplaga av Shorts bok som vi använder oss av här fullbordades 1999. Författaren hade då haft tillgång till en rik uppsättning källor (dokumentariskt material och andra arbeten). Han hade också haft tillfälle att intervju och samtala med kineser i Kina (hans hustru är kines).

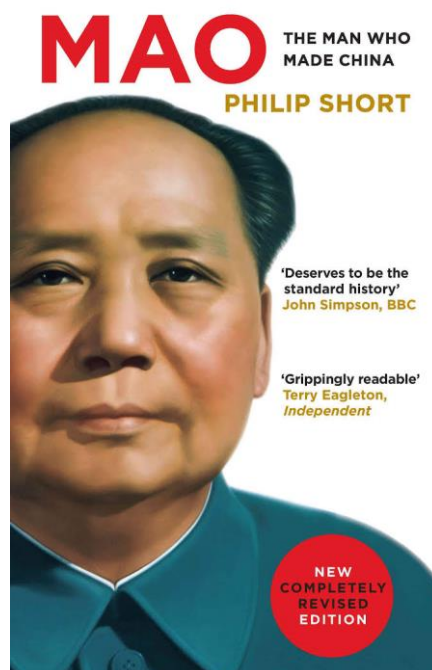
Shorts Mao-biografi är mycket läsvärd, även om man kan ifrågasätta både enskilda fakta och annat i hans framställning (personligen tycker jag t ex att han är lite väl vårdslös när det gäller vissa sifferuppgifter).

Vad gäller Shorts redogörelse för kulturrevolutionen (som återges nedan), så ger den en färgrik och trovärdig, men dystert bild av de omtumlande åren. Kulturrevolutionen spårade snabbt ur och ledde såväl till omfattande förstörelse av ovärderliga kulturella och andra ting, som förföljelse och även ond bråd död för mängder av människor.

Shorts notapparat har här utelämnats, främst därför att författarens sätt att ange noter är krångligt: Short utgår från sidnumreringen och för varje sida specificeras referenserna med inledningen av den text det gäller. Detta är besvärligt att tillämpa i en översättning (sidindelningen stämmer t ex inte). Förmodligen skulle det vara lättare att göra om noterna till ”vanliga” numrerade noter, men det är tidskrävande. Ett annat sätt vore att skriva in referenserna direkt i texten, men det skulle göra texten plottrig och svårläst. Därför har vi avstått helt från att ta med noterna (däremot har tillagts en del förklarande noter). Den som är intresserad av Shorts noter kan alltid införskaffa boken, som finns i flera pocketupplagor – se antikvariat eller bibliotek. Boken finns även i en ny reviderad upplaga, utgiven i år (se bild nedan).

Tips: Se videointervjun med Short: [Book Discussion on Mao: A Life](#)

Martin F (december 2016)

14. Drömmar om odödlighet

Det skulle ta fem år att över huvud taget komma i närheten av något som påminde om normalt liv efter den blodförlust i rikedomar och befolkningens mängd, som Maos häpnadsväckande dåraktighet hade lett till [Förf. syftar på Stora språnget 1958-62].

Det första året av återhämtning – eller, som det officiellt hette, ”anpassning, konsolidering, förbättring och tillväxt” – gick åt till en desperat jakt på alla sorters nödlösningar för att hindra Folkrepubliken från att falla samman. I Sichuan, och i tre andra provinser i väst, samt i Tibet, fick man sätta in Folkets befrielsearmé för att slå ned väpnade uppror som startats av svältande bönder. I Henan gav sig milisen, som bildats för att folkkommunerna skulle kunna försvara sig, ut på plundringståg och ägnade sig åt väpnade rån, våldtäkter och mord. Bönderna kallade medlemmarna av milisen för ”banditkungar”, ”tigergång” eller ”våldsmän”. Där och i Shandong, där Stora språngets excesser hade varit som värst, bröt regeringens auktoritet helt samman i många distrikt. Liu Shaoqi varnade för att Kina var på väg in i samma slags anarki som rått i Sovjet under inbördeskriget i början av 1920-talet.

För att minska trycket på livsmedelsförsörjningen i städerna tvingades 25 miljoner stadsbor flytta ut på landet – en prestation som Mao i gillande ordalag jämförde med ”att deportera hela befolkningen i ett medelstort land som Belgien”. Men även nu krävdes omfattande spannmålsimport för att de som fanns kvar skulle kunna livnäras. 1961 köpte man nära sex miljoner ton vete utomlands, det mesta från Australien och Kanada, en del till och med i USA men de inköpen ”tvättades rena” i Europa. Importen skulle hålla sig på den nivån ända in på 1970-talet.

Vid sidan av dessa punktinsatser började Liu och andra i ledande ställning att granska de falska förespeglingar, som Stora språnget vilat på.

Problemet var, förstås, som vanligt Mao.

Att han dragit sig undan till ”andra linjen” innebar inte att han lämnat ifrån sig makten, bara att han utövade den på annat sätt. Medan Ordföranden tidigare bestämt takten, och de övriga fått haka på, förväntade han sig nu att de andra medlemmarna av Politbyråns ständiga utskott skulle gå i spetsen – men bara i former som stämde överens med hans egen uppfattning. Peng Dehuai hade fått lära sig att Mao var den ende som hade rätt att ifrågasätta sin egen politik. Nu var det Lius och Deng Xiaopings tur att upptäcka vådorna med att stå ”i främsta linjen”. ”Vilken kejsare har fattat det beslutet”, undrade Mao i mars 1961 sedan Deng föreslagit (utan att först förankra det hos Mao), att jordbrukspolitiken skulle skötas med olika metoder i landets norra och södra del.

Följden blev extrem försiktighet. All omvärdering av ”nymodigheterna” med Stora språnget – folkkommunerna, de kollektiva matsalarna, systemet med tvångsrekvisitioner – undveks nogsamt tills man visste säkert vad Ordföranden menade. I mars 1961 betonade centralkommittén således kraftfullt de gemensamma matsalarnas betydelse. Men när Mao en månad senare ställde sig bakom en rapport, som talade om att matsalarna blivit ”ett hinder för att öka produktionen och en cancer i relationerna mellan partiet och massorna”, ändrade hans kolleger omedelbart uppfattning. Inom några dagar skulle Liu Shaoqi, på inspektionsresa i Hunan, och Zhou Enlai, i Hebei, börja praktisera Ordförandens nya linje och snabbt få sällskap av Deng Xiaoping, Peng Zhen och Zhu De. Detta skulle till och med påverka arbetslägren, där fångarna sattes att tillverka köksredskap i aluminium som ersättning för de redskap i metall, som smälts ner under kampanjen för att tillverka stål på bakgårdarna, och ge bönderna möjlighet att åter själva laga mat nu när de kollektiva matsalarna skulle avskaffas.

I juni upphörde även tvångsrekvisitionerna. Den åkermark som fick användas till privata jordlotter utökades. Principen ”mer betalt för mer arbete” återinfördes och fick sällskap av den leninistiska parollen ”Den som inte arbetar skall heller inte äta” – en olycksbådande påminnelse i en tid då massvält rådde. Bondemarknader, som förbjudits under Stora språnget, tilläts åter och kringresande försäljare och gatuförsäljare syntes till igen.

I september gjorde Mao så ännu en sista eftergift.

Under sommaren hade många folkkommuner, med ledningens godkännande, delats upp i hälften, eller en tredjedel, av sin ursprungliga storlek i försök att göra dem mindre ohanterliga. Nu meddelade Mao sina kolleger att han bestämt att den grundläggande förvaltningsenheten, den som fördelade arbetsuppgifterna bland hushållen och resultatet av skörden, skulle minskas och övergå från ”brigadnivå”, med flera byar, till ”produktionslag” motsvarande de ursprungliga bykooperativ, som bildats fem eller sex år tidigare. Syftet var att återställa böndernas motivation genom att direkt knyta belöningsystemet till deras, och grannarnas, egna insatser i stället för att tvinga dem att dela på resurserna med familjer från andra samhällen.

Det här låg en bra bit från de principer Mao hade slagit fast 1958. Då hade han förkunnat att fördelen med folkkommunerna bestod i att de var ”stora, för det första, och kollektivt ägda, för det andra”. Nu kunde han i bästa fall hoppas på att begreppet folkkommun skulle leva kvar, trots hungersnödens fasor och den omfattande demoraliseringen ute i landet.

Än en gång skulle det emellertid inte visa sig räcka med att Ordföranden i förtid dragit sig tillbaka.

Delvis var problemet att det skett så många omsvängningar på sistone att lokala kadrer inte hade någon lust att ändra inriktning, även när politbyrån gett order om det, ifall vinden än en gång skulle vända och de skulle få stå där anklagade för högeravvikelse.

Andra – och inte bara på lokal nivå, utan även de radikala i politbyrån som Kang Sheng, Ke Qingshi i Shanghai och Li Jingquan, ledare i Sichuan – var så tydligt förknippade med vänsterpolitiken att de om de det allra minsta distanserade sig från Stora språnget skulle hamna i en utsatt position politiskt. Följaktligen drog de benen efter sig – Li Jingquan gick till och med så långt att han försvarade de gemensamma matsalarna även sedan Mao kritiserat dem.

Dessutom insåg bägge grupperna att Ordföranden var ytterst tveksam till de förändringar som blivit nödvändiga. Han vägrade inte bara att gå med på att den tidigare politiken varit felaktig – som mest kunde han medge att den inte varit fläckfri – och de nya planer som det året fastställdes för att återuppliva handel och industri, samt uppmuntra satsningar inom vetenskap, utbildning, konst och litteratur, var så oklara (och så måste det vara om Mao skulle ställa sig bakom dem), att det gick att tolka dem i såväl radikal som försiktig riktning, allt beroende på de politiska vindar som var förhärskande. Zhou Enlai sammanfattade den osäkra kompromiss den nya politiken vilade på genom att uppmana ansvariga att ”å ena sidan bedriva klasskamp, å andra sidan att stärka enhetsfronten” – ett sätt att försöka lösa cirkelns kvadratur, något han ju mycket väl insåg var omöjligt.

I detta läge fortsatte Maos kolleger att strikt följa de riktlinjer Ordföranden fastlagt.

Målen för stål- och kolproduktion reducerades till nivåer, som för första gången sedan 1957 hade något som helst samband med verkligheten. Industrierbetarna fick åter rätt till bonus och fabriksdirektörerna återfick gamla befogenheter. Deng, Liu och utrikesminister Chen Yi (men inte den som vanligt försiktige Zhou Enlai) utgick samtliga från Maos indirekta erkännande av att misstag begåtts – och både Deng och Liu citerade vad bönderna sagt i de områden de besökt, att hungersnöden ”till 30 procent berodde på naturkatastrofer, till 70 procent på

mänskliga svagheter”. Men ingen gick in närmare på vad misstagen bestått av, och allra minst vem som gjort sig skyldig till dem.

Man fortsatte därför vidare in i återvändsgränderna.

Resten av hösten förhöll sig Mao tyst, som det anstod hans nya roll ”vid andra linjen”. Hans kolleger manade till ökad realism, men på ett så dunkelt sätt att ingen kunde vara säker på vad det innebar. Ansvariga på lägre nivå avvaktade, i väntan på tydligare signaler.

Följden blev att det i december fortfarande inte syntes till några tecken på att ekonomin var på väg upp ur bottenläget. I Anhui och andra hårt drabbade provinser började kadrer experimentera med vad som kallades ”system för hushållsansvar”, vilket innebar att mark arrenderades ut till familjer på individuell nivå. Vid ett besök i sin hemprovins Sichuan upptäckte Zhu De, att bönder övergett folkkommunerna och börjat odla grödor på egen hand. Han tog då upp frågan om inte den sortens lösningar borde ges officiell sanktion, eftersom ”det hur som helst skulle ske även om man inte godkände det”.

För Mao framstod det som ett hot om att kollektiviseringen på landsbygden helt skulle kunna rivas upp.

I januari 1962 inkallade han följaktligen en arbetskonferens i Beijing med inte bara de 200-300 högre tjänstemän som brukade närvara vid den typen av möten, utan ytterligare drygt 7 000 kadrer från partikommittéer i distrikt och folkkommuner runt om i landet.

Tanken med detta speciella möte var att det skulle bli en vändpunkt. Men medan Mao ville att konferensen skulle sätta stopp för undermineringen av socialistiska värderingar, såg Liu Shaoqi och de andra ”i första linjen” den som ett sannings ögonblick, där man äntligen skulle kunna summera lärdomarna av begångna misstagen och partiet göra en omstart på basis av ett politiskt samförstånd som de närvarande lokala kadre sedan direkt och på ett övertygande sätt skulle föra ut till gräsrotterna.

Liu angav tonen med en rapport som öste måttlöst med lovord över Maos korrekta vägledning ”vid varje avgörande tillfälle”, innan han abrupt gick över till pudelns kärna. ”Det är nödvändigt att påpeka”, tillkännagav han, ”att particentrum har huvudansvaret för de senaste årens brister och misstag i vårt arbete”. Det ledde till krav från golvet på en närmare precisering av vem som bar skulden. Varken Liu, och inte heller någon annan, var beredd att dryfta detta i öppen debatt. Men några dagar senare, i samband med en gruppdiskussion, tog ledaren för norra Kina, Peng Zhen, bladet från munnen.

Particentrum, sade han, betydde Mao, Liu Shaoqi och de övriga i politbyråns ständiga utskott. Om de var ansvariga fick de också ta på sig skulden. Mao själv, fortsatte Peng, var inte heller immun mot misstag. Det var ju han som sagt att övergången till kommunismen kunde ske på ”tre till fem år” och som legat bakom införandet av de nu förkastade gemensamma matsalarna. Även om Ordföranden bara stått för ”en tusendels misstag” skulle det vara ”förfärligt om han inte gjorde självkritik”.

Tio dagar senare kom Maos svar:

Varje misstag som Centrum gjort bör jag vara direkt ansvarig för, och jag har också en indirekt del i skulden, därför att jag är Centralkommitténs ordförande. Jag vill inte att andra människor ska dra sig undan sitt ansvar. Det finns en del andra kamrater som också har ansvar, men den i första hand ansvarige bör vara jag. [tal 30/1 1962]

Som självkritik betraktat var detta ytterst nonchalant. Mao struntade inte bara i att medge att han personligen gjort felbedömningar, det fanns heller inte minsta antydning till ursäkt, inga spår av samvetsqual över de miljoner som dött, inget erkännande av den verkliga omfattningen av den katastrof hans politik lett till. I stället försökte han relativisera sin egen skuld

och betonade att på alla nivåer inom ledningen ”hade var och en sin del av ansvaret” och uppmanade andra att också erkänna sina misstag.

De bland er ... som är rädda för att ta ansvar, som inte tillåter folk att prata, som tror att ni är tigrar och att ingen törs röra era arslen, vem som än har denna attityd, tio av tio av er kommer att misslyckas. Folk kommer att prata ändå. Tror ni verkligen att ingen vågar röra arslät på tigrar som ni? Det kommer de förbanne mig att våga!

Hur minimalt Maos medgivande av ansvar än var, fick det mötet att flamma upp. Han behövde ju inte säga mer: i ett parti som lärt sig betrakta honom som ofelbar var det anmärkningsvärt nog att han alls erkände några som helst brister.

Veckan därpå framträdde tiger efter tiger, från Zhou Enlai till Deng Xiaoping och neråt, och gisslade sig själva rituellt med detaljerade redogörelser om misstag. När mötet avslutades, den 7 februari, hade stämningen förändrats och en ny känsla infunnit sig, i politbyrån och bland de regionala delegationerna, att ett blad hade vänts och att det nu äntligen skulle bli möjligt att sätta kraft bakom den moderna, pragmatiska linje, som börjat skönjas det gångna året.

För Mao hade ”Den stora 7 000 kadrernas konferens”, som den senare skulle bli känd som, varit en alltigenom obehaglig upplevelse. Han hade inte alls gillat att behöva kritisera sig själv (samtidigt som han insåg att det var viktigt om man skulle kunna dra ett streck över vad som hänt). Han hade blivit bestört över den fientliga inställningen till Stora språnget bland kadrer på gräsrotsnivå och över kraven från de församlade om en förklaring till hur katastrofen varit möjlig. ”De klagar dagarna i ända och går på underhållning på kvällarna, de äter tre måltider om dagen – sen sitter de och fiser; det är vad marxismen-leninismen betyder för dem”, muttrade han. Än mindre hade han uppskattat Peng Zhens kritiska inlägg – även om de nya förhållandena efter tre år av hungersnöd och ekonomisk katastrof innebar att han inte längre kunde gå till väga på samma sätt som i fallet Peng Dehuai. Mötet hade också haft en obehaglig underström av stöd för att den detroniserade marskalken skulle få återupprättelse, nu då hans kritik av Stora språnget visat sig så välgrundad. Liu Shaoqi, som var väl medveten om att hans egen ställning var hotad om Peng skulle ges rätt, hade med kraft avvisat alla förslag om att denne skulle få komma tillbaka, men på ett sätt som låtit förstå att Pengs kritik varit korrekt – hans fel hade varit att ”intrigera med ryssarna” och ”konspirera mot partiledningen”.

Lius eget tal på konferensen hade också irriterat Mao.

Även om Liu plikttröget upprepat mantrat att ”sedan 1958 är våra framgångar huvudsaken, våra brister kommer i andra hand”, hade han medgett, något Mao aldrig skulle göra, att i delar av landet hade motsatsen varit sant och hade för landet som helhet angett förhållandet mellan framgångar och bakslag som 7:3, inte 9:1 som Mao gjorde.

Men Ordföranden var ändå betydligt mer bekymrad över att mötet inte gjort något för att slå fast grundläggande socialistiska sanningar. ”Om vårt land inte skapar en socialistisk ekonomi”, hade han varnat delegaterna, ”kommer vi att bli ... som Jugoslavien, som i själva verket har blivit ett borgerligt land.” Ingen hade tagit upp den tråden. Mitt under ett ekonomiskt sammanbrott hade de flesta delegater annat i huvudet än att slå vakt om socialistiska slagord.

När mötet avslutats drog sig Mao undan till Hangzhou, där han tillbringade våren och början av sommaren, vilket innebar att han för första gången överlät på triumviratet Liu Shaoqi, Zhou Enlai och Deng Xiaoping att ensamma sköta partiets och statens angelägenheter.

Delvis var Mao tjurig: han hade ingen lust att bli inblandad i en politik, som han innerst inne ogillade. Delvis ville han testa läget: genom att låta kollegerna ta över kontrollen skulle de få visa vad de gick för. Men det fanns också en parallell med Maos agerande långt tidigare i sin politiska karriär då han, på 1920- och 1930-talet, dragit sig tillbaka, med eller mot sin vilja, i

avgörande ögonblick och inväntat mer gynnsamma omständigheter för att verkställa sin återkomst.

Han skulle inte behöva vänta länge.

I mars skickade han sin personlige sekreterare, Tian Jiaying, till sin hemby Shaoshan för att direkt skaffa sig en inblick i hur läget var bland bönderna. Tian blev överraskad av att allt de ville tala om var "hushållens eget ansvarssystem", som både han själv och Mao starkt ogillade. De sade att från kollektiviseringen 1955 hade skördarna minskat för varje år. Genom att få sköta jorden på egen hand skulle de kunna vända den trenden. I maj hade Tian blivit övertygad: familjejordbruk var kanske inte politiskt korrekt, men i den desperata situation som Kina befann sig, var detta det bästa sättet att öka produktionen och dessutom vad bönderna ville. Chen Yun och Liu Shaoqi instämde. Vid ett möte med sekretariatet i juni citerade Deng Xiaoping ett talesätt från Sichuan: "Det spelar ingen roll om katten är svart eller vit; bara den fångar möss är det en bra katt." Deng Zihui, den jordbruksexpert som stångats med Mao när kooperativen skulle bildas, gjorde ett utkast till ett nationellt program för att få "ansvarssystemet" att fungera. På många ställen hade bönderna för övrigt tagit saken i egna händer.

Den sommaren odlades 20 procent av Kinas åkermark på individuell basis.

När Tian meddelade Mao vad han kommit fram till var Ordförandens reaktion ett eko av vad han sju år tidigare sagt till Deng Zihui: "Bönderna vill ha frihet, men vi vill ha socialism". Det fanns tillfällen, sade han bara kort och gott till Tian, då "vi inte helt och hållet kan följa massorna", och detta var ett sådant.

Mao dröjde några veckor med sin motattack. Läget på landsbygden var så kritiskt, att inte ens han ville ta risken att sätta båten i gungning. Men i början av juli, när det stor klart att sommarens skörd skulle bli bättre än de båda senaste åren – och att det därför framstod som att jordbruket höll på att återhämta sig utan de ideologiska kompromisser som "ansvarssystemen" skulle innebära – agerade han beslutsamt. Utan att bry sig om att informera ledarna i "första linjen" i politbyråns ständiga utskott återvände han till Beijing, där han gav Chen Boda, sin tidigare politiske sekreterare från Yan'an-åren och nu suppleant i politbyrån och ledande radikal, att utarbeta en resolution för centralkommittén om att den kollektiva ekonomin skulle stärkas. När det blivit känt att Ordföranden var tillbaka, och på krigsstigen igen, letade hans kolleger efter betäckning.

Deng Xiaoping utfärdade en panikartad order om att meningen med "svart eller vit katt" skulle tas bort från den skriftliga versionen av sina tal.

Chen Yun sjukskrev sig och reste bort, han skulle hålla sig borta de närmaste 15 åren för att återkomma först efter Maos bortgång. Liu Shaoqi kom undan med en självkritik för att inte ha förhindrat de andra ledarnas misstag. Till och med den hyperförsiktige Zhou Enlai togs i upptuktelse för att ha gett efter för pessimism. "Nu har vi pratat om problem och svarta saker i två år", dundrade Mao. "Det har blivit brottsligt att hitta något positivt."

Privata jordbruk var emellertid inte det enda bekymret för Ordföranden. Han ogillade också den försonliga hållning som Liu intagit gentemot USA och Sovjetunionen. Det hade orsakats av ett dokument författat av Wang Jiaxiang, den återkomne studenten, som i slutet av 1930-talet hade övertygat Stalin om Maos ledaregenskaper, och som nu var chef för partiets internationella sambandsavdelning. I ett läge med akuta inhemska bekymmer, skrev Wang, borde Kina så långt möjligt försöka undvika komplikationer på den internationella scenen. Liu och Deng höll med. På våren hade vissa tecken kunnat skönjas på lättnader i spänningarna med Indien och Sovjetunionen och i juni hade man nått en överenskommelse med amerikanerna om att en ny konflikt om Taiwan skulle undvikas.

För Mao dröp allt detta av förräderi.

Så fort han överlämnat kontrollen till de män han själv handplockat att leda Kina efter honom, hade de i två avgörande frågor – kampen mot imperialismen och ”dess bandhund revisionismen” internationellt, och att motverka kapitalismen på hemmaplan – i bästa fall visat sig kapabla till omfattande felbedömningar, i värsta fall skyldiga till principiösa kompromisser för kortsiktiga mål.

Ordförandens motattack kom vid sommarens årliga arbetskonferens i Beidaihe. ”Ansvarssystemen”, förklarade han, var oförenliga med den kollektiva ekonomin. Partiet stod därför inför ett avgörande val: ”Ska vi slå in på den socialistiska eller kapitalistiska vägen? Vill vi ha kooperativ på landsbygden, eller vill vi det inte?” Det var samma taktik han använt sig av i Lushan, då han ställt centralkommittén inför ett lika orubbligt val mellan sig själv och Peng Dehuai. Med Mao fanns aldrig någon medelväg.

Efter att ha fört över frågan om skötseln av jordbruket från den ekonomiska till den politiska arenan tog Mao nu åter upp, precis som han gjort i januari, Jugoslavien som exempel på ett land som ”ändrat färg” genom att överge sin socialistiska ekonomi. Klasskampen, erinrade han sina åhörare om, fortsatte under socialismen och, vilket framgick av utvecklingen i Sovjetunionen, ”kapitalistklassen kan uppstå på nytt”. Samma, lät han förstå, kunde hända även i Kina någon gång.

En månad senare, vid centralkommitténs tionde plenum, återkom Mao till dessa frågor.

I vårt land måste vi ... erkänna möjligheten av restauration från de reaktionära klassernas sida. Vi måste öka vår vaksamhet och noggrant undervisa vår ungdom ... Annars kan ett land som vårt fortfarande röra sig mot sin motsats. [...] Därför måste vi från och med nu tala om detta varje år, varje månad, varje dag ... så att vi får en mer upplyst marxist-leninistisk linje i frågan. [24/9 1962]

Mao tillade lugnande att det inte skulle bli fråga om någon upprepning av vad som förekommit i Lushan då ”Allt detta skitkastande [Peng Dehuai och gelikar] rörde till konferensen och arbetet blev lidande”. Nu, efter tiotals miljoner döda av hunger, var inte ens han beredd att ge klasskampen en sådan prioritet att den än en gång skulle kunna spolia den ekonomiska återhämtningen. Men lika fullt slog han fast att högeropportunisten, eller ”kinesisk revisionism”, som han nu kallade den, existerade ”inom landet och inom partiet” och måste bekämpas.

Så slutade Liu Shaoqis korta försök att ge kinesisk politik en mer rationell bas, där inte klasskampen utan ekonomiska krav fick vara bestämmande.

Ingen i politbyrån försökte tygla Maos pyromanartade ideologiska drifter, lika lite som de försökt begränsa hans makt i det ögonblick han varit som svagast, vid ”den stora 7 000 kadrens konferens” i januari, tidigare samma år. Följden blev att uppfattningen att en bourgeoisie skulle kunna dyka upp inom partiet, som Mao först gett uttryck för i Lushan i augusti 1959, åter hamnade mitt på scenen, denna gång direkt kopplad till avståndstagande från en urartad sovjetisk kommunism med ett enkelt slagord på fyra tecken: *Fan xiu, fang xiu* – ”Bekämpa revisionism (utomlands), förhindra revisionism (hemma)”. Denna ödesdigra koppling skulle bli vägledande för Maos tänkande, och dominera kinesisk politik, de sista 14 åren av hans liv.

Det första yttre tecknet på den nya vänsterkurs som Mao så enkelt infört i kinesisk politik hösten 1962 visade sig i Himalaya. Väpnade sammanstötningar hade inträffat i juli sedan indiska trupper upprättat vägspärrar längs den omtvistade gränsen mellan Tibet och Indiens gräns i nordost. Sedan Nehru oförsiktigt talat om ”att befria ockuperat indiskt territorium” bestämde sig Mao i oktober för att tiden var inne att ”denne representant för den reaktionära nationella bourgeoisie” fick lära sig en läxa. Efter en rad offensiver, där cirka 30 000

kinesiska soldater sattes in, led de indiska enheterna ett avgörande nederlag och den 21 november, när kineserna utropat ett ensidigt eldupphör, var Nehru tvungen att komma med en förödmjukande vädjan om hjälp från Väst.

I början av konflikten hade Chrusjtjov varit mer solidarisk än i samband med Kinas senaste gruff med Indien 1959. Men därefter hade han dragits in i en egen kris, på Kuba, där CIA skulle upptäcka att sovjetiska robotar utplacerats och var i behov av kinesiskt stöd. Så fort som debaclet på Kuba var över återgick sovjetledaren till sin mer sedvanliga, pro-indiska hållning, vilket fick Maos avsmak att fördubblas, inte bara på grund av Chrusjtjovs förräderi mot socialistisk solidaritet utan också för den ogenomtänkta blandning av äventyrspolitik och kapitulation han uppvisat mot amerikanerna. Inom några dagar återupptogs polemiken mellan Kina och Sovjet, som dämpats sedan ryssarna i slutet av 1961 brutit med Albanien, för fullt. Ett år senare skulle den kulminera med nio långa öppna brev – kända som ”Polemiken om den internationella kommunistiska rörelsens allmänna linje” – där kineserna för första gången direkt namngav det sovjetiska partiet (och där ryssarna svarade med samma mynt).

Förnyad stridbarhet utomlands matchades med stridbarhet på hemmaplan.

Beslutet att förbjuda privatjordbruk ledde under vintern 1962 till en rad initiativ ute i landet, som snart sammanfogades, med Maos personliga imprimatur under namnet Kampanjen för socialistisk skolning. Motiveringen var enkel. Om bönderna, och de lokala kadrer som ledde dem, fortfarande suktade efter kapitalism, i form av ”ansvarssystemen”, var det nödvändigt att ge dem en ny lektion i den kollektiva ekonomins dygder och socialismens överlägsenhet.

Till en början riktades rörelsen mot korruption bland kadreerna, och sådana former av anti-socialistiskt agerande som arrangerade äktenskap, spådomskonst, trolldom, buddhistiska och daoistiska ritualer, och dyrkan av förfäderna. Möten anordnades där äldre medlemmar av folkkommunerna uppmanades att ”ge uttryck för sin bitterhet”, dvs komma med långa redogörelser om eländet i det gamla samhället i syfte att övertyga yngre bönder om att, även när det rådde hungersnöd, var tillvaron under kommunisterna att föredra. Partiets propagandachefer skapade en ny förebild, en soldat i Folkets befrielsearmé vid namn Lei Feng, som under sin militära bana ägnat sig åt att tvätta sina kamraters sängkläder, hjälpt kockarna att rengöra kål och hjälpa gamla kvinnor över gatan; allt under parollen ”Det är ärorikt att vara en okänd hjälte” innan man osjälviskt går döden till mötes för revolutionens sak. Lei var en väsentlig symbol vars hengivenhet, osvikliga lojalitet och lydnad gentemot Mao och partiet redovisades i en dagbok präglad av motbjudande underdånighet:

Jag kände mig särskilt lycklig när jag steg upp i morse, för på natten hade jag drömt om vår store ledare, Ordförande Mao. Och så råkar det också idag vara 40 år sedan partiet bildades. Idag har jag så mycket att berätta för partiet, så mycken tacksamhet att visa det ... Jag är som ett småbarn och partiet är som min mor som hjälper mig, leder mig och lär mig att gå ... Mitt älskade parti, min kära mor, jag kommer alltid att vara er lydige son.

Men rörelsen behövde en vassare egg än att bara ”ge uttryck för sin bitterhet” och försöka efterlikna Lei Feng. Vid centralkommitténs arbetskonferens i februari 1963 slog Mao fast att klasskampen var enda sättet att förhindra revisionism. ”När man väl förstått [detta]”, förklarade Mao, ”kommer allt lösas”. ”Fyra storstädningar” på landsbygden (för att kontrollera produktionslagens redovisningar, spannmålsmagasin, bostäder, och fördelningen av arbetspoäng), och ”Fem Antis” i städerna (mot förskingring, korruption, spekulation, överdådigt leverne och paragrafrytteri). Tre månader senare utformades ett formellt program för rörelsen vid en ny konferens i Hangzhou, där Mao i hotfulla apokalyptiska termer målade upp vad som stod på spel om det inte sattes stopp för glidningen mot revisionism:

Om det får fortsätta på det här sättet är inte den dagen långt borta – några år, lite mer än tio år, högst några decennier – då en nationell kontrarevolution kommer att genomföras. Då skulle med

säkerhet marxismen-leninismens parti förvandlas till ett revisionistiskt, fascistiskt, parti. Hela Kina skulle då ändra färg ... Den socialistiska skolningsrörelsen innebär ... kamp för att omskola människan ... [och] för en drabbning med de feodala och kapitalistiska krafter som nu intensivt angriper oss. Vi måste kväva deras kontrarevolution i sin linda!

Efter denna maning till strid drog sig Mao åter tillbaka till sidlinjen för att se hur ledarna ”i främsta linjen” skulle ta sig an det nya uppdrag han anförtrott dem.

Det var en delikat balansgång. Kapitalismen på landsbygden skulle hållas nere, men bonde- marknader och privata jordlotter, som ansågs viktiga om ekonomin skulle återhämta sig, uppmuntrades. Masskritik för att bli av med korrupta kadrer skulle befrämjas, men utan att det ledde till några negativa effekter på produktionen.

Allteftersom rörelsen fortsatte bleknade dessa frågor jämfört med den enorma uppgift parti- ledarna insåg att de stod inför. Mao hade använt sig av sin sedvanliga tumregel och sagt att kanske 5 procent av invånarna på landsbygden hade ”problem” som behövde korrigeras. På våren 1964 använde sig både han och Liu Shaoqi av termer som angav att en tredjedel av arbetslagen inom jordbruket kontrollerades av fientliga krafter. Korruptionen bland kadreerna var inte bara oerhört utbredd, dessutom hade så många ansvariga på gräsrotsnivå blivit utrensade under den ena eller andra politiska kampanjen de senaste tio åren, att det inte längre fanns några ”rena” lokala ledare att välja bland. Kadrer utifrån, som kommit för att övervaka rörelsen, insåg att de var tvungna att ersätta en grupp bristfälliga tjänstemän med en annan lika tveksam grupp, eftersom det inte fanns några andra att tillgå.

För att få bukt med situationen inledde Liu Shaoqi i september 1964 den mest omfattande utrensningen någonsin av partiorganisationerna på landsbygden.

En och en halv miljon kadrer mobiliserades, organiserade i arbetslag på 10 000 personer, i en del fall många tiotusentals, och skickades i väg till utvalda områden på minst ett halvår med uppdrag att fungera som en mänsklig våg och rensa upp i ledande organ från bynivå och uppåt. Målen för kampanjen utvidgades till att även gälla ideologi, politik och organisation, samt ekonomiska förseelser. Våldet bredde ut sig. Även under den mer återhållsamma inledande perioden dödades 2 000 personer i ett försöksområde i Hubei, medan 500 i Guangdong tog livet av sig. Senare, för att tala med en partikader på lägre nivå, ”brakade helvetet loss”. Förste sekreteraren i Hubei, Wang Renzhong, en av Maos favoriter ute i provinserna, manade till en ”våldsam revolutionär storm”, där de flesta partiavdelningarna på lägre nivå föll samman och makten temporärt överfördes till fattigböndernas föreningar. Liu Shaoqi själv talade om att omvälvningen skulle vara fem eller sex år.

Det var ett perspektiv, som borde ha tilltalat Mao, som anhängare av klassvåld. Mot slutet av 1964 verkade han och Liu stå närmare varandra än någonsin sedan den senare börjat framträda som Maos efterträdare. Men som så ofta var skenet bedrägligt.

Maos ursprungliga beslut att dra sig tillbaka till ”andra linjen” hade delvis tillkommit för att han skulle slippa rutinarbetet som statschef, som han avskydde, och kunna koncentrera sig på strategiska frågor; delvis för att hans tänkta efterträdare skulle kunna skaffa sig erfarenhet av att leda parti och stat medan han ännu fanns tillgänglig för att vägleda dem. Händelserna i Sovjetunionen gjorde snart denna andra orsak till den främsta. Malenkov, skulle Mao framhålla senare, hade misslyckats på grund av att Stalin aldrig låtit honom få pröva på någon verklig makt. Av den orsaken, sade han, ”ville jag att de [Liu Shaoqi och de övriga] skulle få sin ställning bekräftad innan jag dog”.

Sovjetunionen som varnande exempel var inte slut med detta. I Maos ögon hade Chrusjtjov visat sig vara en än mindre värdig kandidat att fullfölja det revolutionära uppdraget, en som inte bara gjort sig av med ”Stalins svärd” utan också Lenins. Under hans styre hade Sovjet-

unionen blivit en revisionistisk stat som slagit in på den kapitalistiska vägen. Arvet från Marx och Lenin var spolierat – och allt detta på grund av att Stalin underlåtit att skola revolutionära efterträdare som kunde föra hans sak vidare.

Fram till 1961 verkar Mao ha varit säker på att Liu Shaoqi var rätt man att ta över ansvaret för det egna revolutionära arvet. Liu var organisationen personifierad, en kylig, skräckinjagande man, utan några riktiga vänner, inga egna intressen och utan större sinne för humor, en man vars otroliga energi helt inriktades på att tjäna partiet – vilket i praktiken var lika med att verkställa allt Mao ville genomföra. Han var krävande mot sig själv och sin familj; undvek alla sorters privilegier och odlade bilden av sig själv som en puritan som framhöll att han arbetade 18 timmar om dygnet och följde så strikta regler för sitt uppförande att han, när han upptäckt att han hade en extra yuan om dagen för att han arbetade efter midnatt, krävde att få återbetala det till minsta småslant genom avdrag på lönen.

När Mao i september det året berättade för fältmarskalk Montgomery att Liu var den efterträdare han utsett spreds detta allmänt på högre nivåer inom partiet, uppenbarligen för att bereda marken för att Mao vid nästa partikongress skulle dra sig tillbaka och bli partiets hedersordförande, vilket var vad 1958 års konstitution talat om.

Varje Första maj och nationaldag publicerade *Folkets Dagblad* porträtt av Liu bredvid Maos och lika stora. Hans texter studerades jämsides med Maos (som hade varit fallet under korrigeringskampanjen i Yan'an tjugo år tidigare), och på förslag av Ordföranden började man planera för en utgåva av hans "Valda verk", en ära som dittills bara tillkommit Mao själv. En av Lius artiklar från 1930-talet, "Hur bli en bra kommunist"*, trycktes upp på nytt i broschyrform i 18 miljoner exemplar.

Detta innebar inte att det inte förekom spänningar mellan dem. I motsats till den foglige Zhou Enlai, som gjort lojalitet mot Mao till sin religion, eller den lismande Lin Biao hade Liu egna bestämda uppfattningar (för övrigt den främsta orsaken till att Ordföranden utsett honom till sin närmaste man). Vid vissa tillfällen – som 1947 då Mao kritiserade honom för överdriven vänsterinriktning i samband med jordreformen; eller 1953 då han försökt använda sig av Gao Gang för att få bukt med Lius självständighet – hade Lius tendens att gå sina egna vägar gjort honom irriterad. Men det fanns inget som lät antyda att en brytning var nära förestående.

Men det började förändras våren 1962.

Lius kritik av Stora språnget på "Den stora 7 000 kadrenas konferens" var en bidragande faktor. Men långt mer betydelsefullt var hans brist på fasthet under Maos fem månader långa reträtt. Om Liu så lätt kunde bli nervös när ekonomin inte hängde med – och sanktionera undantagsåtgärder som innebar utförsäljning av grundläggande kommunistiska värderingar – hur skulle han då kunna få förtroendet att försvara Maos linje när Ordföranden inte alls längre fanns till hands? Det var som om Mao, genom att dra sig tillbaka, försett Liu med tillräckligt mycket rep för att kunna hänga sig och den utsedde arvtagaren hade inte heller dröjt med att plocka upp det. De båda närmaste åren skulle Mao avvakta med sin bedömning, men hans tilltro till den yngre mannen hade försvagats.

Planen att han skulle dra sig tillbaka som Hedersordförande för partiet hördes aldrig av igen. I stället valde han att i ett poem i januari året därpå, det år då han skulle fylla 70, på nytt uppvisa sin orubbliga beslutsamhet att föra Kina vidare på den väg han själv bestämt sig för:

Så många uppgifter att utföra
Och alltid lika brådskande;
Världen går vidare,

---

* På marxistarkivet: [Hur bli en bra kommunist](#)

Tiden trycker på
 Tiotusen år är för mycket
 Grip dagen, grip stunden!
 De fyra haven vältrar sig, moln, och vatten rasar
 De fem kontinenterna skakar, vind och åska ryter
 Bort med alla skadedjur!
 Vår kraft är oemotståndlig.

”Skadedjuren” var Chrusjtjovrevisionisterna, med kanske bara en sidoblick åt revisionister på närmare håll. Men undermeningen var Maos insikt att han nu måste ställa sig längst fram igen och att han inte kunde förlita sig på att någon annan skulle göra det i hans ställe.

Maos tvivel på Liu visade sig även på andra sätt.

Med början sommaren 1962 började han bygga upp alternativa maktinstrument som motvikt mot partimaskineriet, som kontrollerades av Liu, förste vice partiordförande, generalsekreteraren Deng Xiaoping och biträdande generalsekreteraren Peng Zhen.

Samma år började också Maos hustru, Jiang Qing, som hållits borta från rampljuset sedan de gift sig i Yan’an 25 år tidigare, för första gången få en offentlig roll. I september publicerade *Folkets Dagblad* ett foto av henne på förstasidan i samband med att Mao tog emot Indonesiens president Sukarno. Tre månader senare, när Ordföranden satte igång ännu ett angrepp på ett av sina favoritmål, Kinas intellektuella – denna gång under förevändning att utrota revisionismen i landets kulturliv – stod Jiang Qing redo och beredd att gå i bräsch för hans räkning. Deras personliga förhållande hade upphört långt tidigare. Men politiskt kunde han styra henne: hennes lojalitet gick inte att ifrågasätta och hon ville inte ha ut mer av livet nu än att bevisa att hon kunde vara till nytta för honom. Som hon uttryckte det många år senare: ”Jag var Ordförande Maos hund. Vem han än bad mig bita bet jag också”. Från och med april 1963 började hon, uppmuntrad av Mao och med diskreta hjälpinsatser av Zhou Enlai, att jaga Lius kulturkommissarier och de dramatiker, filmregissörer, historiker och filosofer, poeter och konstnärer dessa gillade. Det pågick tills hela det intellektuella livet i Kina fått samma entoniga maoistiska gråskala som de ”revolutionära modelloperor” som hon så ivrigt lyfte fram.

Zhou Enlai, som alltid angelägen om att försvara sin vrå av Ordförandens gunst mot Liu, blev en annan oumbärlig del av Maos nya inre cirkel. Partiledarna i Shanghai, under Ke Qingshi och hans skyddsling Zhang Chunqiao utgjorde en radikal aktivistgrupp, som ägnade sig åt att befrämja en politik, som de mer konservativa ledarna i Beijing ogillade. Maos sekreterare Chen Boda blev mer profilerad. Det gjorde även Kang Sheng, som blev Ordförandens informator om Deng Xiaopings sekretariat. Han skulle snart visa att han inte glömt sin gamla specialitet som chef för hemliga polisen i Yan’an och satte upp en ”Grupp för specialfall” för att utreda vad han betecknade som hemliga försök att få till stånd en rehabilitering av Gao Gang. Som en frostig försmak på den taktik Kang skulle begagna sig av mot Maos fiender under de stora omvälvningar som förestod, togs tusentals personer in för förhör och en vice premiärminister blev utrensad där enda beviset var en opublicerad historisk roman förlagd till Gao Gangs gamla basområde i Shensi, och där en av huvudpersonerna påstods ha likheter med denne.

Men den allra viktigaste av Maos hantlangare var Lin Biao, som sedan sin utnämning 1959 enträget verkat för att omvandla Folkets befrielsearmé till höjdpunkten av ideologisk rättskaffenhet, förkroppsligandet av Maos uppfattning att människor var viktigare än vapen, där politiken alltid var ”den högste befälhavaren, själen och garanten för allt arbete” och Mao Zedongs tänkande ”den högsta toppen i dagens värld ... [och] kulmen på nutida tänkande”. Det var Lin som skrivit den stora artikel i *Folkets Dagblad* som höjde fjärde volymen av Maos *Valda verk* till skyarna när den gavs ut 1960; och Lin som ett år senare föreslog att ett

behändigt sammandrag av Ordförandens aforismer skulle sammanställas så att soldaterna kunde lära sig dem utantill, ett förslag som 1964 resulterade i utgivningen av ”Maos lilla röda” – den framtida bibeln för Kinas ungdom, symbolen och grundstenen för personkulten kring Mao. Strax därpå avskaffades rangordning och gradbeteckningar i armén, i ett försök att återuppliva den egalitära enkelheten från Röda arméns tidigaste år; officerare skulle bara urskiljas från andra genom fyra fickor på uniformsjackorna mot två för meniga soldater. Vid det laget framhölls Folkets befrielsearmé som modell för hela nationen, ett exempel på gränslös lojalitet, hängivenhet och självupppoffring.

Ingen av Maos åtgärder fram till våren 1964 gav någon antydning om något definitivt beslut om Lius lämplighet som efterträdare. Han fortsatte att jämställa Lius namn med sitt eget som de båda främsta företrädarna för ”kinesisk marxism-leninism”.

Men på sommaren ökade hans tvivel.

En faktor var uppenbarligen att han insett att, trots den skenbara enigheten mellan dem, Lius planer för kampanjen för socialistiska skolning skilde sig från hans egna. I februari 1964 sade Deng Xiaoping till en diplomat från Sri Lanka, att han hoppades att Mao inte skulle lägga märke till vad de höll på med, i annat fall skulle han säkerligen motsätta sig det. Liu ville använda rörelsen till att göra partiet på landsbygden till ett pålitligt, disciplinerat verktyg för att genomföra ortodox marxist-leninistisk ekonomisk politik. Mao däremot ville bekämpa revisionismen genom att släppa loss massornas energi.

När Mao började granska denna meningsskiljaktighet närmare erinrade han sig hur Liu agerat första halvåret 1962 och började åter tänka närmare igenom en del av vad arvtagaren sagt då, bl a en kommentar inför ”Den stora 7 000 kadrens konferens” om Maos ”tre röda fanor” – partiets allmänna linje, Stora språnget framåt och folkkommunerna. ”Vi kommer att fortsätta kampen för att hålla uppe de tre fanorna”, hade Liu fastslagit, ”men det finns fortfarande några oklara frågor. Om fem eller tio år kommer vi åter att summera erfarenheterna. Då kanske vi kommer att kunna lösa dem.” Vid en tidpunkt då Mao var djupt engagerad i det kinesiska partiets polemik med Moskva var steget nu inte långt till att börja ställa sig frågan om inte Lius ord innebar ett indirekt hot om att Kinas politik skulle förändras efter Maos död, precis som Chrusjtjov gjort efter Stalin. Mao kom ihåg något annat också. 1959 hade Kang Sheng sagt att Stalins misstag inte bestått av att han slagit ner ”kontrarevolutionärerna” på ett hårt sätt, utan att han inte gjort det hårt nog. Det var för att han inte lyckats ”gräva upp” personer som Chrusjtjov som gjort det möjligt för dem att förtala honom. Åter var frågan: skulle Mao göra sig skyldig till samma misstag?

I juli 1964 hade de idéerna utkristalliserats så mycket att Mao i det nionde och sista av kinesernas ”öppna brev” till det sovjetiska partiet godkände ett stycke, som speciellt tog upp successionsordningen:

I grund och botten är frågan om att utbilda efterträdare för proletariatets revolutionära kamp en fråga om huruvida ... vårt parti och vår stats ledning ska komma i händerna på proletära revolutionärer, huruvida våra efterkommande kommer att fortsätta att marschera längs den riktiga väg som marxismen-leninismen utstakat, eller, med andra ord, huruvida vi kan lyckas hindra uppkomsten av en chrusjtjovitisk revisionism i Kina. Kort sagt, det är en ytterligt viktig fråga, en fråga om liv och död för vårt parti och vårt land. [*Om Chrusjtjovs falska kommunism och dess historiska lärdomar för världen*].

I efterhand ger dessa rader en skrämmande insikt i hur Maos sätt att tänka fungerade. Men vid denna tidpunkt anade ingen av hans kolleger oråd. Och uppenbarligen lade de heller inte märke till ett efterföljande stycke, där det talades om att efterträdare skulle skolas i masskamp och härdas i ”stora revolutionära stormar”.

I oktober störtades Chrusjtjov, anklagad av sina efterträdare för att ha lett landet på ett nyckfullt sätt och påtvingat det ryska folket så många galna projekt. Det är oklart huruvida Mao medvetet såg någon parallell mellan vad hans gamla motståndare råkat ut för och de anklagelser som kunde riktas mot hans egen härskarstil. Men med tanke på de skillnader han nu noterat mellan Liu Shaoqis målsättningar och sina egna bör det åtminstone ha fått honom att känna sig sårbar. En månad senare avvisade Chrusjtjovs efterträdare ett kinesiskt försök att återuppta dialogen mellan dem, vilket innebar en slutgiltig bekräftelse på att brytningen mellan Kina och Sovjet inte gick att reparera och att den internationella kommunistiska rörelsen splittrats i två olika och oförsonliga hälfter.

Maos anspråk på revolutionär odödlighet skulle nu, mer än någonsin, vila på att skapa en speciell kinesisk väg, som sanna revolutionärer runt om i världen kunde hämta inspiration från. Det hade legat underförstått i de nio ”öppna breven”, som skrivits med utgångspunkt i att källan till revolutionär kunskap – Mecka, som Sneevliet talat om 40 år tidigare – flyttat från Moskva till Beijing. När 1964 gick mot sitt slut blev detta helt klart för Mao – det yttersta mål han skulle ägna de sista åren av sitt liv åt.

Hans mål var inte längre att Kina skulle bli rikt. Det var Liu Shaoqis sätt att tänka.

Revolutionärt nit stod i omvänd proportion till överflöd. ”Politiskt är Asien är mer progressivt än Storbritannien och USA, på grund av att levnadsstandarden i Asien är så mycket lägre”, hade han skrivit några år innan. ”De som är fattiga vill ha revolution ... [I framtiden] kommer vi i Öst att bli rika. När levnadsstandarden [i Väst] sjunker kommer invånarna där att bli mer progressiva.” [10 mars 1957] Den outtalade kopplingen var, insåg Mao nu, att om Kina blev välbärgat skulle det upphöra att vara revolutionärt. Politiskt var det omöjligt att säga detta öppet – få kineser var villiga att omfatta fortsatt fattigdom för att uppnå abstrakta ideologiska mål – men i praktiken, i valet mellan överflöd och revolution, hamnade Mao på revolutionens sida.

Om Kina skulle kunna bli ett ”De röda dygdernas rike”, där klasskampen skulle omforma människans medvetenhet och skapa en revolutionär kontinuitet, som skulle bli en ledlyd för världens folk måste Liu, och hans likasinnade och den ortodoxi de stod för, sopas undan.

I denna överhettade sinnesstämning deltog Mao i slutet av november och december på en rad möten på högsta ledningsnivå, där hans beteende till och med var ännu mer egensinnigt och excentriskt än vanligt.

Den 26 november, under en diskussion om långsiktig försvarsplanering, hävdade han plötsligt ur sig: ”Du [Liu] är förste vice ordförande, men något oväntat kan hända när som helst. Så, när jag är död, är det inte säkert att du blir efterträdare. Låt oss byta redan nu. Du får bli Ordförande. Du får bli Förste kejsare.” Liu avböjde försiktigtvis, oberörd av Maos gnäll över att han inte längre hade de krafter som krävdes för uppdragen och att ingen längre lyssnade på honom. Två veckor senare talade Ordföranden dystert om att en kapitalistklass höll på att växa fram i partiet och tänkte ”dricka arbetarnas blod”. Vid det tillfället kom meningen ”ledare som slagit in på den kapitalistiska vägen” till användning för första gången. Den 20 december talade han åter om att det var Liu, snarare än han själv, som styrde. Nu hävdade han att den socialistiska skolningsrörelsen måste ges en ny inriktning – inte längre sikta in sig på korrupta kadrer och individualistiska bönder, utan på att från partihierarkin utrota, genom masskampens renande eld, alla spår av revisionistiskt tänkande. ”Vargarna”, ”makthavarna” måste tas om hand först, varnade Mao hotfullt; ”rävarna” – småskurkarna – kunde få vänta till längre fram.

Mao visade sitt missnöje vid en bankett i Folkets stora sal på sin 71-årsdag, den 26 december, då han, utan att nämna någon vid namn, dundrade att Lius åsikter var omarxistiska och att

Deng styrde partisekretariatet som ”ett självständigt kungadöme”. Två dagar senare, i ett än mer anmärkningsvärt utbrott – som påminde om hans hot fem år tidigare att åka upp i bergen och bilda en ny Röd armé om hans kolleger ställde sig på Peng Dehuais sida – höll han upp ett exemplar av partistadgan och efter att iskallt ha fastslagit att han hade lika stor rätt att uttala sig om någon annan partimedlem lät han förstå att Deng försökte förbjuda honom att delta vid ledningens möten och att Liu försökte hindra honom från att yttra sig. Inte mindre hotfullt var att han återvände till en dispyt han haft med Liu och de övriga i det ständiga utskottet 1962 om ”ansvarssystemen”. Det hade varit ”en form av klasskamp”, förklarade Mao. Nu stod en ny kamp för dörren och där skulle huvuduppgiften vara att ”korrigera de makthavare inom partiet som slagit in på den kapitalistiska vägen”.

Denna elffångda fras ingick i de nya riktlinjer för rörelsen, som utfärdades i mitten av januari. Det fanns bara en lättare förändring av ordvalet: instället för ”makthavare” användes begreppet ”ledande personer”. I det ursprungliga utkastet sades uttryckligen att sådana renegater kunde hittas även inom centralkommittén. Men Zhou Enlai, som uppenbarligen hade ett säkert sätt att bedöma Ordförandens sätt att resonera, lyckades få det ändrat till ”avdelningar inom centralkommittén”.

Liu Shaoqi själv, och de flesta övriga ledarna, tog hans yttranden som grymtanden från en grälsjuk gamling, en åldrande megalit, som fortfarande kunde få det att slå gnistor kring sig, men som var alltmer fången i de revolutionära drömmarna från sitt tidigare liv. Krisen verkade vara överstånden. Men Lius öde var beseglat. Allt som nu återstod för Mao var att finna det lämpligaste sättet att göra sig av med honom.

15. Katastrofen

I februari 1965 skickade Ordföranden Jiang Qing till Shanghai. Hennes uppgift var att lägga ut det ideologiska krutspår, som han, när stunden var inne, skulle antända och därmed starta de tumultartade händelser där Kina blev utkastat i Den Stora Proletära Kulturrevolutionens glödande kaos.

Det konstgrepp som Mao valde för att utlösa den kommande stormen hade dykt upp sex år tidigare genom hans uppmaning till partimedlemmarna att söka efterlikna Hai Rui, en byråkrat från Mingepoken. Peng Dehuai hade tagit det för bokstavligt och rensades ut som tack för sina bemödanden. Men rörelsen fortsatte och 1959 hade en rad skådespel skrivits för att illustrera Maos tema, bl a ett av en välkänd akademiker vid namn Wu Han. Några i Maos inre cirkel, bl a Jiang Qing, hade hävdat att Wus pjäs, som hade titeln *Hai Ruis avsättning*, var en allegori till försvar för Peng. Mao, som gillat Wus verk, avfärdade först anklagelsen. Men i början av 1965 insåg han att den skulle kunna vara till nytta för honom.

Wu Han var inte bara historiker. Han var också vice borgmästare i Beijing och därmed en av Peng Zhens protegéer. Peng var både förste sekreterare i huvudstadens partikommitté och vice ansvarig för centralkommitténs sekretariat, själva nervcentrum i det kinesiska kommunistpartiets nationella apparat. I likhet med många andra av de högsta ledarna var han en kylig, ganska ensam figur och hans isolering gjorde honom sårbar.

Mao insåg att en attack på Wu kunde fungera som den lösa trådände, som gick att använda till att helt riva upp Peng Zhens ställning. Och bakom Peng fanns ju Liu Shaoqi.

I Shanghai enrollerade Jiang Qing en radikal vänsterorienterad journalist vid namn Yao Wenyuan, som Mao först lagt märke till för det sätt han hamrat på borgerliga intellektuella under anti-högerkampanjen. Under stort hemlighetsmakeri låtsades Yao vara sjuk och drog sig tillbaka till ett sanatorium för att arbeta – Jiang hade beställt ett skarpt utfall på 10 000 ord, där Wus pjäs skulle fördömas som ”ett giftigt ogräs”.

Skrivandet tog hela sommaren. Tio olika utkast gjordes, och Mao själv arbetade med tre av dem. När artikeln till sist låg färdig i augusti bestämde sig Ordföranden för att avvakta ytterligare tre månader. Han hade då tillgripit försiktighetsåtgärden att flytta Peng Dehuai själv, som befunnit sig under husarrest i huvudstaden sedan 1959, till en mindre försvarsanläggning i Sichuan.

Den 10 november 1965, då både Peng Zhen och Wu Han var borta från Beijing, publicerades Yaos artikel i Shanghai-tidningen *Wenhuibao*. På Maos order innehöll den inga direkta anspelningar på affären Peng Dehuai. Det sparade man till senare. I stället anklagades Wu Han av Yao för att ha framställt Hai Ruis stöd till bönderna på ett sätt som skulle väcka sympatier för förslagen om privata jordbruk (som ju, förstås, låg under Maos dispyt med Liu Shaoqi). Pjäsen, förklarade han, måste därför ses som en del av ”kapitalistklassens kamp mot proletariats diktatur ... Dess inflytande är omfattande och giftet har spridit sig långt. Om vi inte tar itu med det kommer det att skada folkets sak”.

I Beijings partikommitté ledde Yaos bredsida till stor osäkerhet.

Attacker *ad hominem*, personangrepp, skulle ju vara förbjudna enligt de riktlinjer som partiets propagandaavdelning utfärdat tidigare samma år. Det gick inte att begripa vem som gett tillstånd till detta och när Peng Zhen var tillbaka beordrade han tidningarna i Beijing, bl a *Folkets Dagblad*, att inte publicera artikeln. Några dagar senare vägrade han också ge tillstånd till att den skulle tryckas i pamflettform, vilket senare skulle få Mao att klaga över att Pengs kontroll av Beijing var så sträng att ”inte ens en nål eller en vattendroppe kunde tränga igenom”.

Ordföranden kunde på detta stadium mycket väl ha beordrat att artikeln skulle tryckas på nytt. Men han var fortfarande inte beredd att visa sina kort. I stället använde han sig av sin mellanhand, Zhou Enlai. Den 28 november kallade Zhou samman ett möte i Beijing, där han, efter att ha lyssnat till klagomål från Pengs kolleger om att Yao ”hade gått för långt och gjort sig skyldig till utpressning”, slog fast att den korrekta inställningen i litterära frågor av detta slag var att ”tillåta rätten till kritik och motkritik”. Två dagar senare, kompletterad med en redaktionell kommentar av samma innebörd som vad Zhou angett, publicerades Yaos artikel i kulturdelen av *Folkets Dagblad*.

Nålen hade trängt igenom.

Samma dag som Yao Wenyuans artikel publicerades i Shanghai meddelade Mao inför politbyråns ständiga utskott att Yang Shangkun avskedats. Yang var en veteran från Zunyi och hade lett centralkommitténs allmänna byrå. Orsaken var att Yang 1961 gett tillstånd till avlyssning av Maos tåg. Men Mao hade vetat om detta i fyra år utan att ingripa. Om han nu började röra på sig berodde det på att allmänna byrå var partiets kommunikationscentrum och han behövde försäkra sig om att det låg i pålitliga händer. Yangs ersättare blev Wang Dongxing, den knubbiga befälhavaren för Centrala gardesdivisionen, även känd som Enhet 8341, som ansvarade för ledarnas säkerhet. Wang hade ingått i kretsen kring Mao i över 20 år och det gick inte att ifrågasätta hans lojalitet gentemot Mao.

Fyra veckor senare blev ytterligare en högt uppsatt person utrensad. Luo Ruiqing hade varit med ända sidan Jiangxi på 1930-talet. När Lin Biao blivit försvarsminister hade Mao utnämnt Luo till hans stabschef. Men de båda hade blivit oeniga om huruvida Folkets befrielsearmé i första hand skulle vara en yrkesmilitär eller en politisk enhet, och Luo hade oklokt nog föreslagit Lin att han borde ”tillbringa mer tid med att vila sig” och sköta hälsan. När frågan kom upp i Ständiga utskottet gick Mao med på Lins krav att Luo skulle suspenderas. En ”utredningsgrupp” tillsattes, under Zhou Enlai och Deng Xiaoping, med uppgift att ”övertyga” Luo att erkänna att han tänkt peta bort försvarsministern.

I mitten av december 1965 försökte Maos närmaste kolleger få någon ordning på en rad oförklarliga händelser. Ordföranden hade avskedat en partiveteran, Yang Shangkun, skenbart för misstag begångna flera år tidigare. Han hade gått med på den nära förestående utrensningen av ytterligare en, Luo Ruiqing, uppenbarligen för att göra Lin Biao till viljes. Och han låg bakom en märklig litterär kampanj, som kunde, eller inte, förebåda en attack i full skala på partiorganisationen i Beijing.

En som inte tog några risker var Liu Shaoqi. Med den utpräglade instinkt för att kunna rädda sitt eget skinn, som alla Maos underordnade tillägnat sig, distanserade han sig från Peng Zhen, fast besluten att vad som än hände politiskt skulle han inte själv råka illa ut. I denna spända atmosfär gjorde Mao sitt nästa drag.

Strax före jul, i Hangzhou, berättade han för Chen Boda och en liten grupp radikala från partitidningen *Röda Fanan*, att Yao Wenyuans artikel (som han fortfarande inte medgav att han haft något att göra med) missat själva poängen. Det verkliga problemet med Wu Hans pjäs fanns i de sista orden i titeln på stycket: "Han Rui avsatt från sin post". Kejsaren i Jiaqing-dynastin hade *avsatt Hai Rui från hans post*, sade Mao. "Vi avsatte Peng Dehuai från hans post. Det innebär att Peng Dehuai är Hai Rui." Innebörden av detta uttalande var att fallet Wu Han i fortsättningen skulle betraktas som politiskt och inte litterärt.

Januari kännetecknades av dödläge. Maos kommentarer hade inte offentliggjorts ens för politbyrån, och när en av Chen Bodas medarbetare skrev en artikel, där det för första gången (utan angivande av källan) i detalj redogjordes för Ordförandens explosiva påstående att Wu varit ute efter att återupprätta Peng Dehuai. Peng Zhen fick sin bundsförvant i propagandaavdelningen att gå med på att stoppa publicering. Men han lyckades inte helt och hållet få stopp på attackerna mot Wu. I februari kom fler dåliga nyheter. Jiang Qing hade, uppmuntrad av Lin Biao, börjat samarbeta med avdelningen för kulturfrågor inom Folkets befrielsearmé i syfte att befrämja en ny rörelse mot feodalt och kapitalistiskt tänkande. Det innebar att kampanjen mot Wu Han höll på att lägga in en högre växel.

Då gjorde Beijingleddaren ett desperat, om än senkommet, försök att återta initiativet.

Under de senaste 18 månaderna hade han lett en "grupp för kulturrevolution" inom centralkommittén, som Mao bildat för att bekämpa revisionism inom kulturlivet. På Pengs förslag antog nu detta organ nya riktlinjer för hur ideologiska tvister skulle hanteras. "Februariutkastet", som det blev känt som, fastslog att en "gigantisk kamp" stod för dörren "mellan Mao Zedongs tänkande å ena sidan och borgerliga idéer å den andra", och att Wu Han gjort sig skyldig till politiska misstag. Men det höll också fast vid, som Zhou Enlai klargjort i november, att akademiska strider skulle lösas med akademiska, och inte politiska, metoder.

Den 8 februari flög Peng och de övriga i gruppen till Wuhan, där de lämnade en rapport till Mao. Ordföranden ställde sig inte direkt bakom "Projektet", men han kom heller inte med några invändningar. Han frågade Peng Zhen om denne ansåg Wu Han var "ett partifientligt element" och sade sig åter undra över innebörden i "avsatt från sin post". Men han tillade att om det inte fanns några belägg för organiserade kopplingar mellan Wu och Peng Dehuai skulle historikern få fortsätta som biträdande borgmästare.

Peng återvände till Beijing i tron att han avvärjt stormen.

Under de påföljande veckorna förekom några mindre småbråk. Mao klagade över att *Folkets Dagblad* bara var "en halvmarxistisk tidning". För Zhou och Deng Xiaoping klagade han över att Peng Zhen styrde Beijing som "ett självständigt kungadöme".

Mer oroväckande var, om Peng vetat om det, att Mao godkände ett programmatiskt dokument, som tillkommit efter det kulturforum Jiang Qing och Folkets befrielsearmé anordnat. Där

hette det att sedan 1949 ”har vi levat under en svart, partifientlig, antisocialistisk linjes diktatur, som står i direkt motsatsställning till Ordförande Maos tänkande”.

Eftersom Peng hade haft ansvaret för kulturfrågor sedan juli 1964 var han utpekad; det var även propagandaavdelningen, som leddes av en suppleant i politbyrån, Lu Dingyi; och det gällde också i största allmänhet hela det kulturella etablissemanget efter 1949. För första gången uttalades här klart tanken på ett totalt förkastande av rådande kulturella värderingar.

Mao avvaktade till slutet av mars innan han gjorde nästa drag, i samband med att Liu Shaoqi befann sig på en månadslång rundresa i Asien. Han lät det då bli känt att han ville att ”Februariutkastet” skulle avvisas för ”sin oklara klasslinje”. Wu Han och likasinnade intellektuella var ”akademiska tyranner”, förklarade han, i skydd av ”partityrannen” Peng Zhen. Han hotade inte bara med att upplösa Pengs ”grupp för kulturrevolutionen”, utan hela centralkommitténs propagandaavdelning, som han kallade ”helvetesfurstens palats”, och t o m själva partikommittén i Beijing.

Maos åsikter framfördes officiellt av Kang Sheng vid ett möte med sekretariatet, där Deng Xiaoping satt ordförande, den 9 april.

Kang räknade upp Pengs ”misstag” i handläggningen av Wu Han-affären. Chen Boda fortsatte med hans ”brott” mot den politiska linjen ända sedan 1930-talet. Beslut fattades om att frågan skulle överlämnas till politbyrån för avgörande. Två veckor senare, när Liu Shaoqi återvände från Burma, sista anhalten på resan i Asien, väntade en kallelse att omedelbart inställa sig i Hangzhou, dit Mao inkallat politbyråns ständiga utskott för att uttala sig om Peng Zhens öde. Där fick han av Ordföranden veta att Peng och hans påstådda kumpaner skulle utrensas och att Liu själv skulle tillkännage domen vid ett utvidgat möte som, i Maos frånvaro, skulle hållas i Beijing nästa månad.

Detta möte inleddes den 4 maj och varade i över tre veckor.

Kang Sheng, assisterad av Chen Boda och den ledande Shanghai-radikal Zhang Chunqiao, uppträdde som åklagare. Han fastslog att existensen av en ”partifientlig klick runt Peng Zhen-Lu Dingyi-Luo Ruiqing-Yang Shangkun” visade att revisionismen trängt in i centralkommittén exakt som Mao förutsagt under debatten om den socialistiska skolningsrörelsen 16 månader tidigare. Dess medlemmar måste kritiseras offentligt och avlägsnas från alla sina poster. Zhou Enlai anklagade de fyra för att ”ha slagit in på den kapitalistiska vägen”. Lin Biao talade melodramatiskt om ”lukten av krut” och ”den klara möjligheten av en kupp, som skulle leda till mord, maktövertagande och återupprättande av kapitalistklassen”.

Den 16 maj antog mötet ett centralkommitté-cirkulär, skenbart tillkommet i stället för det nu misskrediterade ”Februariutkastet”. I själva verket var det den första officiella salvan i vad som (på kinesiska) skulle bli känt som ”Den Stora Revolutionen [för att upprätta] Proletär Kultur” – Kulturrevolutionen. Det hade fått mogna en månad och Mao själv hade gjort ändringar av det inte mindre än sju gånger. Cirkuläret fastslog att den centrala politiska frågan var ”huruvida man skulle genomföra eller motsätta sig kamrat Mao Zedongs linje om kulturrevolutionen”. Peng Zhen och hans allierade var inte de enda förrädarna. Det fanns andra ”personer i ledande ställning, som slagit in på den kapitalistiska vägen” och som måste avslöjas:

De representanter för bourgeoisin som har insmugit sig i vårt parti ... bildar ett band av kontra-revolutionära revisionister. Deras avsikt är att när tiden är mogen gripa den politiska makten och förvandla proletariatets diktatur till en kapitalistklassens diktatur. En del av dem har vi redan genomskådat, men andra döljer sig fortfarande. En del av dem har fortfarande vår fulla tillit och utbildas till våra efterträdare. Det finns till exempel personer av Chrusjtjovs skrot och korn, som fortfarande lever innäslade mitt ibland oss. Partikadrer på alla nivåer måste ägna särskild uppmärksamhet åt denna sak.

Cirkuläret tillkännagav att Peng Zhens ”grupp för kulturrevolutionen” var upplöst och att ett nytt organ med samma namn bildats under ledning av Chen Boda, med Jiang Qing och Zhang Chunqiao som biträdande, och Kang Sheng som rådgivare. Peng och hans kumpaner hamnade ute i mörkret – fängelse för några, husarrest för en del – och en Central utredningsgrupp tillsattes för att undersöka deras ”partifientliga agerande”.

I mitten av maj 1966 hade Mao således för partiet i stort angett den allmänna målsättningen för den stora omvälvning som han så omsorgsfullt höll på att förbereda: att beröva de ”kapitalistfarare” makten, som planerade att förråda den socialistiska saken. Han hade upprättat ett högkvarter för att leda detta, kringgå politbyrån och partiets normala kontrollinstanser. I den ingick just den uppsättning av radikala åsikter, som han hade börjat sammanställa 1962 – vid sidan av Lin Biao, som han hade andra planer för. Men det var långt ifrån klart, inte ens för dem som stod honom allra närmast, varför han valt att gå till väga på det sätt han gjort, och än mindre vad allt skulle utmynna i.

Ett skäl till att Mao valt att agera på ett så omständligt och slingrande sätt var att han skulle ha en reträttväg öppen.

Om den inledande attacken på Wu Han gått i stöpet hade han kunnat skylla det på Jiang Qings överdrivna nit och hennes offentliga ställning på kulturområdet skulle ha gjort henne till en trovärdig syndabock. Lika noga var han med att låta Liu Shaoqi stå för nådastöten mot Peng Zhen, medan han själv höll sig borta. De övriga i ledningen kunde knappast byta fot och klaga över att Peng behandlats illa om de själva fått stå för det smutsiga hantverket.

Men det fanns en mer grundläggande orsak.

Vid sammandrabbningen i ledningen 1959 hade Ordföranden kunnat dra med sig resten av politbyrån genom att förvandla det till en förtroendeomröstning om sig själv. Peng Dehuai var en hetlevrad och tjurskallig gammal soldat med en vass tunga som skaffat honom mer fiender än vänner. Det hade varit relativt enkelt för Mao att utmåla honom som ett hot mot partistabiliteten. Den här gången stod han inte bara på mer osäker mark, utan hans agerande var helt grundlöst. Mao ville bli av med Liu Shaoqi, som var den med högst anseende förutom han själv, och generalsekreteraren Deng Xiaoping – och ingen av dem utgjorde något direkt hot mot hans politik och båda hade dessutom stöd av de flesta inom den äldre generationen i ledningen. Det var helt enkelt inte troligt att Mao i en öppen debatt skulle ha lyckats övertyga sina kolleger om att Liu och Deng måste bort.

Eftersom ett frontalangrepp var uteslutet förlitade sig Ordföranden på den gerillataktik han var så förfaren i. ”Krig är politik”, hade han skrivit. Och ”politik är krig med andra medel.” Uppenbarligen gick det aldrig upp för Liu att Maos agerande kunde vara förspelet till en större konflikt. Han såg inget annat än att Ordföranden bestämt sig för att sätta igång en ny rörelse för att revolutionera kulturen och att Peng Zhen stod i vägen för detta.

Om de övriga i ledningen nu gått ihop för att stoppa honom hade det varit fullt möjligt att de lyckats undvika den katastrof som de nu skulle drabbas av. Men då hade de varit tvungna att öga mot öga ta en direkt konflikt med Mao i politbyråns ständiga utskott. Och ingen av dem var hågad att ta upp en sådan strid.

Samma blandning av feghet och vilja att rädda det egna skinnet som möjliggjort Peng Dehuais fall i Lushan var ännu mer utpräglad 1966. Förhärlikandet av Mao och hans texter, som Lin Biao ihärdigt ägnat sig åt, hade nu nått sådana oanade höjder att det blivit helt omöjligt att gå emot honom. I vilket fall som helst lämnade Mao inte något åt slumpen. Att Liu Shaoqi varit bortrest ända tills mötet i Hangzhou skulle inledas innebar att det inte funnits någon tid över för att organisera motståndet, om någon nu ens skulle ha funderat på det. Politbyråns efterföljande möte i Beijing var, på Maos order, utökat med 60 av hans hand-

plockade anhängare. Även om de inte hade någon rösträtt omöjliggjorde deras närvaro all meningsfull diskussion.

Ändå fanns det varningstecken som borde ha fått ledarna att inse, att den nya rörelsen inte skulle likna något som Mao satt igång tidigare. Ordvalet i polemiken var mer extremt, mer emotionellt laddat – och mer avpassat till att piska upp en folkmassa till hysteri än argumentera för en politisk uppfattning. Personliga och politiska motiv var oskiljaktigt sammankopplade från allra första början. Att Mao använde sig av Jiang Qing, och ett koteri av personliga hejdukar, förstärkte den sidan. Lin Biao inledde ett politbyråmöte med att anklaga en politisk motståndare för att ha förtalat hans hustru – genom att ha påstått att hon inte varit oskuld när de gift sig.

I maj hade också något annat inträffat, som kunde ha fått Liu Shaoqi att vakna till liv beträffande det Mao höll på att koka ihop.

Yao Wenyuan hade publicerat ännu en polemisk artikel, den här gången inte bara riktad mot Wu Han, utan mot två av dennes medarbetare – Deng Tuo, som varit chefredaktör för *Folkets Dagblad* när Mao 1957 kölhalat honom för att inte ha gett utrymme åt kampanjen om ”Hundra blommor”, och författaren Liao Mosha – som i början av 1960-talet samarbetat med Wu i en veckovis publicerad satirisk spalt under rubriken ”Notiser från trefamiljsbyn”. Nu hävdade Yao att man i spalten använt sig av hemliga koder och genom antydningar angripit Mao enligt den gamla kinesiska traditionen att ”peka på johannesträdet medan man smädar mullbärsträdet”.

Anklagelsen var med största säkerhet ogrundad. Även om rubriker som ”Den kungliga vägen och tyrannens väg” och ”Amnesi” (för att tala om mentala rubbningar som bara kunde botas genom ”total vila”) i backspegeln bara tycks ha kunnat handla om Mao, hade ingen i Kina gjort den kopplingen då, lika litet som någon uppfattat ”Hai Ruis avsättning” som något försvar för Peng Dehuai. I stället uppfattades artiklarna som kvicka och vassa karikatyrer av tjänstemän på lägre nivå, som genom sina stolligheter hade orsakat vad som med en förskönande omskrivning betecknades som ”de tre åren av naturkatastrofer” – vilket också antagligen var allt de var avsedda som.

Men poängen i Yaos artikel var en helt annan.

Om en medlem av politbyrån, Peng Zhen, lyckats upprätta ”en svart partifientlig, anti-socialistisk linje”, som motsatte sig Ordförandens kulturpolitik; och om en grupp författare i huvudstaden under fyra år ostraffat kunnat smäda honom – hur kom det sig då att den person Mao gett ansvaret för partiet, Liu Shaoqi, inte gjort något för att sätta stopp för detta?

Det fanns bara två tänkbara svar. Endera var Liu inkompetent, eller också var han i maskopi med Maos motståndare.

När de inledande dragen var avklarade satte Mao nästa steg av sitt infernaliska maskineri i rörelse.

Den 14 maj skickade Kang Sheng sin fru, Cao Yiou, till universitetet i Beijing med uppgift att kontakta partisekreteraren för filosofiska fakulteten, en kvinna vid namn Nie Yuanzi. Tio dagar senare, sedan Cao kommit med garantier för att man hade stöd på högsta nivå, skrev Nie, och en grupp likasinnade, en väggtidning där rektorn för universitetet, Lu Ping, anklagades för att ha gömt undan Maos direktiv om kulturrevolutionen, och satte upp den på samma ställe, utanför universitetets matsal, där ”Hundra Blommors”-rörelsen blommat upp nio år tidigare. Den uppmanade studenter och lärare att ”bestämt, grundligt, noggrant och fullständigt eliminera alla djävlar och monster, och alla kontrarevolutionära revisionister av Chrusjtjovs slag, och fullfölja den socialistiska revolutionen ända till slutet”.

Partikommittén på universitetet, där Lu Ping var ordförande, gick i taket. Nästa morgon hade flera hundra andra väggtidningar satts upp, de flesta med fördömanden av Nies grupp.

Den 1 juni kom det utlovade ”stödet på högsta nivå”.

Mao ställde sig personligen bakom Nies väggtidning och beordrade att den skulle läsas upp i radio över hela Kina. *Folkets Dagblad*, som två dagar tidigare övertagits av Chen Boda, fördömde universitetet som ”en envis partifientlig och anti-socialistisk bastion” och Lu Ping som ledare för ”ett svart gäng”. I ett slag hade Nie blivit ett känt namn. Stödtelegram strömmade in från hela landet. Studenter från andra institutioner i Beijing samlades på universitetet för att få se henne och få vägledning om hur man skulle handskas med motspänstiga partikommittéer på sina egna högskolor.

Gymnasieelever i huvudstaden, under ledning av barn till medlemmar av eliten (genom sina föräldrar hade fått höra om de politiska konvulsioner som var i antågande), reagerade än snabbare.

I slutet av maj hade en påhittig, fortfarande okänd, student vid Qinghua-universitetet myntat begreppet *hongweibing* – Röda gardet. Rörelsen kring detta spred sig som en präriebrand till olika skolor i Beijing, påhejad av en kampanj för grovt smicker av Mao, som blev mer och mer överdriven och märklig för varje dag. Lin Biao hade startat den med ett tal inför politbyrån den 18 maj, då han slagit fast: ”Ordförande Mao är ett geni ... En enda mening av honom överträffar 10 000 ord av oss andra.” Och *Folkets Dagblad* hade inte dröjt med att stämma in: ”Ordförande Mao är den röda solen i våra hjärtan. Mao Zedongs tänkande är källan till vårt liv ... Den som vågar gå emot honom kommer att jagas upp och förintas.” Maos arbeten, hette det, var ”mer värdefulla än guld”, ”varje mening är en stridssignal, varje yttrande en sanning”.

Liu och Deng åsåg detta med avsmak och blev alltmer förbryllade.

Redan under våren hade det getts smakprov på den hänsynslöshet som den anti-revisionistiska kampanjen skulle bedrivas med. Den tidigare stabschefen, Luo Ruiqing, hade hoppat ut genom ett fönster för att ta sitt liv. Han hade överlevt, men brutit båda benen: och kampmötena mot honom hade fortsatt. Sedan Yao Wenyuans artikel publicerats begick Deng Tuo självmord. Knappt en vecka senare var det Tian Jiayings, Maos sekreterare, tur. Han fick veta att han blivit avskedad som högerman; samma kväll tog även han sitt liv. Självmord hade länge varit ett vanligt inslag i politiska rörelser i Kina, men det hade inte förekommit något fall där högre partirepresentanter tagit livet av sig sedan Gao Gang 1954. Deng Tuos och Tian Jiayings självmord uppfattades allmänt som kinesiska akademikers traditionella sätt att protestera mot orättvisor.

Till dessa sorgliga händelser inom det politiska etablissemanget kom nu också den växande oron på gymnasier och andra skolor.

Liu och Deng visste mer än väl – de hade ju bevittnat effekterna nio år tidigare, under de Hundra blommorna, för att inte tala om deras upplevelser som studentagitatorer i unga dagar – hur fort oro på universitetsområdena, när den väl kommit igång, kunde sätta fyr på hela landet. Dessutom lät Chen Boda nu, uppenbarligen med Maos godkännande, publicera elfångda ledarartiklar, som blåste på lågorna än mer. Den vanliga åtgärden i liknande fall var att skicka in arbetslag utifrån, som genomförde korrigerande och omorganiserade bristfälliga partikommittéer. Det hade redan skett provisoriskt vid Beijing-universitetet. Men var detta vad Ordföranden ville?

Liu och de övriga vid ”första linjen” visste varken ut eller in.

Mao befann sig nu i Hangzhou. Han hade inte satt sin fot i huvudstaden sedan november året innan. Liu ringde och bad honom komma tillbaka och själv ta ansvaret för rörelsen. Mao svarade att han skulle stanna lite till i södern och att de fick hantera läget så gott de kunde. Några dagar senare flög Liu och Deng ner för att få direkta anvisningar. Mao svarade på samma sätt. Den här gången sade han att användningen av arbetslag inte kunde uteslutas, bara med preciseringen att ”om de ska sättas in eller inte får det inte ske brådstörtat”. Uttalandet var tvetydigt och det var också meningen.

På basis av detta skickades i alla fall grupper av partikadrer och medlemmar av ungdomsförbundet ut till alla högskolor i huvudstaden och andra större städer med uppdraget att återställa ordningen och ta kontroll över rörelsen.

Detta ortodoxa, toppstyrda, tillvägagångssätt rimmade illa med de flammande slagord, som pumpades ut av *Folkets Dagblad* och andra tidningar. Det tog heller ingen hänsyn till studenternas äkta missnöje. Strax före kulturrevolutionen hade på kinesiska universitet inget av de problem försvunnit, som ”högeravvikarna” kritiserat under de Hundra blommorna. För det mesta hade de tvärtom förvärrats. Maos utfall att partibyråkrater på universitetet uppträdde som ”akademiska tyranner” väckte genklang bland dem som var tvungna att finna sig i godtyckliga nycker. Inkompetenta medlemmar av lärarkåren skyddades; originella sätt att tänka trycktes ner; kompisanda och nepotism florerade. Den vanligaste metoden att lära ut något var korvstoppling – precis som på 1930-talet – eftersom utantilläxor var mindre riskabelt politiskt. Medlemmar av partiet och ungdomsförbundet fick åtråvärda jobb och eftersom ekonomin fortfarande krånglade fanns det långt färre sådana tillgängliga.

Inom några dagar hade konflikterna skärpts. Arbetslagen behandlade de upproriska studenterna som ”partifientliga och anti-socialistiska element”. Radikalerna replikerade att Lius folk var ”svarta gangsters” i förbund med de störtade partikommittéerna. I slutet av juni hade nära 40 arbetslag med våld drivits bort från universitetsområdena. Lius svar var att stämpla tusentals studenter som ”högeravvikare” och kampmöten anordnades mot deras ledare. Lärare som stödde dem anhölls som kontrarevolutionärer.

I efterhand är det svårt att förstå hur Liu och Deng så fundamentalt kunde ha missbedömt Maos avsikter.

Men det oerhörda i Ordförandens planer låg inte bara bortom vad hans motståndare utan också hans allierade kunde tänka sig. Att han bestämt sig för att släppa loss massorna mot själva partiet var så extremt att ingen i politbyrån kunde tro det. När radikala studenter vid Beijings universitet iscensatte ett kampmöte, där Lu Ping och andra ”element inom de svarta gängen” tvingades stå på knä, bära dumstrutar, få ansiktena målade i svart, sina kläder avslitna och väggtidningar klistrade över hela kroppen och studenterna tilläts banka på och sparka dem, slita dem i håret och binda dem med rep, innan de fick paradera på gatorna, förklarade inte bara Liu Shaoqi utan även Chen Boda och Kang Sheng att det var ”en kontrarevolutionär händelse” och att de skyldiga skulle få hårda straff.

Medan Mao dolde sina kort försökte alla andra på sitt sätt skapa klarhet i vad som var i görningen. För Liu och Deng handlade det om en olycksbådande upprepning av de ”Hundra blommorna”, om att ”locka fram ormen från sitt gömställe” och avslöja dem som gick omkring med kapitalistiska tänkesätt, och på samma gång lära de ungdomar som blivit lurade av dem en läxa. Chen Boda och Kang Sheng hade fattat att Mao var ute efter att komma åt Liu Shaoqis makt, men såg det också som ett nytt försök att radikaliserar politiken, inte som inledningen till en attack i syfte att förstöra partisystemet.

Tidpunkten närmade sig snabbt när alla skulle bli tagna ur sina villfarelser.

Maos fälla var på väg att slå igen. Som han sagt till Kang Sheng i Yan'an ett kvartssekel tidigare: "Meloner mognar. Plocka dem inte förrän de är mogna. När de är färdiga kommer de att ramla ner av sig själva."

Den 16 juli tog Mao en simtur på över en timme i Yangtsefloden nära Wuhan och tog sig kring 15 kilometer nedströms. Det var en uppvisning i mannakraft, en metafor för hur han själv åter kastat sig ut i strömmen. Foton av den 72-årige Ordförandens bedrift publicerades i alla kinesiska tidningar och journalfilmer visades på biograferna.

Två dagar senare, utan att meddela Liu Shaoqi, flög han tillbaka till Beijing.

Samma kväll, i en ny demonstration av nonchalans, drog han sig undan med Chen Boda och Kang Sheng och vägrade träffa statschefen.

Morgonen därpå meddelade han Liu att det varit ett misstag att skicka in arbetslagen. Jiang Qing åkte till Beijings universitet, där hon framträdde för radikala studenter: "Den som inte ansluter sig till vår revolt får stå vid sidan av! De som vill ha revolution får ansluta sig till oss!" Nu förklarade också Chen Boda att kampmötet mot Lu Ping trots allt varit revolutionärt, inte kontrarevolutionärt. Den 25 juli gav Mao order om att alla arbetslag skulle kallas tillbaka och betecknade Lius politik som "en felaktig politisk linje". Två dagar senare ledde Jiang Qing, Chen Boda och Kang Sheng hela Gruppen för kulturrevolutionen till Normal-universitetet i Beijing och vid ett massmöte där uppmanade de studenterna att "ta sig över alla hinder, frigöra sitt tänkande och genomföra en grundlig revolution".

Kort därpå gjorde Liu, vid ett möte med kulturrevolutionära aktivister i Folkets stora sal, självkritik för de misstag arbetslagen begått. Men nu fanns det en klang av bitterhet i hans ord, en gryende insikt om att Mao hade lurat honom. "Ni undrar hur denna [kulturella] revolution ska bedrivas", sade han till mötesdeltagarna. "Uppriktigt sagt vet vi inte det själva. Jag tror att många kamrater i partiledningen och många medlemmar i arbetslagen heller inte vet." Följden, tillade han, blir att "även om man inte gjort några misstag påstår alltid någon annan att så varit fallet".

Den 1 augusti inkallade Ordföranden centralkommittén – för första gången på nära fyra år – för att godkänna den politiska och ideologiska grunden för Den Stora Proletära Kulturrevolutionen. I sin politiska rapport medgav Liu åter att arbetslagens inställning varit felaktig. Men, som förut, antydde han att detta mer berodde på bristen på klarhet (underförstått, från Maos sida) än på något egentligt fel på själva linjen. Av den debatt som följde framgick att det fanns en hel del sympatier för hans syn på saken.

Följden blev att Mao tre dagar senare kallade till ett utvidgat möte med politbyråns ständiga utskott, där han jämförde arbetslagen med hur krigsherrarna i norr och Chiang Kai-sheks Guomindang slagit ned studentrörelsen. Liu och Deng hade ägnat sig åt "förtryck och terror", sade han och tillade hotfullt: "Det finns monster och djävlar bland de här närvarande". När Liu genmälde att han var redo att ta sitt ansvar eftersom han lett operationerna i huvudstaden snäste Mao av honom: "Du utövade diktatur i Beijing. Det var du bra på!"

Detta utbrott spreds omedelbart som ett dokument från konferensen. Precis som i Lushan sju år tidigare, då Mao fördömt Peng Dehuai, gjorde Maos ilska deltagarna på plenarmötet lamslagna.

Följande dag, för den händelse budskapet inte trängt igenom, upprepade han det med en vägg-tidning med rubriken "Bombardera högkvarteret!". Sedan mitten av juni, fastslog Mao, hade "vissa högt uppsatta ledande kamrater", som två gånger tidigare gått emot honom – 1962 (om privata jordbruk) och 1964 (om Socialistiska skolningsrörelsen) – motsatt sig kulturrevolutionen och försökt införa en borgerlig diktatur. "De har vänt ut och in på vad som är rätt

och fel, och blandat ihop svart och vitt”, påstod han. ”De har omringat och tryckt ned revolutionärer och tystat andra åsikter än sina egna. De har utövat vit terror, förhärligt kapitalismen och nedvärderat proletariet. Så bedrövtligt!” Väggtidningens rubrik förstärkte attacken genom att antyda att icke namngivna ”ledande kamrater” bildat ett borgerligt högkvarter inom partiet.

Maos väggtidning bekräftade vad Liu så smått börjat inse några dagar tidigare: Ordföranden hade bestämt sig för att han skulle röjas ur vägen.

Hans bundsförvanter i politbyrån, under ledning av Deng Xiaoping, och hans anhängare i centralkommittén väntade bara på att bilan skulle falla över dem också. Det gjorde den inte: Mao ville fortfarande inte ta några risker. På hans uppmaning koncentrerade Chen Boda, Kang Sheng, Xie Fuzhi, minister för den allmänna säkerheten, och andra radikala talespersoner, all eldgivning på Liu. Få fattade vad statschefen ansågs ha gjort sig skyldig till. Men ingen försökte heller försvara honom. På 32 år, alltsedan Långa marschen inleddes, hade ingen tagit strid med Mao och gått segrande ur. Augusti 1966, då Ordföranden ställt till med kalabalik inom ledningen och i landet i stort, föreföll inte vara den bästa tidpunkten att försöka på nytt.

Den aftonen skickade Mao ett plan för att hämta Lin Biao från Dalian, dit han åkt med familjen för att slippa sommarhettan. Zhou Enlai mötte honom på flygplatsen och medan de åkte in i Beijing gav han honom en sammanfattning av vad som pågick. Därefter tog Ordföranden själv emot honom och meddelade att han skulle ersätta Liu som vice partiledare. Lin, som var bara alltför medveten om riskerna med en sådan svindlande upphöjelse, försökte tacka nej av hälsoskäl. Men Mao hade bestämt sig.

Den 8 augusti godkände centralkommittén fogligt – och enhälligt – ett dokument som Mao själv gjort de sista ändringarna i, senare känt som ”De 16 punkterna”. Det utgjorde en plan för *daluan*, det ”stora kaos”, som Kina skulle hamna i de tre följande åren.

Kulturrevolutionen, hette det, var ”en stor revolution, som berör folk ända in i själen”, en ”oemotståndlig allmän strömning”, som skulle besegra borgerlig och feodal ideologi och ingjuta en ”proletär världsåskådning”, med ”Mao Zedongs tänkande som dess stora Röda baner”. Det handlade om en revolution utifrån och in, där massorna skulle befria sig själva. ”Lita på massorna”, löd Maos uppmaning till partiet, ”förlita er på dem, och respektera deras initiativ, gör er av med fruktan och var inte rädda för oroligheter.” Han hade sagt ungefär samma sak 1957. Men den här gången bestod hans stormtrupper av ”revolutionära ungdomar”, ”djärva, modiga och banbrytande”. Deras uppgift såg också annorlunda ut än den varit för de borgerliga intellektuella han släppt lös under de ”Hundra blommorna”. Målet nu var inte lättja och arrogans bland byråkratiska kadrer, utan ”alla de i ledande ställning som slagit in på den kapitalistiska vägen”.

Ännu var inte Mao helt redo att öppet uttala att det var Liu Shaoqi, som var deras ledare. Men när centralkommitténs plenum valde en ny politbyrå – på grundval av en lista som inte, som stadgarna krävde, gjorts upp av partiets organisationsavdelning, utan av Jiang Qing i enlighet med Maos egna önskemål – och nu föll Liu från andra plats i rangordning till åttonde.

De ”första” och ”andra” linjerna var borta. Lin Biao blev Maos ende biträdande, med titeln vice ordförande. Som förut kom premiärminister Zhou Enlai på tredje plats, men i likhet med de åldrande Chen Yun och Zhu De var han nu bara medlem av ständiga utskottet. De följdes av Maos radikala bundsförvanter Chen Boda och Kang Sheng och av Tao Zhu, ledare från Guangdong, som ersatt Peng Zhen i sekretariatet. Deng Xiaoping blev däremot uppflyttad, trots sin koppling till Liu, från sjunde till sjätte plats i hierarkin. Frågan om honom hade bara skjutits på.

När plenum inleddes, den 1 augusti, hade Mao skrivit ett brev där han uttryckte ”varmt stöd till de Röda garderna på Qinghuauniversitetet, där rörelsen startat. Det var signalen för rödgardisternas organisationer att sprida sig över hela Kina, hittills hade de varit begränsade till huvudstaden.

Två veckor senare samlades en miljon rödgardister, ända från Sichuan och Guangdong, i huvudstaden för det första av tio enorma möten på Tiananmentorget. Vid midnatt den 17 augusti började avdelningar med skolelever och gymnasister, medan man sjöng revolutionära sånger och bar röda plakat och porträtt av Ordföranden i siden, tåga längs Changan dajie, den eviga fridens aveny, och inta sina ställningar. Det var planerat att Mao skulle framträda samtidigt med de första solstrålarna. Strax efter klockan fem på morgonen kom han ut från den Förbjudna staden och stannade för en kort stund upp i folkmassan, innan han klev upp på paviljongen ovanför porten för att träffa representanter för rödgardisterna.

För att understryka den aktivistiska stämningen bar Ordföranden, i likhet med de övriga i politbyrån, en grön arméuniform – något han inte gjort sedan den gång kinesiska styrkor sänts för att ingripa i Koreakriget 1950.

Mötet inleddes med att den maoistiska hymnen ”Östern är röd” spelades. Chen Boda och Lin Biao piskade upp stämningen och hyllade Mao som den ”Store ledaren, Store läraren, Store rorsmannen och Store befälhavaren”. Därefter fäste en kvinnlig student från ett gymnasium i Beijing en rödgardistisk armbindel på Maos arm, vilket utlöste ett rent delirium bland de ungdomar som stod packade på torget nedanför. Mao själv sade inte något. Det behövde han inte heller.

Jag vill tala om den stora nyheten för er – en nyhet större än själva himlen [hette det i ett typiskt brev hem] ... Jag har sett vår ytterst, ytterst, ytterst, ytterst, högt älskade ledare, Ordförande Mao! Kamrater, jag har sett Ordförande Mao! I dag är jag så lycklig att mitt hjärta håller på att spricka ... Vi skuttar av glädje! Vi sjunger! Efter att ha sett den Röda solen i Våra hjärtan sprang jag omkring i Beijing som om jag varit galen ... Jag såg honom så tydligt, och han var så imponerande ... Kamrater, hur ska jag kunna beskriva för er hur det kändes i detta ögonblick? ... Hur ska jag kunna lägga mig och sova i kväll! Jag har beslutat att den här dagen ska bli min födelsedag. I dag inledde jag ett nytt liv!!!

En orgasm av hänförd entusiasm svepte som en feber genom gatorna. Ett fåtal självständigt tänkande lyckades ändå genomskåda den gudomliga charaden, som den student som några veckor senare skulle skriva: ”Den Stora Kulturrevolutionen är ingen massrörelse, utan handlar om att en man leder massorna med en gevärspipa.” Men det stora flertalet gjorde inte det. Mao hade hittat en ny gerillaarmé att storma de politiska höjderna med. En hel generation unga kineser var redo att dö, och döda, för hans skull, och med obönhörlig lydnad.

Och döda skulle de.

Det startade bara några dagar efter det stora mötet den 18 augusti. Ett av de första offren var den framstående författaren, Lao She, som skrivit bl a *Rickshawpojken* och *Tehuset*. Han och ett trettiotal andra kulturpersonligheter fördes till gården på det gamla konfucianska templet i Beijing. Där blev de klippta enligt *yin-yang*-modellen (med halva huvudet rakat och andra sidan orörd); svart bläck hällades över deras ansikten och skyltar med texter om att de var ”oxdjävlar och ormsjälar” hängdes om halsen på dem. Sedan tvingades de ner på knä, medan rödgardisterna slog dem med käppar och läderbälten. Lao She, som var 67, förlorade medvetandet. När han skickades hem fram på småtimmarna var hans kläder så stela av koagulerat blod, att hans fru fick skära bort dem från hans kropp. Följande dag dränkte han sig i en grund sjö, inte långt från Förbjudna staden.

Tusentals mindre kända offer gick samma öde till mötes. Det fanns knappast ett bostadsområde i Beijing där inte rödgardisterna misshandlade åtminstone en person till döds. I ett litet förortsområde dödades 325 personer på bara fyra dagar i slutet av augusti och bland offren ingick allt från ett sex veckor gammalt spädbarn (barn till ”en reaktionär familj”) till en över 80 år gammal man.

Den hastighet med vilken fredliga, idealistiska unga studenter förvandlades till hämndlystna furier förvånade en del äldre. För Mao var det ett tecken på det kinesiska folkets ”kämpaglöd”. Hur många gånger förut, från Fjärde maj-rörelsen 1919 till de Hundra blommorna 40 år senare, hade inte skenbart lugna universitet på några timmar fått ett utbrott och blivit sjudande kittlar av politisk oro? Och den här gången hade den mäktigaste mannen i landet, Ordföranden själv, personligen pekat ut riktningen (i de ”Sexton punkterna”) och erinrat om att revolutionen var ”en våldshandling då en klass störtar en annan”. Lin Biao hade uppmanat dem att ”slå sönder de Fyra Gamla” – ”gamla tankesätt, gammal kultur, gamla sedvänjor och gamla vanor”. Säkerhetsminister, Xie Fuzhi, hade beordrat polisen att ge rödgardisterna fria tyglar:

Bör rödgardister som dödar folk bestraffas? Min åsikt är att om folk blir dödade, blir de dödade; det är inte vårt problem ... Om massorna hatar dåliga människor så mycket att vi inte kan stoppa dem får vi inte försöka hindra det ... Folkets polis bör stå på rödgardisternas sida, knyta kontakter med dem, visa sig vänliga mot dem och förse dem med information, framför allt om de fem svarta kategorierna; jordägare, rika bönder, kontrarevolutionärer, dåliga element och högerfolk.

Det var sällan det framfördes så rakt på sak. Men Xies uttalande var egentligen bara en upprepning av Maos egna ord 1949 då han, för att förklara innebörden av ”folkets demokratiska diktatur”, hade sagt: ”statsapparaten inberäknat... polisen och domstolarna ... är det instrument med vilket en klass förtrycker en annan. Den är ett instrument... [för] våld.”

Våld, revolution och makt var den treenighet Mao under hela sin långa karriär försökt använda för att förverkliga sina politiska visioner.

Våldet på 1960-talet hade samma syfte som i bonderörelsen i Hunan 1926, i ”jordundersökningsrörelsen” i Jiangxi på 1930-talet och under jordreformerna på 1940- och 1950-talet. De rödgardister som torterade och mördade i Ordförandens namn – precis som de bönder som misshandlat jordägarna till döds – hade oåterkalleligt anslutit sig till maoismens sak. Ken Ling, en rödgardist i Fujian, beskrev hur det gått till när han själv som sextonårig gymnasist drogs med:

Läraren Chen, över 60 år och med högt blodtryck ... släpades upp på andra våningen av skolbyggnaden och ... misshandlades med nävar och sopkvastar ... Han svimmade flera gånger, men väcktes till liv igen ... genom att kallt vatten hälldes över hans ansikte. Han kunde knappt röra sig, hans fötter var sönderskurna av glas och törnen. Han ropade, ’Varför dödar ni mig inte? Döda mig!’ Detta pågick i sex timmar, tills han sket på sig. De försökte köra upp en käpp i ändtarmen på honom. Då kollapsade han för sista gången. De hällde kallt vatten över honom igen. Det var för sent ... Folk började fly, den ene efter den andre. De som dödat honom hade blivit lite rädda. De ... kallade till sig skolläkaren, [som] ... till sist skrev ut en dödsattest. ”Död på grund av en plötslig attack av högt blodtryck ...”. Då [hans fru] kom rusande till platsen tvingades hon intyga att det var dödsorsaken innan hon fick ta med sig kroppen ...

Efter en natt av förfärliga mardrömmar samlade jag tillräckligt mod för att gå till skolan igen nästa dag och vara med om mer av den här sortens tortyr ... Efter ungefär 10 dagar hade jag vant mig; en blodig kropp eller skrik berörde mig inte längre.

Lärare med borgerliga kontakter; medlemmar av ”de demokratiska partierna”; de som tillhörde ”de fem svarta kategorierna” (senare utvidgat till sju där också förrädare och spioner inkluderades, och slutligen till nio genom att kapitalister och ”stinkande intellektuella” tillfogades) – kort och gott de ”vanliga misstänkta – blev de första måltavlorna, ofta med tyst

medgivande av partikommittéerna, som därigenom försökte avleda rödgardisternas eld från sig själva. Mycket snart, med stöd av polisen och anhängare inom militären, blev dödandet systematiskt. Efter kulturrevolutionen berättade en annan lärare, som blivit handikappad genom studenternas misshandel, om hur det hade gått till väga:

Var och varannan dag fördes lärare ut på idrottsplatsen och sköts ... Några lärare begravdes levande. På taket till byggnaden där borta beordrades fyra lärare att sätta sig på en låda med sprängämnen och [tvingades] att sätta fyr på den. [Det hördes] en oerhörd knall, och inget fanns kvar av dem – bara ben och armar som flugit upp i träden och [spridits] över taket ... [Allt som allt] dödades omkring 100 [tjänstemän på skolan].

För tonåringar fanns ingen mer verkningsfull symbol för att den gamla ordningen störtats än att fysiskt tillintetgöra dem som hade makt över dem. ”Det är rätt att göra uppror”, hade Mao skrivit i december 1939. Frasen väcktes till liv igen av *Folkets Dagblad* och rödgardisterna tog till sig den som sin. Genom att offentligt förödmjuka sina offer, när det inte handlade om att döda dem, såg de till att ingen kunde förbli passiv inför de enorma förändringar Mao höll på att genomföra. I likhet med de ”möten för att klå upp folk” som anordnades på en del teatrar i Beijing hade rödgardisternas terror både en uppfostrande och en bestraffande funktion.

Det dröjde inte länge förrän revolutionen började äta sin avkomma.

Rebellerna splittrades först klassmässigt, mellan barn till arbetare, bönder och soldater och de med mindre önskvärd bakgrund; sedan i olika fraktioner när mot varandra stridande grupper började utnyttjas av rivaliserande politiska och militära krafter på provins- och nationell nivå. Våldet började riktas inåt. Frampå hösten hade många enheter bland rödgardisterna satt upp ”korrektionsläger” och ”arresteringslokaler”, där nyckfulla medlemmar tuktades och fiender bestraffades. Den femtonårige Gao Yuan mindes sitt möte med några vänner efter att de blivit torterade av sina skolkamrater:

En del låg bundna på golvet. Andra hade hängts upp i bjälkar ... Den största chocken var när jag såg Songying [en sjuttonårig flicka]. Hon låg medvetslös på golvet i en blodpöl. Någon hade slitit av henne byxorna. Hennes blus var sönderriven så att bröstet syntes. Hon hade blivit så svårt misshandlad att hela hennes kropp var purpurfärgad ... Hennes plågoandar hade stoppat in smutsiga sockor och kvistar i hennes underliv och det hade lett till svåra blödningar ...

En annan pojke, Zongwei, låg döende på en säng. Gao rusade iväg för att hämta skolläkaren:

När hon klippte upp [hans] byxor med en sax ryggade hon tillbaka. Då jag såg Zongweis bara ben förstod jag varför. De var fulla av hål av en pennas storlek och omgivna av strängar av löst kött av samma konsistens som fläskfärs. Blod och var sipprade från såren. ”Vad i helvete har de använt sig av” mumlade doktor Yang. När jag tittade mig omkring hittade jag svaret: eldgafflarna som brukade användas i spisen.

Bland de tusentals som dödades den hösten fanns den unge man, som så extatiskt skildrat hur han sett Mao på Tianmen. Knappt tre veckor senare blev Gao själv svårt misshandlad och tog sitt liv.

Den centrala gruppen för kulturrevolutionen gjorde halvhjärtade försök att få ett slut på rödgardisternas inbördes dödande av varandra. Mao däremot var inte särskilt bekymrad; överdrifter gick inte att undvika.

Ledarna för rödgardisterna gjorde inget annat än vad han själv gjort, när han beordrat utrensningen av AB-tuan och ”att kontrarevolutionärer skulle undertryckas” i Futian. Det var kanske inte bästa sättet att hantera motståndare eller renegater, men det var en nödvändig, kanske delvis till och med önskvärd, del av ”den stora revolutionära storm” då ”unga generaler” skulle härdas att bli efterträdare, på samma sätt som Maos generation gjort 30 år tidigare.

Parallellen med den kinesiska revolutionens tidiga stadier var avsiktlig. För såväl Mao som hans unga anhängare var kulturrevolutionen delvis ett försök att återskapa storhetstiden från hans egen kamp för makten.

I slutet av augusti ställde sig Ordföranden bakom en landsomfattande ”nätverksrörelse”, inspirerad av den Långa marschen, då rödgardisterna fick resa gratis på tåg i hela landet och sprida kulturrevolutionens evangelium, samtidigt som ungdomar från landsbygden kom till huvudstaden för att bli uppeldade av rödgardisterna vid massmöten som Mao ledde. Under denna tid besökte miljontals unga kineser hans födelseplats Shaoshan, det första röda basområdet i Jिंगgangshan och andra revolutionära platser med symbolisk laddning. Ofta gjordes resorna till fots för att efterlikna vad deras revolutionära föregångare gjort.*

På samma sätt försökte man under kampanjen mot de ”Fyra gamla” efterlikna bildstormandet från det årtionde som utmynnat i Fjärde maj-rörelsen.

Men medan Mao och hans studentkamrater klippt av Manchutidens stångpiskor hade rödgardisterna förklarat krig mot ”Hong Kong-frisyser, Hong Kong-mode, cowboybyxor, myggjagare och högklackade skor” för att ”sätta stopp för allt som banade väg för kapitalism och slå sönder alla kläckningsapparater för revisionismen”. Korrigeringsstationer hade satts upp i gathörnen där felaktigt tänkande fick sina huvuden rakade. Medan Chen Duxius ”nya kulturrörelse” ett halvsekel tidigare förespråkade språkliga förändringar, från klassisk kinesiska till vardagsspråk, ägnade sig rörelsen nu åt namnförändringar: gamla ”feodala” butiksnamn ersattes med namn som *Weidong* (Försvara Mao Zedong), *Hanbiao* (Försvara Lin Biao), *Yongge* (Permanent revolution) och så vidare. Barn ändrade förnamn till *Hongrong* (Röda Äran) eller *Xiangdong* (Se mot Öster). Gatan utanför sovjetiska ambassaden blev till ”Anti-revisionistiska gatan”, Unionssjukhuset i Beijing, som grundats 1921 av Rockefellerstiftelsen, fick heta ”Anti-imperialistiska sjukhuset”. Rödgardisterna ändrade till och med trafikljusen så att ”rött” blev signal till att ”gå”, tills Zhou Enlai förklarade att rött var bättre för folks uppmärksamhet och därför borde betyda ”stopp” också i fortsättningen. Det var också Zhou, som skickade ut trupper för att bevaka den Förbjudna staden, när rödgardister kom dit med hackor för att slå sönder de gamla skulpturerna där. Andra historiska platser hade mindre tur. Över hela Kina förstördes stadsportar och tempel, gravar skändades, bronsstatyer och konstverk smältes ner, moskéer och kloster vandaliserades, målningar och gamla urkunder förstördes, munkar och nunnor slängdes ut.

Men medan Maos generation nöjt sig med att plundra offentliga religiösa lokaler (och Mao själv hade varit motståndare även till det och hävdade att folk skulle agera på egen hand när de kände tiden vara mogen) plundrade rödgardisterna privatbostäder. Mellan en fjärdedel och en tredjedel av alla bostäder i Beijing utsattes hösten 1966 för rödgardisternas genomsökningar. Antikviteter, kalligrafi, utländsk valuta, guld och silver, juveler, musikinstrument, tavlor, porslin, gamla fotografier, manuskript av kända författare, vetenskapliga anteckningsböcker – allt var suspekt och riskerade att konfiskeras, stjälas eller slås sönder på fläcken. I Shanghai gav den sortens husundersökningar 32 ton guld, 150 ton pärlor och jade, 450 ton guld- och silverjuveler och över sex miljoner dollar i kontanter. I riktigt allvarliga fall fick personer, vanligen sådana som tillhörde någon av ”de svarta klasserna”, sina hem konfiskerade och blev fördrivna från staden, mindre brottslingar klarade sig med att bli av med sina ägodelar. Även sådana tidsfördriv som odling av krukväxter, att ha burfåglar eller sällskapsdjur som hundar och katter, något som Mao kritiserat, fördömdes som arv från feodalismen.

---

* Ytterligare flera miljoner utnyttjade gratistransporterna till att åka på sightseeing till naturupplevelser som de Tre klyftorna, eller till Xinjiang och Inre Mongoliet. Det hade Mao full förståelse för. Han hade ju gjort samma sak själv, när han våren 1919 rest från Beijing till Shanghai och efteråt omtalat det som en av de mest värdefulla upplevelserna från ungdomsåren.

Böcker blev en speciell måltavla. Under studentåren hade Mao föreslagit att ”alla prosa- och poesisamlingar som publicerats sedan Tang- och Songdynastierna [borde] brännas” (antagligen inklusive hans egna favoriter, som *Drömmar om röda gemak* och *Berättelser från träskmarkerna*), för att ”det förgångna förtrycker samtiden” och att revolutionen till sitt väsen handlade om att ”ersätta gammalt med nytt”.

Men 1917 hade det bara handlat om förslag från Maos sida. 1966 skred rödgardisterna till verket.

I städer runt om i Kina staplades det samlade bytet efter plundringen av tempel och bibliotek, bokhandlar och privatbostäder upp på de stora torgen. Ken Ling har skildrat vad som hände i Amoy i början av september:

Högarna innehöll många olika saker: antika träbord, gamla sedlar från Guomintangtiden, färggranna kinesiska dräkter ... spelpjäser för mahjong, spelkort, utländska cigaretter ... Men framför allt gravyrer och böcker. De flesta var gamla för hand inbundna band. *Den gyllene lotusen ... Romansen i de tre kungadömena, Sällsamma berättelser från en kinesisk studio* – alla låg och väntade på att bli brända. Strax efter klockan sex på kvällen hälldes 50 kilo fotogen över högarna som sattes i brand. Lågorna steg flera våningar högt ... I tre dygn [höll de på] och brände.

Senare skickades gamla böcker iväg för att malas ner. Då gick många oersättliga kopior av texter från Song- och Mingdynastierna förlorade för alltid.

Men den största skillnaden mellan bildstormandet från Maos ungdom och hans rödgardistiska efterföljare 50 år senare var att hans generation gjort uppror för att befria sig från den konfucianska ortodoxins tvångströja och banat väg för en explosion av fritt tänkande, då alla former av nya idéer, nytt mode, varje social doktrin, blev tillåten.

Rödgardisterna beskar även den rudimentära frihet som fortfarande existerade och införde en ny, maoistisk ortodoxi mer rigid än något som förekommit tidigare. Deras mål var att fördriva det gamla, att ”bränna böcker och begrava lärda levande” som kejsaren Qin Shihuang hade gjort 2 000 år tidigare, så att Kina, med Maos ord, skulle bli ”ett blankt pappersark”, redo att ge plats åt marxismen-leninismen-Mao Zedongs-tänkande och dess heliga texter.

För att fylla tomrummet efter de ”Fyra gamla” talades det om de ”Fyra nya” – ”ny ideologi, ny kultur, nya seder, nya vanor”. I praktiken var det lika med förhålligandet av Mao och hans idéer och att allt annat skulle förkastas. Det handlade inte längre bara om högaktning, utan om dyrkan.

På arbetsplatser stod folk uppställda varje morgon och bugade tre gånger framför porträtt av Mao, i tysthet ”bad de om råd” inför vad som väntade under dagen. Varje kväll upprepades samma ritual då de fick redogöra för vad de utträttat. Rödgardister bad sina offer att be Mao om förlåtelse. På järnvägsstationer i städerna måste passagerarna utföra ”en lojalitetsdans” på perrongen innan de fick kliva ombord på tåget. På landsbygden fanns ”lojalitetsgrisar”, som stämplats med tecknet *thong* (lojalitet) för att visa att även osjäliga djur kunde inse Maos genialitet. Maos arbeten omtalades som ”skatter” och speciella ceremonier genomfördes innan försändelsen gick ut på försäljning. Aktivisterna lärde sig Maos artiklar utantill och prydde kläderna med Maomärken. Växeltelefonister svarade med orden ”Mao thuxi wansui!” (Länge leve Ordförande Mao!) Affärsbrev inleddes med Maocitat i fetstil. Maos Lilla Röda tillskrevs förmågan att utföra underverk. Kinesiska tidningar rapporterade att sjukvårdspersonal använt den för att bota blinda och döva och, hur en förlamad, efter att ha förlitat sig på Mao Zedongs tänkande, åter kunde gå och hur, vid ett annat tillfälle, Mao Zedongs tänkande hade gjort att en man återuppstått från de döda.

Inget av detta var något helt nytt för Kina. Som skolpojke hade Mao själv varje morgon bugat sig inför ett porträtt av Konfucius. På 1920-talet hade medlemmar av Guomindang inlett

mötena med att buga sig inför ett porträtt av Sun Yat-sen. Chiang Kai-shek hade, utan framgång, försökt införa en liknande kult av sig själv. Lojalitetsdanser hade framförts vid Tanghovet, 1 200 år tidigare. Som ett tecken på vördnad hade kejsarens ord alltid placerats över, och med större tecken, än någon annan persons (vilket på 1800-talet lett till ändlösa diplomatiska komplikationer med utländska makter).

Men det ironiska var att Ordföranden för att förverkliga sin nya värld hade vänt tillbaka till sina gamla rötter, till grundvalen i sitt tänkande, till de dagar då Kina styrdes av Himmels son och ”Den röda solen i våra hjärtan” – för att grunda ett kejsardöme med obegränsad makt, som en gång varit knutet till revolutionära mål, och bygga upp den röda utopi, som han drömde om.

När 1966 närmade sig slutet tycktes hela Kina marschera i Maos fotspår.

Hans kejsarliga status, förgudandet av honom, rödgardisternas fanatism, skapade en stämning av så överväldigande aktivism och hot, att ingen kunde säga emot honom. Ordföranden blev upphöjd. På sin 74-årsdag föreslog han en skål för ”utvecklingen av ett landsomfattande inbördeskrig”. Zhou Enlai sammanfattade de nya vägledande principerna som alla partimedlemmar måste följa: ”Allt som är i enlighet med Mao Zedongs tänkande är korrekt, och allt som inte är i enlighet med Mao Zedongs tänkande är felaktigt.”

I centralkommittén, liksom i partiet i stort, var radikalerna i minoritet. De flesta i maktställning var förfärad över tanken på ännu en ny omvälvning, som kunde hota deras positioner. Ordföranden själv hade inga illusioner därvidlag: ”Om man blir tillsagd att tända en eld där du själv kommer att brinna, kommer man då att göra det?”, hade han skeptiskt undrat redan i juli. ”Det är ju ändå du själv som kommer att få brinna.” Och därför hade han beslutat att enrollera ungdomen som sin nya revolutionära förtrupp.

I oktober 1966 hade rödgardisternas terrortaktik – som gått från att riktas mot lärare till tjänstemän på högre nivå inom utbildningssektorn och därefter mot regionala partikommittéer – börjat vända trycket mot en del av Liu Shaoqis viktigaste anhängare. Den månaden gjorde Liu och Deng Xiaoping självkritik vid centralkommitténs arbetskonferens, då de för första gången anklagats för att försöka återinföra ”en kapitalistisk diktatur”. Kort därpå delade partiets organisationsbyrå i hemlighet ut väggtidningar, som sedan sattes upp på centrala platser i Beijing och där de båda nämndes vid namn. Officiellt satt de kvar på sina ledande poster. Men på nationaldagen då Liu, som statschef, stod bredvid Mao och vinkade till folkmassan märkte Sidney Rittenberg, som stod tillsammans med dem på podiet, att hans ögon ”krympt ihop av fruktan”.

Likväl blev Mao tvungen att inse att rödgardisterna ensamma inte var tillräckligt starka för att åstadkomma den avgörande förändring av den politiska maktbalansen, som han eftersträvade. I augusti hade han i förtroende talat om att det skulle räcka med ”några månaders oordning” för att alla partiledare ute i landet skulle falla. Nu stod det klart att det skulle ta betydligt längre tid.

Han reagerade med att lätta på trycket mot veteranerna bland kadrerna – och i ett anmärkningsvärt tal bad han till och med om ursäkt för den oreda han ställt till med.

Det är inte konstigt att gamla kamrater inte förstod så mycket. Tiden var kort och händelseutvecklingen våldsam. Jag själv förutsåg inte att hela landet skulle råka i uppror ... Eftersom det var jag som satte i gång oredan så är det inte så konstigt om ni ser på mig med en viss bitterhet ... Det som inträffat har inträffat ... Det är utan tvivel så att en del av er begått misstag, en del misstag ... men de kan rättas till och det är det hela! Vem vill störta er? Jag vill det inte och jag tror inte heller att de Röda garderna vill det ... Ni tycker att det är svårt att ta detta steg, och jag tycker inte heller att det är lätt. Ni är ängsliga och det är jag också. Jag kan inte skylla på er kamrater.

Vid samma tillfälle betonade han att Liu och Deng inte tillhörde samma kategori som Peng Zhen. De hade agerat öppet, sade han, och ”Om de begått misstag kan de ändra sig ... När de ändrat sig är det bra.”

Samtidigt vidtog han en rad åtgärder för att hålla tillbaka de radikala.

De Röda gardena uppmanades att vidga sin klassbas. Den första tidens rödgardistiska paroll, ”Om pappan är en hjälte är sonen modig; om pappan är reaktionär är sonen en skitstövel” avvisades som ”historisk idealism” och inte bättre än feodalism. Miljontals unga, som tidigare blivit utslutna ur rörelsen och inte kände mycket för partihierarkins traditionella ”Röda klasser”, slöt nu upp bakom de radikala.

Flera ledare, vars glöd i jakten på ”kapitalistfarare” ansågs för svag, blev utrensade som en varning till andra att visa större entusiasm.

Wang Renzhong, den vänsterinriktade partichefen i Hubei, som Mao personligen valt ut till en av vice cheferna för den kulturrevolutionära gruppen, åkte först – anklagad för att ha tryckt ner rödgardister som ville ”utbyta erfarenheter”. Sedan anklagades Ta Zhu, nummer fyra i hierarkin – efter Mao, Lin Biao och Zhou Enlai – för att vara en ”trogen anhängare till Lius och Dengs linje”. Han hade intagit vad Mao ansåg vara en alltför begränsad syn på kulturrevolutionen och försökt försvara veteraner bland kadreerna. För rödgardisterna gjorde detta honom till ”en kompromisslös beskyddare av kejsaren” och en ”skurk på högsta nivå med två anleten”. Marskalk He Long, även han medlem av politbyrån, anklagades för att vara lierad med Peng Zhen. Till och med den 80-årige Zhu De angreps på väggtidningar för att vara ”ett gammalt svin” och en ”svart befälhavare”, som ständigt gått emot Maos proletära linje. På något lägre nivå fördes ett tjugotal av de medlemmar av centralkommittén, som arbetade i huvudstaden, till rödgardisternas kampmöten, där de tvingades bära dumstrutar och utsattes för verbala och fysiska övergrepp. I december gav Mao Gruppen för kulturrevolutionen order om att föra tillbaka Peng Dehuai från Sichuan. Han placerades på en militär förläggning för förhör om sina relationer med Liu Shaoqi och Deng Xiaoping.

Valet av offer skedde ofta av personliga skäl (Chen Boda hyste sedan länge agg mot Tao Zhu, Wang Renzhong hade förolämpat Jiang Qing och He Longs fru och Lin Biaos fru, Ye Qun, avskydde varandra ända sedan tiden i Yan'an) och delvis av politiskt egenintresse – Lin betraktade gamla veteraner som He och Zhu De som hinder för att han skulle kunna skaffa sig total kontroll över Folkets befrielsearmé. Men för samtliga fanns det en allt överskuggande orsak. Radikalen från Shanghai, Zhang Chunqiao, kom med följande förklaring:

Kulturrevolutionen går ut just på att bli av med alla dessa gamla gubbar, utan hänsyn till någon. Zhu De, Chen Yi, He Long – det finns inte ett enda friskt ägg bland dem! ... Zhu De är en stor krigsherre, Chen Yi en gammal karriärst ... He Long en bandit ... Vem av dem skulle vara värd att behålla? Inte en enda.

Samtliga representerade det ”gamla sättet att tänka”, som kulturrevolutionen hade föresatt sig att krossa. Några, som Zhu De, slapp fysisk misshandel, eftersom Mao personligen förbjöd det. Men för det mesta följde Ordföranden den rekommendation han gett sina egna anhängare: ”Lita på massorna, tro på dem och respektera deras initiativ.” Det var sällan han själv tog initiativ till arresteringar (vilket gav honom möjlighet att senare ta avstånd från dem), utan i stället lät han de radikala agera som de kände för.

När trycket på partiveteranerna ökade gav Mao Gruppen för kulturrevolutionen order om att intensifiera aktionerna mot Liu och Deng.

Vid ett möte med Kuai Dafu, ledare för rödgardisterna vid Qinghuauniversitetet, den 18 december vidarebefordrade Zhang Chunqiao Ordförandens åsikter: ”De båda i particentret ... vill fortfarande inte ge upp”, sade han. ”Ge er på dem! Gör dem avskyvärda! Stanna inte på

halva vägen!” Helgen därpå tågade tusentals studenter, bakom lastbilar med högtalare, till de stora butiksområdena i Beijing, där de klistrade väggarna fulla med paroller, där man krävde att de båda männen skulle störtas. Jiang Qing övertygade statschefens dotter från ett tidigare äktenskap, Liu Tao, som också studerade vid Qinghua, att ansluta sig till kampanjen – med varningen att om hon vägrade var det bara ett bevis på hennes brist på ”revolutionär uppriktighet”. Den 3 januari 1967 satte flickan och hennes bror upp en affisch innanför murarna på Zhongnanhai [där ledarna bodde, ö.a.] med rubriken ”Se Liu Shaoqis eländiga själ”. Rödgardistiska organisationer gjorde kopior av den och spred den över hela landet. Samma dag stormade cirka 30 medlemmar av en rebellgrupp som hette ”De upproriska i Zhongnanhai”, som med stöd av Mao bildats av unga anställda och livvakter vid centralkommitténs kontor, in i statschefens hus, där de läxade upp honom under 45 minuter och tvingade honom att recitera citat ur Den lilla röda.

Tre dagar senare slog rödgardisterna till på nytt. Denna gång ringde man under falska förvändningar upp Lius fru, Wang Guangmei, som störtade iväg till ett sjukhus i Beijing, där hon trodde att en annan av döttrarna, Pingping, hamnat efter en trafikolycka. När hon anlände hittade hon inte någon skadad dotter, utan en stor grupp rebeller från Qinghua, som förde henne till universitetsområdet där ett kampmöte iscensattes mot henne.

Samtidigt hade, med Maos tillåtelse, Centrala utredningsgruppen, som tillsatts sju månader tidigare för att granska Peng Zhen och hans kolleger, bildat en speciell grupp för att undersöka Wang Guangmeis förflutna. Hon kom från en förmögen familj och hade gått i en amerikansk missionsskola. För Kang Sheng, som Mao bett överta ansvaret för politiska säkerhetsfrågor, väckte detta omedelbart misstankar om hon skulle vara amerikansk spion. Senare bildades ytterligare en ”Grupp för specialfall” för att försöka bevisa att Liu förrätt kommunisternas sak, när han arbetade som ledare för den underjordiska verksamheten i de vita områdena på 1920-talet.

En vecka efter sjukhusincidenten bjöd Mao för sista gången in Liu till Krysanthemumvårdsarbetsrum.

Mao njöt av sina segrar; och han tyckte om att suga länge på dem.

Han förhörde sig ivrigt om hur det stod till med Pingpings hälsa (trots att han mycket väl visste att ”olyckan” varit påhittad) och pratade sedan om gamla tider. Liu bad Mao att låta honom lämna alla officiella uppdrag och återvända till Yan’an med sin familj, eller till sin födelseby i Hunan, och arbeta som bonde på en folkskommun. Ordföranden svarade inte. Han satt tyst, kedjerökande, och när Liu reste sig för att gå sade han bara: ”Studera ordentligt. Sköt om dig!” Fem dagar senare, den 18 januari, kopplade man ifrån den telefonlinje som förband Liu med andra medlemmar av politbyrån, inklusive Mao och premiärminister Zhou. Nu var han fullständigt isolerad.

Den vintern fogade Mao ytterligare ett avgörande vapen till radikalernas arsenal.

Vid sidan av utbredningen av Röda garden började stridslystna fabriksarbetare och tjänstemän, i många fall drivna av personligt missnöje med partikommittéerna på sina arbetsplatser, bilda egna rebellgrupper. I början av november startade en ung textilarbetare i Shanghai, den 33-årige Wang Hongwen, ”Arbetarnas revolutionära allmänna högkvarter” för att samordna de radikala arbetargrupperna i staden. När de lokala myndigheterna vägrade erkänna det nya organet skickade Wang en delegation till Beijing. Partikommittén i Shanghai stoppade det tåg den färdades på innan det lämnat staden och på detta svarade arbetarna med att lägga sig ner på spåren – vilket satte stopp för all järnvägstrafik i över 30 timmar. Zhang Chunqiao, som sänts ut för att medla, ställde sig omedelbart på Allmänna högkvarterets sida och uppmanade förste sekreteraren i Shanghai, Cao Diqiu, att göra självkritik. Två dagar senare godkände

Mao Zhangs agerande och meddelade att alla arbetare inom handel, industri och förvaltning hade legitim rätt att upprätta massorganisationer.

Men arbetargrupperna, precis som rödgardisterna tidigare, splittrades snabbt i olika rivaliserande fraktioner – ”revolutionära rebeller”, som försökte störta alla existerande maktstrukturer, samt ”proletära revolutionärer”, som ville slå vakt om partiets ställning, om än i mer radikal form.

Från slutet av november ägnade sig Shanghais Allmänna högkvarter, med stöd av Gruppen för kulturrevolutionen i Beijing, åt en alltmer våldsam maktkamp med sin konservativa rival, Shanghais Röda avdelning, som hade indirekt stöd av partikommittén i staden. Den 30 december utkämpade tiotusentals arbetare gatustrider utanför partikommitténs kontor. Strejker bröt ut. Hamnen lamslogs och över 100 utländska fartyg låg och väntade på att få lämna sin last. Järnvägstransporterna upphörde. Arbetare som blivit ivägskickade ut på landet under hungersnöden efter Stora språnget började resa krav på att få återvända. Med början den 3 januari 1967 – samma dag som kampanjen mot Liu Shaoqi och hans hustru lade in en högre växel i Beijing – tog Wang Hongwens rebeller kontrollen över de största tidningarna i Shanghai, först *Wenhuibao* och så, två dagar senare, partitidningen *Jiefang ribao* (Befrielsens Dagblad).

Nu ingrep Mao själv och skickade Zhang Chunqiao och Yao Wenyuan till staden med direktiv att klargöra att partikommittén i Shanghai oundvikligen skulle falla och att ”en ny politisk myndighet” skulle upprättas i dess ställe – och nu svängde vågskålen definitivt över till rebellernas fördel. Två dagar senare samlades hundratusentals människor på stadens centrala torg till ett stormöte då Allmänna högkvarteret tillkännagav att det inte längre erkände partikommitténs auktoritet och att ”revolutionära rebeller” i stadens styre skulle ta på sig ansvaret för de dagliga uppgifterna.

”Maktövertagandet” i Shanghai blev en förebild för resten av landet. Mao kallade det ”en stor revolution” där ”en klass störtar en annan”. Han citerade ett gammalt ordspråk: ”Vi får inte tro att när slaktaren Zhang är död, så måste vi äta fläsk med svinborsten kvar.” Innebörden var att landet kunde gå vidare även om provinskommittéerna fallit. De följande tre veckorna tog rebellgrupper makten i sju andra provinser och städer, bl a Beijing självt, Anhui, Guangdong och Heilongjiang.

Det fanns emellertid ett problem. Att avsätta partikommittéer var en sak; vad som skulle komma i stället något helt annat.

Varken Mao, eller rebellgrupperna själva, hade riktigt tänkt igenom frågan. Zhang Chunqiao var till en början mest upptagen med att avvärja utmaningar från rivaliserande rödgardistiska grupper och revolutionära fraktioner och först den 5 februari 1967 kände han sig ha tillräckligt med kontroll, med stöd av lokala enheter från Folkets befrielsearmé, för att kunna utropa Shanghais Folkkommun.

När han tog detta steg var Zhang övertygad om att ha Maos fulla stöd. Några dagar tidigare hade Chen Boda ringt och sagt att Ordföranden var i färd med att godkänna bildande av en kommun i Beijing, och att Shanghai borde göra samma sak. De ”Sexton punkterna” hade ju uttryckligen talat för ”ett system av allmänna val, liknande det som fanns under Paris-kommunen”, för att upprätta lokala maktorgan, som kunde fungera som en brygga mellan partiet och massorna. Kommunerna, som ju varit det viktigaste av alla ”nyfödda saker” under Stora språnget framåt, symboliserade det originella med den kinesiska revolutionen. 1958 hade Mao själv sagt att han såg fram mot den dag då ”allt kommer att heta kommun ... [inklusive] städer och byar”.

Men helt oväntat ändrade Ordföranden uppfattning. Andra städer och provinser uppmanades att inte följa Shanghais exempel och Zhang och Yao Wenyuan kallades till Beijing för att få veta vad Mao hade att säga:

Med skapandet av en folkkommun dyker en hel serie problem upp, och jag undrar om ni har tänkt över dem. Om hela Kina startar folkkommuner, bör då Folkrepubliken Kina ändra namn till Folkkommunen Kina? Skulle andra erkänna oss? Kanske skulle inte Sovjetunionen erkänna oss medan Storbritannien och Frankrike skulle göra det. Och vad skulle vi göra med våra ambassadörer i olika länder? Och så vidare.

Argumentationen var ihålig – och det visste Mao. Ett namnbyte skulle inte ha någon som helst betydelse för Kinas internationella relationer. Likväl var detta vad rödgardisterna spred vidare och som snart kom att bli allmänt accepterat som skälet till att ”kommunen” avvisades som organisationsform. Det innebar *force majeure*: oavsett vad Mao ansåg gjorde yttre relationer det omöjligt.

Sanningen var lite annorlunda. Shanghailedarnas initiativ hade tvingat Mao att titta ner i avgrunden – och vad han sett hade inte tilltalat honom.

Ett system baserat på Pariskommunen, med fria val och obegränsad politisk verksamhet, innebar att massorna skulle få rätt att styra sig själva. Det var ju logiken i hans uppmaning att ”lita på massorna och tro på dem” – i själva verket just den logik hela kulturevolutionen var baserad på. Men hur skulle det då gå med partiet? Som han sade till Zhang Chunqiao: ”På något sätt måste det ju ändå finnas ett parti! Det måste finnas en kärna, oavsett vad vi kallar den.” Äkta och fria val var en utopisk dröm. Att göra sig av med ledare och ”störta allt” kunde förefalla progressivt, men i själva verket var det reaktionärt och skulle leda till ”extrem anarkism”.

Ett sätt att se på detta är att Mao tappat nerverna, precis som tio år tidigare då han slagit till mot de Hundra blommorna, bara för att senare medge att han ”låtit sig luras av skenet” och kanske agerat förhastat.

Ett annat sätt att se det är att han, än en gång, uppvisade färdigheterna hos en politiker med fingertoppskänsla. Åldern hade inte det minsta avtrubbat Ordförandens känsliga politiska antenner. Kulturevolutionen kunde se ut som en färd ner i total galenskap, men Mao hade hela tiden agerat med största försiktighet. Redan från början hade han gjort klart att förstörelse måste följas av återuppbyggnad – att ”den stora oredan”, som han talat om i juli 1966, till sist måste ge vika för ”den stora freden”. Det var därför han hållit sig i bakgrunden och låtit andra stå för det smutsiga jobbet, medan hans händer var rena – redo att samla och återupprätta överlevarna när tiden var mogen för att bygga ett nytt parti ur askan av det gamla. Det var ett synsätt som även hans offer, som He Long och Peng Dehuai, kunde skriva under på, för de visste att Mao ensam hade kraft, om han så önskade, att rädda dem: det låg i deras intresse, och i hans, att tro att han var oskyldig till de fasansfulla dåd som utförts i hans namn.

Oavsett om det berodde på försiktighet eller rädsla, eller en bra blandning av båda, så blev resultatet att Shanghaikommunens visionära ideologi övergavs.

Kulturevolutionen var framme vid sitt Rubicon, det ögonblick då den tappade bort kompassen, då de ideal som inspirerat den, oavsett hur ogenomtänkta de varit, hade blivit ohjälpligt befleckade. Ställd inför ett dilemma hade Mao föredragit ett dåligt instrument för att härska mot att inte ha något instrument alls. På hans förslag tillkännagav Zhang Chunqiao upprättande av ett nytt maktorgan, som kallades Shanghais revolutionära kommitté, som bildats på en ”tre-i-ett”-allians mellan revolutionära rebeller, företrädare för Folkets befrielsearmé och erfarna kadrer. Samma namn som använts om de provisoriska

kommunistiska förvaltningar, som bildats i städer och byar efter Höstskördeupproret 40 år tidigare.

Trots Maos fingerfärdighet när han skyllde kursförändringen på diplomatiska påtryckningar gick inte alla på det. Medan de revolutionära kommittéerna blev allt fler talade ultravänstern bland rödgardisterna dystert om att ”kapitalismen återupprättats”. De flesta kineserna såg det inte så. Men från februari 1967 och framåt, befann sig Ordföranden på ideologisk reträtt och kampen mot ”kapitalistfararna” blev i allt högre grad inriktad på rena maktfrågor.

Oavsett de långsiktiga följderna av Maos drömmar om ”de Röda dygdernas rike” var den omedelbara, och synliga, effekten av maktövertagandet i Shanghai att stärka och ge ny kraft åt det revolutionära våldet.

Ute i landet fördubblade rödgardisterna och revolutionära arbetare ansträngningarna för att störta partikommittéerna. Förstesekreterarna i Shanxi och Yunnan begick självmord och ledaren i Anhui, Li Baohua, kördes genom centrala Beijing på ett lastbilsflak, likt en brottsling på väg till avrättningen. Ett nytt direktiv från Ordföranden publicerades, där ”proletärt revolutionära grupper” uppmanades att ta makten. Folkmassor samlades utanför Västporten till Zhongnanhai och krävde att Liu, Deng Xiaoping och andra viktiga ledare skulle släpas ut och ställas inför kampmöten. Rödgardister tvingade ministern för kolfrågor, Zhang Linzhi, att bära en järnhatt som vägde 60 kilo, varefter han misshandlades till döds.

Vid samma tid började Folkets befrielsearmé, som dittills i stort sett inte varit inblandad i kaoset, att dras in i träsket. I januari hade Mao godkänt avskedandet av Liu Zhijian, ledare för Gruppen för kulturrevolutionen inom Folkets befrielsearmé, vilket innebar signalen till en kortvarig kampanj för att snoka upp anhängare inom militären till Liu Shaoqis ”borgerligt reaktionära linje”. Hans fall illustrerade ett dilemma, som Ordföranden skulle brottas med de närmaste åtta månaderna. Skulle armén tillåtas ge sig in i kulturrevolutionen på samma villkor som civila grupper? Eller fanns det övergripande behov, av nationella säkerhetsskäl, för att bibehålla krigsberedskapen och militär disciplin?

Lius brott, som han fick betala för med sju år i fängelse, var att han hade försökt avråda elever vid landets militära kadettskolor från att trakassera regionala militärbefälhavare. Där hade han stöd av Ye Jianying, som hade det dagliga ansvaret inom Militärkommissionen, och tre andra marskalkar – Chen Yi, Nie Rongzhen och Xu Xiangqian. För Jiang Qing och Chen Boda hade Liu, och underförstått även marskalkarna, ”hindrat kulturrevolutionen”.

Mao tvekade. Tre dagar efter att Liu avsatts godkände han ett centralt direktiv som förbjöd ”varje person eller organisation att attackera organ inom Folkets befrielsearmé”. Men, i avsaknad av tydlig uppbackning från centralt håll, blev det inte omsatt i praktiken. Armékadetter grep ledarna för Nanjings militärområde och iscensatte ett kampmöte mot dem, vilket fick deras befälhavare, generalen Xu Shiyu, att utfärda en varning om att ifall det inträffade igen skulle han ge order om att öppna eld. Andra incidenter inträffade i Fuzhou och Shenyang. För att hjälpa de radikala i Shanghai gav Mao då order om att Folkets befrielsearmé skulle ”stödja Vänstern”. Det innebar att perspektivet närmade sig att armén öppet skulle dras in i striderna mellan olika rödgardistiska grupper och det var det sista som de högre officerarna önskade sig.

Kort sagt var de veteraner som satt i ledningen för olika militärområden, många av dem hade arbetat med Mao sedan tiden för Långa marschen, rejält missnöjda i slutet av januari 1967.

Oroligheter flammade upp först i Xinjiang, där en regementschef satte in trupper för att kuva radikaler i staden Shihezi, vilket ledde till flera hundra sårade. I Sichuan avväpnades en grupp radikala rödgardister och upproriska arbetare, som gått till attack mot en arméförläggning, och ledarna arresterades. I den mer avlägsna Qinghaiprovinsen, på gränsen till Tibet, satte den

militäre befälhavaren i distriktet in soldater för att omringa den lokala partitidningens byggnader, där radikaler hade ”tagit makten” och slagit ihjäl ett antal journalister. När de vägrade kapitulera beordrade han stormning, vilket ledde till att 170 personer dödades och lika många sårades. I Wuhan, efter en liknande konflikt rörande ”maktövertagande” av en partitidning, anhölls tusen radikaler, en del sattes i fängelse medan andra frigavs efter offentliga bekännelser. Liknande incidenter inträffade i ytterligare sju provinser.

Samtidigt med ”Tillslagen i februari”, som händelserna skulle bli kända som, uppstod en ”Februarimotströmmen”. Mao själv tände oavsiktligt eld på stubintråden genom att ge sig på Jiang Qing och Chen Boda för deras roll i utrensningen av Tao Zhu. Han hade själv godkänt att Tao avlägsnats. Men han vände sig mot att de satt i gång det hela utan att först rådfråga honom. Chen var ”en opportunist”, dundrade han. Och Jiang Qing var ”ambitiös men inkompetent”. Till och med Lin Biao, som till en början försökt skydda Tao, anklagades för att inte ha hållit Ordföranden informerad. De konservativa i politbyrån (de fyra marskalkarna och flera vice premiärministrar), som redan var djupt missnöjda med utrensningen av högre kadrer, uppfattade detta som en signal – felaktigt skulle det visa sig – att Mao höll på att tappa tålamodet med de radikals ”excesser”. Vid ett möte med Militära kommissionen i januari, när frågan kommit upp, hade Ye Jianying slagit näven i bordet så hårt att han knäckt ett ben i handen. Vid ett gemensamt möte den 14 februari mellan politbyrån och Gruppen för kulturrevolutionen varnade Ye åter, och fick stöd av Xu Xiangqian och Chen Yi, för risken för anarki. Innebar utropandet av Shanghaikommunen, undrade han, att partiet och armén blivit överflödiga? Han fick inte något svar.

Två dagar senare hamnade vice premiärministern Tan Zhielin, en av Maos äldsta medarbetare och som varit ordförande för den första arbetar- och bondesovjeten i basområdet Jinggangshan 1927, i gräl med Zhang Chunqiao.

”Massorna hit och massorna dit!”, exploderade Tan. ”Du vill inte att partiet ska vara ledande. Du talar bara om att massorna ska befria sig själva, om att folk ska lära sig på egen hand och leda revolutionen själva. Vad är det annat än metafysik?” Han fortsatte: ”Veteraner som varit med i revolutionen i 40 år råkar ut för att folk tränger sig in i deras hem och deras närmaste försvinner ... Detta är det grymmaste ögonblicket i partiets historia.” Dagen därpå riktade han sin bitterhet mot Chen Boda, Jiang Qing och de övriga i Gruppen för kulturrevolutionen i ett brev till Lin Biao:

De är helt hänsynslösa; ett ord räcker för dem att göra slut på ett liv ... Vårt parti har blivit obotligt fult ... De kommer att knuffa dig utför stupet för minsta felsteg. Och samtidigt ... duger de till att ta över? Det tvivlar jag på ... Premiärministern har ett stort hjärta ... Han kan härda ut. Men hur länge ska vi behöva vänta? Tills alla gamla kadrer är borta? Nej, nej, tiotusen gånger nej! Då kommer jag att göra uppror!

Maos första impuls var att avfärda dessa kritiska anmärkningar som ”gamla soldater som väsnas”. Men vid närmare eftertanke beslutade han sig för att inte göra det. Av de 21 medlemmarna i den politbyrå som valts sex månader tidigare, hade fyra avsatts (Liu, Deng, Tao Zhu och He Long), och fyra var inaktiva eller neutrala (Chen Yun, Dong Biwu, Liu Bochong och Zhu De). På bara några dagar hade sju av de återstående tretton vänt sig mot politiken under kulturrevolutionen.

Vid midnatt den 18 februari kallade Mao till sig Ye Jianying och två av de andra kritikerna – Li Xiannian, som hade hand om ekonomin, och Li Fuchun, planministern – samt Zhou Enlai och två ledande radikaler.

”Vilken slags partiledning är det som ni vill ha?”, undrade han med en gamlings retlighet. Varför tog de inte tillbaka Wang Ming? Eller lät amerikaner och ryssar styra Kina? Om det var så att de ville ha tillbaka Liu Shaoqi och Deng Xiaoping, dundrade han, tänkte han fara

tillbaka till Jिंगgangshan och starta ett nytt gerillakrig. Det var samma hot som Mao kommit med i Lushan åtta år tidigare. Men den här gången fanns ett inslag av skådespeleri. Efter att ha kommit med sitt ultimatum stormade han ut i vredesmod.

I själva verket hyste Ordföranden stor sympati för de argument Ye och hans kolleger tagit upp i de tre grundfrågor som stod på spel – partiets, arméns och veterankadrens roll. Två veckor tidigare hade han fördömt rebellerna i Shanghai för att företräda principen ”att misstänka varenda en och störta varenda en”. Han hade slagit fast att veterankadrer skulle ingå i de ”tre-i-ett”-allianser, som de nya revolutionära kommittéerna skulle baseras på – och det som gällde ute i landet var inte mindre giltigt för Centrum. Han visste också att det fanns en gräns man inte fick överskrida när det gällde att testa den militära elitens lojalitet. Av alla dessa orsaker var han inte benägen att pressa marskalkarna för hårt. Bara Tan Zhenlin, som gjort Jiang Qing rasande genom att jämföra henne med kejsarinnan Wu, en gemål från Tangdynastin ansedd som en av de mest ondskefulla kvinnorna i Kinas historia, bedömdes vara bortom all räddning och försvann ur sikte.

Den närmaste månaden kallades det gamla gardet till nattliga studiemöten, där deras misstag kritiserades av medlemmar av Gruppen för kulturrevolutionen. På gatorna utanför krävde rödgardistiska affischer att de skulle störtas. Men, till skillnad från Tao Zhu och He Long blev de inte utrensade. I slutet av april kallade Mao in samtliga, utom Tan, för ett ”enhetsmöte” då han påpekade att de inte ”konspirerat i hemlighet” och försökte gjuta olja på vågorna.

Inte desto mindre fick deras agerande viktiga följder.

Efter februari 1967 upphörde politbyrån att fungera. Mao var inte villig att ta risken att en majoritet skulle gå emot honom. I stället kallade han till utvidgade möten med ständiga utskottet eller Gruppen för kulturrevolutionen, nu med Zhou Enlai som ordförande.

Samtidigt ledde väggtidningskampanjen mot veteranerna till att den traditionella militära hierarkin hamnade på defensiven och till en ny våg av vänsteristisk aktivitet. Mao själv hade blivit övertygad om att militärledningens försök att återställa stabiliteten genom ”Tillslaget i februari” skett på ett överdrivet sätt. Officerare som gett prov på särskild nit när det gällde att slå tillbaka radikala attacker – inklusive befälhavaren i Qinghai – fördömdes som ultrahöger och ställdes inför krigsrätt. Lin Biao, som tidigare stött olika regionala befälhavares ansträngningar att begränsa den radikala oredan, började nu varna för en ”Liu-Deng-linje med vapen”. Den 1 april godkände Mao ett direktiv, som tog avstånd från ”godtycklig brännmärkning av massorganisationer”. Militära enheter, som tidigare fått tillstånd att öppna eld för att bekämpa ”reaktionärer” – en term som tillämpades på nästan alla upproriska grupper – eller ytterst i självförsvaret, förbjöds nu att använda vapnen mot radikaler under några som helst omständigheter.

Våldet mellan olika grupper eskalerade nu hastigt. Stora mängder vapen stals, inklusive leveranser på väg till Vietnam på järnväg. I Yibin, vid Yangtses övre lopp, utbröt hårda strider med tiotusentals inblandade. I Chongqing använde rivaliserande grupper luftvärnskanoner för att bombardera varandras ställningar. I Changsha använde de robotar. Den 13-åriga Liang Heng råkade hamna mitt i en sådan eldstrid:

Jag hade gått ut för att köpa fotogen att ha när det blev strömlöst ... Då plötsligt, alldeles för plötsligt, sprang 50 eller 60 män med automatvapen förbi porten till *Hunans Dagblad* och mot mig. En kortväxt svartklädd man bar på en fana med texten 'Ungdomens livvaktspatrull', så hette en av grupperna i [den radikala] Xiangflodens vind- och åskfraktion ... När männen var alldeles i närheten av mig började de skjuta nedför gatan ...

Fienden var utom synhåll, men svarade med kraft ... Fanbäraren föll framför mig och rullade runt som en blykula. Flaggan nådde aldrig marken. Någon grep den i farten och höjde den på nytt. Sen sjönk även han ihop och rullade runt, medan någon annan tog tag i fanan och bar den framåt.

Till sist ... drog de sig undan till närmaste skydd ... [där] andra medlemmar av 'Livvaktspatrullen' väntade med lastbilar och bårar ... De som fortfarande var oskadda laddade om som tokiga, bröt upp stora trälåror och hällde ut de långa spetsiga kulorna i stora högar på marken ...

Under tiden hade tre blänkande svarta kanoner lastats av från lastbilarna och rebellerna försökte få soldaterna att lära ut hur man skulle använda dem. Soldaterna vägrade ... Till sist bestämde [de] sig för att försöka [ändå]. De avlossade tre skott, men varje gång hamnade granaten alldeles fel ... Vid den tiden tyckte jag det här var lite skojigt, men senare ... berättade ... en arbetare att han skjutit och dödat sin bästa vän på en halvmeters avstånd på grund av att han inte visste hur man skulle hantera ett automatvapen ...

Någon som de kallade Befälhavare Tang [anlände då], en upprörd ung man med två vapen i sitt bälte och en liten grupp livvakter. 'Fort, fort', ropade han rasande. 'Retirera, retirera ...'. De tog sig upp på lastbilarna, en blodig samling av bandage och smuts, motorerna vrålade till och sen var de borta ...

Staden skakade hela dagen och den kvällen glödde himlen med en märklig orange färg ... Nästa dag fick vi veta att medlemmar av [den radikala] 'Changshaungdomens' organisation från Xiang Broderi-byggnaden på Första maj-torget avlossat luftförsvarsrobotar mot [den konservativa] Arbetaralliansen. Hela den kvarterslånga fyra våningar höga byggnaden hade brunnit ned till grunden.

Det "landsomfattande inbördeskrig" som Mao skålat för vintern innan hade nu blivit verklighet.

I detta läge gav sig Ordföranden ut på en två månader lång tur ute i provinserna för att med egna ögon bevittna hur kulturrevolutionen utvecklades. Det första stoppet gjordes i Wuhan, där väpnade sammandrabbningar förekommit mellan en konservativ arbetargrupp, kallad "En miljon hjältar", som hade stöd av den regionala militära befälhavaren, Chen Zaidao, och det radikala "Arbetarnas allmänna högkvarter", vars ledare suttit fängslade sedan "Tillslaget i februari". Under de värsta striderna, i juni, hade över 100 personer dödats och cirka 3 000 skadats.

Maos närvaro hemlighölls och exceptionella säkerhetsåtgärder hade vidtagits. All personal vid Östra Sjöns gästhus, där han var inkvarterad, byttes ut kvällen före hans ankomst ifall den skulle ha blivit infiltrerad av kontrarevolutionärer.

Måndagen den 18 juli, efter två dagars samtal med lokala ledare, drog Mao slutsatsen att Chen begått misstag och måste göra självkritik offentligt, men skulle ändå få behålla sin position; "Arbetarnas högkvarter" skulle betraktas som kärngruppen inom vänstern; och "En miljon hjältar" skulle uppmanas att enas med dem. De var ju trots allt arbetare, sade han, och det borde inte finnas någon större anledning till intressekonflikter. Detta tillkännagavs samma kväll av Wang Li, propagandachef inom Gruppen för kulturrevolutionen, och en sammanfattning av hans kommentarer, där han betecknade "En miljon hjältar" som en konservativ grupp, sändes ut över högtalarsystemet på stadens gator. Dagen därpå avgav säkerhetsminister Xie Fuzhi en mer detaljerad rapport för partikommittén i militärområdet.

Chen Zaidao gick med på Maos dom. Det gjorde inte "En miljon hjältar", som inte visste om att den kommit från Ordföranden själv.

Natten därpå tog flera tusen av gruppens anhängare över armélastbilar och brandbilar och körde i konvoj till militärområdets högkvarter och krävde att Wang Li skulle komma ut och tala med dem. När han inte gjorde det åkte de till Östra Sjöns gästhus och stormade den byggnad han var inkvarterad i, helt omedvetna om att Mao själv befann sig mindre än 100

meter bort. Med stöd av soldater från ett lokalt regemente bröt de sig in i Wangs rum, släpade ut honom till en bil och körde honom till ett kampmöte, där han blev svårt misshandlad och fick ett ben brutet. De följande tre dygnen defilerade flera hundra tusen människor – medlemmar av ”En miljon hjältar” och deras anhängare, och ett stort antal fullt beväpnade soldater – genom staden i en styrkedemonstration, som krävde att Wang Li och Xie Fuzhi skulle avsättas, och att radikalerna i Gruppen för kulturrevolutionen skulle bort.

Mao själv var aldrig i någon riktig fara. Och även om så hade varit fallet hade han antagligen inte brytt sig särskilt mycket. Tre månader tidigare hade hans skräckslagna medarbetare fått höra på när han betonade att massorna hade rätt att storma Zhongnanhai, om de så önskade.

Men för radikalerna var det ett gudasänt tillfälle att trycka på för en landsomfattande kampanj för att utrota konservativt motstånd en gång för alla.

Lin Biao och Jiang Qing framställde händelserna i Wuhan som ett fullskaligt myteri. Mao själv, som flugits ut till Shanghai tidigt på torsdagmorgonen – bröt nu för första och sista gången mot den regel som politbyrån infört 1959 och som förbjöd honom att flyga av rädsla för en olycka –, han viftade bort det hela med att om Chen Zaidao varit ute för att starta ett uppror skulle han aldrig ha tillåtit lämna stället. Likväl var Mao storligen irriterad över att han tvingats till en brådstörtad avfärd på grund de militära oroligheterna.

Wang Li släpptes nästa dag och kunde flyga tillbaka till Beijing med Xie Fuzhi, där de båda hyllades som hjältar. Lin Biao ledde ett massmöte med en miljon människor på Tiananmentorget, med hela ledningen närvarande (förutom marskalkerna, som medvetet hållits utanför), för att fördöma Wuhans militärområde för att ”ha vågat använda barbariska, fascistiska metoder för att belägra, kidnappa och misshandla representanter för Centrum”.

Chen Zaidao kallades till huvudstaden och berövades sin ställning. Men, på order av Mao, pekades han inte ut som kontrarevolutionär och när flera tusen kadetter försökte släpa ut honom till ett kampmöte gömde chefen för garnisonen i Beijing, Fu Chongbi, honom i två timmar i en hiss, som stannat mellan två våningar i det gästhus som han var inkvarterad, tills de gett sig av. De besegrade i ”En miljon hjältar” hade inte samma tur. Deras radikala motståndare från ”Arbetarnas högkvarter” ställde till med en pogrom, som enbart i Wuhan ledde till att 600 arbetare dödades. I hela provinsen blev 184 000 gripna, slagna och stympade, en häpnadsväckande siffra.

Trots Maos personliga förtroende för Chen Zaidao gav han sitt fulla stöd till Lin Biaos bemödanden att ”dra ut den lilla gruppen handfull [kapitalistfarare] inom de väpnade styrkorna” – ett uttryck som först myntats av Lins son, Lin Liguo, i en artikel i *Folkets Dagblad* dagen efter händelserna i Wuhan. Ordföranden hade blivit alltmer orolig över Vänsterns militära svaghet och i mitten av juli hade han föreslagit Zhou Enlai att arbetare och studenter borde få vapen. Zhou hade inte reagerat, men kort efteråt framförde Jiang Qing slagordet, ”Angrip genom resonemang, försvara med våld”, som radikala grupper allmänt använde sig av för att rättfärdiga väpnad kamp.

Den 4 augusti gick Mao längre i ett privat brev till Jiang Qing – som hon läste upp vid ett möte med ständiga utskottet. Det var nödvändigt att beväpna Vänstern, skrev han, på grund av att den allra största delen av armén stödde konservativa arbetargrupper. Om arbetare stal vapen var det ”inget allvarligt problem”. Massorna borde uppmuntras att ta lagen i egna händer.

I denna upphetsade stämning publicerade partitidningen *Röda Fanan* den 1 augusti en ledarartikel på 40-årsdagen av grundandet av Röda armén, som fastslog att kampen mot kapitalistfararna i armén var nästa stora nationella uppgift.

När Mao läst den ändrade han uppfattning.

Precis som han gjort när Shanghaikommunen utropats bestämde han nu för andra gången att kulturrevolutionen nått ett Rubicon. För andra gången gav han order om reträtt.

Mao själv gillade att förklara sådana kast i termer av dialektik: när något nått sitt yttersta läge förvandlades det till sin motsats. I februari 1967 hade han agerat för att slå vakt om principen om partiets roll, i motsats till den tid då han velat förändra den. Ett halvår senare, när parti-hierarkin i stort rivits sönder kände han ett allt överskuggande behov av att slå vakt om det enda verktyg för makt, som återstod: armén. Den här gången var det inte fruktan för anarki, som hejdat honom utan politikerns känsla för det möjligas konst. I den relation mellan radikal aktivism och militär stabilitet, som han jonglerat med under vintern, hade han drivit de radikalas sak till det yttersta. Nu var tiden inne för att låta pendeln helt svänga tillbaka åt andra hållet.

Den 11 augusti lät han meddela Beijing att politiken med att ”avslöja kapitalistfararna inom armén” var ”ostrategisk”. Det var tillräckligt för att få Lin Biao och Jiang Qing att släppa den som en het tegelsten och börja leta efter syndabockar. Strax därpå skickade Mao tillbaka ledarartikeln i *Röda Fanan* med de ödesdigra orden ”giftigt ogräs” nedkrefsade över den. Artikeln var skriven av Wang Li, hjälten från Wuhanhändelserna, Lin Jie, chefredaktör för *Röda Fanan*, och en annan propagandist inom Gruppen för kulturrevolutionen, vid namn Guan Feng. Alla tre arresterades. Wang anklagades dessutom för att ha underblåst missnöje inom utrikesministeriet, där en ultra-vänstergrupp i slutet av juli tagit kontrollen och försökt avsätta Chen Yi. Det hade lett till att rödgardister attackerat brittiska legationen, som bränts ner till grunden som hämnd för att radikaler blivit arresterade i Hong Kong, samt till smärre incidenter vid de burmesiska, indiska och indonesiska beskickningarna. Det hade gjort Mao upprörd, eftersom det visade att Kina inte klarade av att uppfylla sina internationella förpliktelser. Det stärkte hans beslutsamhet att se till att armén, om så bara den, skulle förbli en disciplinerad kraft.

I februari hade Ordföranden rättfärdigat att Shanghaikommunen övergivits med hänvisning till diplomatiska krav. I augusti, för att skydda armén, användes en annan metod.

Vågen av radikala attacker skyldes på ”16 majgruppen”, en skum ultra-vänsterorganisation. Det var inte helt gripet ur luften: en rödgardistisk smågrupp med det namnet, med cirka 40 medlemmar, hade på våren bildats vid Järn- och stålinstitutet i Beijing, och utmärkt sig genom att producera väggtidningar, som attackerade premiärminister Zhou Enlai som ”chefen som bakom scenen drog i trådarna” på ”Februarimotströmmen”. Andra radikala grupper kom med liknande anklagelser vid samma tidpunkt, med hemligt stöd av anhängare till Jiang Qing, som redan såg Zhou som ett hinder för sina politiska ambitioner. Mao hade emellertid gett Chen Boda order om att publicera ett uttalande, där det hette att Zhou var medlem av Ordförandens ”proletära högkvarter”, och då upphörde agitationen. I augusti hade ”16 maj-gruppen” i stort sett upphört att existera – och under alla omständigheter hade den ingen koppling till Wang Li och Guan Feng, eller någon annan av de högt uppsatta som senare påstods stå i ledningen för den. Men den saknade all betydelse. Det gjorde däremot det begrepp den representerade. Från september 1967 och framåt, då Mao personligen betecknade den som en ”konspiratorisk kontrarevolutionär klick” med ”outsägligt onda avsikter”, blev ”16 maj” det som gick att skylla på när det handlade om att sopa undan alla uttryck, inbillade eller verkliga, för politisk opposition.

Den månaden godkände Ordföranden ett direktiv som förbjöd vänsteristiska rebeller att lägga beslag på vapen och som åter gav trupperna tillåtelse att öppna eld i självförsvar. På uppmaning av honom höll Jiang Qing ett tal som tog avstånd från väpnad kamp och fördömde idén om ”att gripa en liten handfull personer i armén” som ”en felaktig paroll” och en ”fälla”

gillrad av högeravvikare för att få vänstern att gå i den. ”Vi får inte svartmåla Folkets befrielsearmé”, fortsatte hon. ”De är våra egna pojkar.” Men problemen var inte över för armébefälhavarna. Men det hot som vilat över militären sedan början av året hade slutligen undanröjts.

Kritiken mot ”Februarimotströmmen” våren 1967 hade inte bara utlöst en våg av radikala attacker mot armén. Det hade också utgjort början på ett nytt stadium i kritiken av Liu Shaoqi, och av den borgerliga ideologi han påstods företräda.

Det började den 1 april 1967 med en lång artikel i *Folkets Dagblad* skriven av en propagandist inom Gruppen för kulturrevolutionen vid namn Qi Benyu, som bröt ny mark genom att direkt attackera Liu (fast fortfarande utan att nämna honom vid namn) som ”den höge person i maktställning som slagit in på den kapitalistiska vägen”. Artikeln, som hade rubriken ”Patriotism eller förräderi mot nationen” hade granskats av Mao själv. I likhet med mycket annan polemik under kulturrevolutionen var ämnesvalet ytterst dunkelt – en film från 1950, som utspelade sig på kejsar Guangxus tid och som Mao tidigare kritiserat som förrädaraktig på grund av att den förtalade Boxarupproret, men som Liu påstods ha godkänt. Kärnan i artikeln var att boxarna, liksom rödgardisterna, var revolutionära och att Lius stöd till filmen var en symbol för många andra av hans förräderier. Den 6 april genomförde ”De upproriska i Zhongnanhai” en ny räd mot Lius hem – den första sedan januari – och han blev utfrågad om Qi Benyus anklagelser. Dagen därpå satte statschefen upp en väggtidning utanför sitt hem, där han förnekade alla förrädiska avsikter. Den revs ner efter bara några timmar, och den 10 fördes hans hustru, Wang Guangmei, till ett kampmöte med flera tusen rödgardister på Qinghua-universitetet, där hon blev förödmjukad och tvingades ta på sig en sidenklänning, sidenstrumpor och högklackade skor (som hon haft på sig under ett statsbesök i Indonesien), samt ett halsband av bordtennisbollar, som symboler för hennes påstådda borgerliga smak.

Spärreliden i medierna fortsatte. I maj förklarades Lius bok ”Hur bli en bra kommunist” vara ”ett stort ogräs av anti-marxism-leninism och anti-Mao-Zedongs-tänkande”. Ordföranden själv betecknade det som ”ett svekfullt arbete, en sorts idealism, som går emot marxism-leninismen”.*

Klimax kom i juli. Strax före Maos avresa till Wuhan upprättade rödgardister från Beijings institut för flygingenjörsteknik, med stöd av Gruppen för kulturrevolutionen, en ”central kommandopost vid Liu Shaoqi-fronten” utanför Västra porten till Zhongnanhai. Maoistiska slagord dånade ut från ett dussintal högtalare dygnet runt. Den 18 juli hade hundratusentals samlats på gatan utanför och svor att fasta tills Liu ”släpades ut”. Detta skedde inte, eftersom Mao uttryckligen förbjudit det. Men samma kväll höll ”De upproriska i Zhongnanhai” ett ”anklagelsemöte” inne på ledarnas område, där Liu och hans hustru tvingades stå tysta i två timmar, djupt bugande, medan deras motståndare skällde och gormade på dem. Maos läkare såg dem bli slagna och sparkade, medan soldater från Centrala vaktenheten bara stod och såg på. Lius skjorta blev söndersliten och en del drog omkring honom i håret. Två och en halv vecka senare upprepades samma historia. Denna gång tvingades paret inta rödgardisternas ”jetplansställning”, framåtböjda med armarna utsträckta bakåt, medan Liu åter förhördes om sina påstådda ”nationella förräderier”. Deng Xiaoping och Tao Zhu och deras fruar utsattes för samma ovärdiga behandling.

Men det var en barnlek jämfört med den behandling tjänstemän på lägre nivå drabbades av. Men Liu var ju i alla fall 70 år. Han tvingades stå på knä framför rödgardistiska affischer medan rebellerna drog honom i håret och stötte hans huvud mot marken. Hans vänstra ben

---

* För ett utförligt exempel på kritiken mot Liu Shaoqis skrift, se bilagan till [Hur bli en bra kommunist](#) – MF

blev tilltygat och efteråt, när han på alla fyra tog sig till sin bostad, var hans ansikte svullet och blåaktigt, askfärgat.

Den 7 augusti skrev han till Mao och meddelade att han avgick som statschef.

Han fick inte något svar. Strax därpå blev han separerad från sin familj. Wang Guangmei fängslades. Deras barn skickades ut på landet för att arbeta som bönder. Men anklagelsemötena upphörde. Från och med nu hölls Liu isolerad i sitt hem, medan den Centrala utredningsgruppen fortsatte att samla ”bevis” på de förräderier, som skulle utgöra motiv för en formell avsättning.

Detta organ fick växande betydelse allt eftersom det virrvarr, som kulturrevolutionen utvecklats till, blev allt mer komplext. Det leddes av Zhou Enlai och var direkt ansvarigt inför Mao. I praktiken blev det emellertid Kang Shengs privata imperium. Vid sidan av rödgardisterna och rebellarbetaravdelningarna, som var revolutionens fotfolk, och Folkets befrielsearmé, vars ”stöd till Vänstern” kompenserade radikalernas numerära litenhet – utgjorde Kangs politiska polis den vassa egg av kallt stål, som såg till att ”proletär diktatur” skulle gå segrande fram under alla omständigheter.

Utredningsgruppens befogenheter, som inledningsvis varit begränsade till granskningen av Peng Zhen och hans bundsförvanter och senare av Liu och Wang Guangmei, utvidgades drastiskt från och med våren 1967.

Ett av de första nya fall som Kang hade hand om var de s k ”61 renegaterna”. Där ingick en grupp högre partitjänstemän, bl a förre finansministern Bo Yibo och chefen för organisationsavdelningen, An Ziwen, som suttit fängslad i Beijing på 1930-talet. Med godkännande av dåvarande partiledaren Zhang Wentian, och resten av politbyrån (inklusive Mao) hade Liu Shaoqi, som chef för Nordkinakontoret, gett dem tillåtelse att avsvära sig sitt medlemskap i partiet för att kunna bli frigivna. Ärendet hade behandlats på sjunde partikongressen och man hade då varit enig om att Liu agerat korrekt.

När Kang först föreslog att fallet skulle tas upp på nytt gjorde Mao invändningar. Men i februari 1967 hade han övervunnit sina skrupler. En månad senare godkände Gruppen för kulturrevolutionen ett direktiv, där 61 tjänstemän betecknades som ”en klick förrädare” och anklagade dem för att ”ha förrått partiet” för att bli frisläppta. Mao, Zhou Enlai, Kang själv och resten av ledningen var helt på det klara med att anklagelsen var rena påhittet. Men den var användbar, både för att misskreditera Liu bland vanliga partimedlemmar, och för att kunna bli av med en del av hans främsta anhängare.

I motsats till Stalin verkar Mao inte ha varit intresserad av sjaskiga detaljer om hur hans offer blev behandlade. Kang hade fria händer och använde sig av en blandning av rödgardistiskt våld och mer raffinerad tortyr utförd av professionella förhørsledare. Bo Yibo förde anteckningar om sina plågor, skrivna på sönderrivna tidningssidor som han spred ut i sin cell och som han helt korrekt gissade att hans förföljare skulle spara – och att de en dag, då de politiska vindarna slagit om, skulle bli en del i anklagelseakten mot dem:

Jag fick en ny omgång ordentlig misshandel idag [skrev han]. Nu är jag full av sår och skador, och mina kläder är bara trasor. Vid ett tillfälle, på grund av att jag blev omtöcknad och rörde mig ett par gånger, blev jag slagen ... och sparkad om och om igen ... [Vid ett annat tillfälle] vreds mina armar om och hölls bakom ryggen, och när de satte mig på ett 'jetplan' tvingade de mig att sära på benen ordentligt, samtidigt som de pressade ner min rygg så långt det gick medan huvudet hölls uppe. Sen började de dra mig i håret alltmedan de sparkade och slog mig ... Jag kan inte längre hålla stadigt i en penna. Hur ska jag då kunna skriva någon bekännelse?

Ytterligare två ”Speciella undersökningsgrupper” bildades för att ta itu med Peng Dehuai och He Long. I juli 1967 misshandlade förhørsledarna Peng så svårt, i ett försök att få honom att

bekänna att han konspirerat mot Mao, att han fick fyra revben knäckta. He Long avled av komplikationer i den diabetes han led av efter att ha förvägrats medicinsk behandling.

Fler utredningar följde – de rörde partiets underjordiska nätverk på 1920- och 1930-talet. I östra Hebei blev 84 000 arresterade, av dem blev 2 955 avrättade, torterade till döds eller begick självmord. I Guangdong förhördes 7 200 och 85, bl a en vice guvernör i provinsen, misshandlades till döds. I Shanghai blev 6 000 anhållna. De flesta anklagades för att arbeta för nationalisterna (en anklagelse nog så lättvindig när det gällde en period då kommunistpartiet och Guomindang samarbetat i en enhetsfront), och ungefär hälften betecknades som förrädare. Ytterligare en liten ”klick renegater”, som liknade Bo Yibos, avslöjades i Xinjiang. I nordost kokades en än mer fantasifull historia ihop, där det påstods att en grupp högre arméofficerare var ”rester av anhängare” till ledaren i Manchuriet, Zhang Xueliang, och hade konspirerat mot Lin Biao: också de blev utrensade. I Yunnan blev 14 000 partikadrer avrättade under en utredning i syfte att ”snoka upp förrädare”. Men det värsta inträffade i Inre Mongoliet. Där arresterades 350 000, 80 000 misshandlades så svårt att de fick men för livet och över 16 000 dödades, under försök att bevisa att ledaren i provinsen, veteranen Ulanfu som också var suppleant i politbyrån, hade bildat ett rivaliserande ”svart parti” för att konkurrera med kommunistpartiet om makten.

Inget av dessa fall hade något stöd i fakta. Samtliga baserades på bekännelser som uppnått genom tortyr och att man kokat ihop enskilda händelser, gripna ur sitt sammanhang, och skapat en väv av paranoid misstänksamhet. I sitt nya ”landsomfattande inbördeskrig” hade Mao återgått till den logik, och de metoder, som kommit till användning på 1930-talet under de frenetiska utrensningarna i de belägrade röda basområdena. Terror hade åter blivit den metod som skulle rena det Röda Kina och göra det redo för skapandet av en ny utopi.

På hösten 1967 gick kulturrevolutionens första år av eldstorm mot sitt slut. Liu Shaoqi var besegrad. Hans allierade var utrensade och Kang Shengs allt vidare nät fångade in deras anhängare, verkliga eller påhittade. Rödgardisterna och upproriska arbetare hade brutit de gamla partiföreträdarnas grepp ute i provinserna.

I triaden ”kamp, kritik, omvandling”, som alla Maos politiska rörelser baserades på, var inslaget av kamp nu över, kritiken skulle fortsätta, men det var omvandling som prioriterades – att ersätta gammalt med nytt.

Mitt i ett land i kaos, där alla viktiga institutioner förutom armén, hemliga polisen och ekonomiministerierna, i grunden förstörts var detta lättare sagt än gjort. Under sin resa ute i landet i september 1967 utfärdade Mao ett nytt direktiv, där han krävde att rivaliserande fraktioner bland rödgardister och arbetare skulle enas och bilda ”stora allianser”. I Beijing och Shanghai skedde detta ganska snabbt – även om våldsamma fraktionsstrider fortsatte mellan rödgardister. På andra håll uppmanades armén att hålla sig neutral, medan rivaliserande rödgardistiska organisationer skickade delegationer till huvudstaden, där de, noggrant övervakade av Gruppen för kulturrevolutionen, fick order om att förhandla tills de löst sina meningsskiljaktigheter.

För att stärka enheten betecknades olika fraktioner inte längre som ”radikala” och ”konservativa”. I stället användes lokala namn. I Anhui fanns sålunda den ”goda” fraktionen (*hao pai*) och ”fisfraktionen” (*pi pai*) – de kallades så på grund av att de radikala sagt att det var ”bra” att ta makten i provinsen, medan de konservativa sagt att ”det var lika bra som att fisa”. Men också med den sortens uppmuntran, och att så högt uppsatta personer som Jiang Qing och Kang Sheng ingrep, tog det 14 månader innan grupperna i Anhui kunde nå en överenskommelse. Fram till hösten 1967 hade Revolutionära kommittéer kunnat bildas i bara sex provinser. På alla andra håll grälade rödgardister och andra massorganisationer fort-

farande om vilka av dem som skulle få vara med och vilka av de gamla ledarna i provinsen, vars deltagande krävdes enligt Maos ”tre-i-ett”-formel, de kunde enas om att godkänna.

Samtidigt vidgades kampanjen mot ultravänstern inom ”16 majgruppen” rejält, i syfte att sätta kraft bakom Ordförandens maning till ordning. På vintern blev Qi Benyu arresterad och fick göra sällskap med sina tidigare kolleger, Wang Li och Guan Feng, som en av de tre ”svarta händerna”, som påstods ha varit de som dragit i trådarna åt gruppen. De följande fyra åren skulle misstankar riktas mot 10 miljoner personer för att vara ”16 maj-element”, och drygt tre miljoner anhölls – en på tjugofem av städernas vuxna befolkning. Vid utrikesministeriet, där Wang Lis inflytande påstods ha varit störst, blev mer än hälften av de 2 000 diplomaterna utrensade för kopplingar till ”16 maj”. Den stora omfattning denna kampanj fick innebar att armén fick ta över det mesta av utredningsarbetet, den hade också den ledande rollen i en parallell kampanj, som inletts på våren 1968 och som handlade om att ”rena klassleden”. Det ledde till att ytterligare 1,84 miljoner arresterades, de flesta anklagade för att vara ”spioner”, ”dåliga element”, ”nyttillkomna kontrarevolutionärer” och andra sorters icke önskvärda. Tiotusentals anonyma män och kvinnor misshandlades till döds eller begick självmord. Överlevarna skickades till arbetsläger.

Andra, som gjort sig skyldiga till saker direkt kopplade till kulturrevolutionen, anhölls på grundval av nya säkerhetsbestämmelser, som gjorde det kontrarevolutionärt att kritisera Mao, Lin Biao, eller någon av de andra radikala ledarna. Bestämmelserna hade införts i januari 1967, men började inte tillämpas förrän ansträngningarna att återställa ordningen började på allvar i slutet av samma år.

Trots denna arsenal av repressiva verktyg fick Ordföranden det inte alltid som han ville. Kampanjen mot ultravänstern i ”16 majgruppen” uppmuntrade en del konservativa att ifrågasätta vissa aspekter av den politik Gruppen för kulturrevolutionen stått för. Nittioen ambassadörer och andra högre diplomater undertecknade en väggtidning med stöd till de moderata i politbyrån, som blivit utpekade under ”Februarimotströmmen”. En rödgardistgrupp gjorde samma sak. Xie Fuzhi, som Mao utsett att leda den Revolutionära kommittén i Beijing, anklagades för extrem vänsterism. Liknande angrepp förekom mot radikala ledare i Shanghai och Sichuan.

När Maos motoffensiv inleddes kom den från ett oväntat håll.

Lin Biao hade skickligt använt sig av de olika rörelserna under kulturrevolutionen för att stärka sin kontroll över armén. 1967 hade han kunnat utnyttja en särskilt bisarr rad händelser, då en dansgrupp från Folkets befrielsearmé, vars medlemmar stödde de radikala, ställde till med upplopp vid ett framträdande av en rivaliserande, konservativ grupp. Det visade sig att flera av de unga dansöserna i den konservativa gruppen var regelbundna gäster i Maos säng, och de kunde snabbt övertyga Ordföranden om det rättvisa i deras sak. Lin Biao (och de övriga i Gruppen för kulturrevolutionen) bytte då genast fot – och affären blev förevändning för en utrensning, som gav honom möjlighet att göra sig av med chefen för arméns allmänna politiska avdelning, den självständigt tänkande generalen Xiao Hua.

I början av 1968 bestämde sig Lin för att göra sig av med Yang Chengwu, som han två år tidigare utsett att efterträda den avsatte Luo Ruiqing som generalstabschef. Som ung befälhavare för en bataljon hade Yang lett två av de mer berömda insatserna under Långa marschen – övergången av Dadufloden och stormningen av Lazikoupasset – som fått mytstatus inom Folkets befrielsearmé. I likhet med Xiao Hua hade han visat att han kunde tänka själv, vilket innebar att han, *ipso facto*, av Lin uppfattades som skum. Lin hade också sina tvivel om två andra högre officerars tillförlitlighet. Fu Chongbi, chef för garnisonen i Beijing, hade skyddat Chen Zaidao efter incidenten i Wuhan, och Yu Lijin, politisk kommissarie i flygvapnet, hade råkat i gräl med flygvapenchefen Wu Faxian, en allierad till Lin.

För Mao räckte det med att Lin förlorat förtroendet för de tre, vid en tidpunkt då han behövde syndabockar i den nya kampanjen mot högeravvikarna, för att deras öde skulle vara beseglat.

Den 21 mars 1968 höll Jian Qing och Kang Sheng tal, där de hävdade att ”vissa personer” försökte ”ändra på domen” mot ”Februarimotströmmen”. Dagen därpå tillkännagavs att Yang, Yu och Fu gjort sig skyldiga till ”allvarliga misstag” och blivit avskedade. Fyra dagar senare sattes det upp väggtidningar, där de tre männen anklagades för att ha underblåst återfödseln av ”höger-konservatism”. Det utgjorde inledningen på en landsomfattande rörelse för att kritisera ”Högervinden för att ändra på korrekta domslut”.

Strax efteråt ersattes Yang som generalstabschef av Huang Yongsheng, chef för militär-området i Kanton och en av Lins mest lojala anhängare. Senare samma månad gav Mao order om att funktionerna hos Militärkommissionens ständiga utskott skulle överföras till den Allmänna byrån, som leddes av Wu Faxian och med en stab helt bestående av bundsförvanter till Lin. Från och med nu hade Ye Jianying, Xu Xiangxian och de övriga veteranerna bland marskalkarna förlorat allt inflytande på det militära området.

Lin Biao skulle dock aldrig helt komma att behärska Folkets befrielsearmé. Dess storlek – fem miljoner man – och dess framväxt från olika basområden, vart och ett med en egen kedja för ordergivning och sitt eget nätverk av historiska lojaliteter – innebar att ingen enskild, med undantag av Mao (och under en period, Zhu De), kunde kontrollera den. Men 1968 stod Lin så nära som han någonsin skulle komma att dominera militären, och Folkets befrielsearmé skaffade sig en aldrig tidigare skådad position i landets politik.

Den sommaren agerade Mao bestämt för att återställa ordningen i Shensi, som då befann sig i fullskaligt inbördeskrig, och i Guangxi, där tunga vapen rövats bort från transporter på väg till Vietnam och där strider mellan olika fraktioner förvandlat delar av provinshuvudstaden Nanning till ruiner. Trupper sattes in för att skilja olika stridande grupper åt. Den 3 juli utfärdade Ordföranden ett direktiv som manade till omedelbart slut på våldet. Militära kontrollkommissioner etablerades i de svårast åtgångna områden för att bestraffa dem som envisades. I Guangxi ledde det till en våg av urskilningslöst slaktande och, på en del ställen, till politisk kannibalism: påstådda förrädare dödades och deras lever åts upp, på samma sätt som anhängare till Peng Pai i Hailufeng, längre upp efter kusten, 40 år tidigare dödat och ätit motståndare vid ”banketter” – och där de som vägra delta stämplades som ”dåliga kamrater”.*

Armén fick också i uppgift att återinföra disciplinen på landets skolor och universitet, och propagandalag av ”arbetare” skickades dit för att förbereda omstarten av undervisningen, som varit inställd de två föregående åren medan studenterna ägnade sig åt att göra uppror.

Detta ledde till en annan bisarr incident, inte lika kuslig, men heller inte mindre primitiv än händelserna i Guangxi.

I slutet av juli skickade Mao ett team på 30 000 arbetare och soldater till Qinghua-universitetet, där radikala rödgardister vägrat att lägga ner vapnen. Det blev slut på striderna, men först efter att tio personer dödats och över hundra sårats. Som ett tecken på stöd skickade Mao några mangofruktar till arbetslaget, vilka han några dagar fått av en delegation från Pakistan. Frukterna behandlades med all den vördnad som föreskrivs i *Liji*, Ritualernas bok från 500-talet före vår tideräknings början, en period från Kinas förgångna vars riktlinjer kulturrevolutionen var tänkt att sopa undan fullständigt. Mangofrukterna dyrkades som heliga relikter – en av Buddhas tänder, en spik från korset – och när de till sist blivit halvt ruttna bevarades de genom att täckas med vax, medan ”kopior” delades ut bland andra organisationer.

---

* Liknande incidenter ägde rum i Kambodja under Röda khmerernas välde i mitten av 1970-talet. Varje gång tycks motivet ha varit detsamma – att deltagarna skulle ge fysiskt prov på lojalitet utöver konventionella regler.

Att skolorna öppnades igen bidrog till att återställa samhällsfred, men betydde inget för att lösa problemen för de miljontals ungdomar, som skulle ha tagit sina examina de två föregående åren och i stället använt tiden till att fara omkring i landet som rödgardister.

Även före kulturrevolutionen hade arbetslösheten bland ungdomen i städerna gjort det nödvändigt med ett frivilligt program för att flytta ut på landet för dem som gått färdigt skolan. Den politiska oron därefter hade gjort det ännu svårare att hitta jobb. Industriproduktionen hade sjunkit med nästan 14 procent 1967 och fortsatte att göra det året därpå.

Hösten 1968 återupptogs därför programmet med utflyttning på landsbygden i utvidgad form – men nu var det obligatoriskt. De två följande åren sändes fem miljoner ungdomar ut på landet. I ett parallellt program tvingades flera miljoner kadrer och intellektuella bort från städerna och fick bo på ”7 maj kaderskolor” på landsbygden – namnet kom sig av att Mao i ett brev till Lin Biao den 7 maj 1966 lagt fram ett förslag om arbete-studier bland bönderna. Att de flesta bönderna inte ville ha något som helst att göra med nykomlingarna och betraktade dem som en ganska ovälkommen börda, påverkade inte planerna. För Mao var det en bra lösning: ideologiskt uppfyllde den hans omhuldade ideal om att bryta ner barriärerna mellan stad och land; politiskt tvingade det byråkratin, ”den nya klass” han ansåg ha urartat på grund av det bekväma livet i städerna, att reformera sig genom kroppsarbete; och socialt innebar det att både tidigare rödgardister och många av deras offer försvann från städerna.

Även nu fick militären en nyckelroll.

Många av de ungdomar som farit ut på landet hamnade på arméledda jordbruk i gränsområdena. Arméofficerare övervakade ”reningen av klassleden” på kaderskolor. Militära arbetslag installerades i varje regeringsavdelning och ministerium, på fabriker och tidningsredaktioner.

Men den fulla omfattningen av den dominerande roll Folkets befrielsearmé hade framgick tydligast i den inom administrationen ute i provinserna. Hälften av medlemmarna av de nya revolutionära kommittéerna var officerare, mot knappt en tredjedel rödgardister och rebelliska arbetaravdelningar, och bara 20 procent veterankadrer. I de ständiga utskotten – som fungerade som provisoriska maktorgan – tillhörde nästan tre fjärdedelar armén. På gräsrotsnivå var andelen än mer slående: I ordinära provinser, som Hubei, där kaoset varit osedvanligt stort leddes 98 procent, en anmärkningsvärt hög siffra, av de revolutionära kommittéerna ute i distrikten av arméofficerare. I praktiken hade större delen av Kina hamnat under militärt styre.

Detta var emellertid priset för att få ett slut på färden mot anarki. Förstörelsen av den sociala väven hade varit för omfattande för att någon annan lösning skulle vara möjlig.

I början av september 1968 meddelades att de sista av 29 revolutionära kommittéer på provinsnivå hade bildats – i Tibet och Xinjiang. Gruppen för kulturrevolutionen utropade att ”hela landet är rött” och på ett massmöte två dagar senare förklarade Zhou Enlai: ”Vi har äntligen lyckats slå sönder komplotten från en handfull ledande personer i partiet, som slagit in på den kapitalistiska vägen.” Scenen var äntligen klar för den politiska utveckling, som Mao börjat planera fyra år tidigare.

Den 13 oktober 1968 samlades centralkommittén, eller vad som återstod av den, i Beijing för sitt tolfte plenum. Över två tredjedelar av de ursprungliga medlemmarna var utrensade och av dem som återstod fanns bara 40 fullvärdiga medlemmar på plats, vilket inte räckte för att man skulle vara beslutsmässig. För att komma till rätta med detta utnämnde Mao tio nya medlemmar (ett brott mot partistadgan, som krävde att suppleanterna skulle fylla ut luckorna allt efter rangordning), och fyllde på med cirka 80 arméofficerare och ledare för de nybildade revolutionära kommittéerna, som fick delta i diskussionerna fast utan rösträtt.

Plenarsammanträdet hade tre viktiga uppgifter: att ratificera störtandet av Liu Shaoqi, bekräfta utnämningen av Lin Biao till ny efterträdare till Mao – något som varit underförstått sedan augusti 1966, då Lin blivit ensam vice ordförande, vilket Mao uttryckligen uttalat i november 1967, samt att fördöma ”Februarimotströmmen” och dess uppföljare ”Högeravvikarnas vind” från mars 1968.

Absolut viktigast av detta var resolutionen som fördömde Liu. Jiang Qing, som personligen tagit över ledningen för ”Gruppen för specialfall”, som höll i undersökningen, hade sammanställt tre tjocka band med bevis – helt baserade på bekännelser uppnådda genom tortyr – som utgav sig för att bevisa att han förrått partiet åt Guomindang vid minst tre tillfällen: i Changsha 1925, i Wuhan 1927, och i Shenyang 1929. För att få ihop ens dessa bräckliga anklagelser om förräderi fyra årtionden tidigare hade Kang Shengs utredare tvingats förhåra 28 000 personer, av vilka flertalet efteråt fängslades som kontrarevolutionärer. Ett nyckelvitne, Meng Yongqian, som arresterats tillsammans med Liu 1929 förhöordes oupphörligt natt och dag i sju dygn för att tvinga honom att erkänna att de hade blivit förrädare under fångenskapen. När han hämtat sig tog han tillbaka ”bekännelsen” – men detta hemlighölls.

Jiang Qing själv insåg förstås att detta inte var mycket att komma med, och i sin rapport radade hon upp andra, nyare, exempel på Lius svekfullhet – bl a hemlighetsmakeri med den ”hemliga USA-agenten Wang Guangmei”, att ha lämnat ”värdefull information” till CIA i Hong Kong, samt för att ha motsatt sig ”Ordförande Maos proletärt revolutionära linje”. Bevis till stöd för dessa anklagelser skulle offentliggöras senare, sade hon, men i själva verket hördes ingenting av.

I alla fall röstade plenum för att ”utesluta Liu Shaoqi ur partiet, för gott”; att avsätta honom från alla poster som ”renegat, förrädare och strejkbrytare ... imperialismens, den moderna revisionismens och Guomindang-reaktionärernas lakej” och ”att fortsätta uppgörelsen med honom och hans medbrottslingar”. Omröstningen var inte helt enhällig. Zhou Enlai, Chen Yi, Ye Jianying och andra veteraner sträckte lydigt upp händerna och fördömde sin tidigare kollega. Men en äldre kvinnlig medlem av centralkommittén vägrade delta i charaden och lade ned sin röst. Också hon blev utrensad efteråt.

Lin Biaos utnämning till Maos efterträdare godkändes också utan att någon opponerade sig.

Den enda fråga där allvarliga meningsskiljaktigheter framkom var behandlingen av de moderata i politbyrån. Jiang Qing och Kang Sheng ville att nästa partikongress – som plenumet skulle förbereda – avsevärt skulle reducera det gamla gardets roll. I detta syfte, med Lin Biaos godkännande, uppmanade de sina anhängare att gå till samlad attack mot dem när plenumet gick över till gruppdiskussioner. Zhu De fick rakt i ansiktet veta att han var ”en gammal högeropportunist”, som motsatt sig Maos ledning ända sedan tiden i Jinggangshan; Chen Yun påstods ha varit emot Stora språnget; de fyra marskalkarna hade satt igång ”Februarimotströmmen” i ett försök att vända upp och ner på domarna mot Liu Shaoqi, Deng Xiaoping och Tao Zhu.

Mao lät sig inte imponeras. Veteranerna, betonade han, hade bara utnyttjat rätten att uttrycka sina åsikter. Inte ens Deng Xiaoping, tillade han, tillhörde samma kategori som Liu Shaoqi.

Om Deng hade Mao haft den uppfattningen ända sedan kulturrevolutionen inleddes. 1967 hade han sagt nej till Kang Shengs förslag, att det skulle upprättas en separat ”Grupp för specialfall” för att undersöka Dengs förflutna. Han hade bara gått med på att det team som höll på att undersöka He Long – en relativt underordnad utredning – kunde få sätta upp en undergrupp om Deng. Nu avvisade han förslaget från Gruppen för kulturrevolutionen att inte bara Liu utan också Deng skulle uteslutas ur partiet. Det handlade om ett sätt att återförsäkra sig. ”Den där lille mannen ... har en stor framtid som väntar” hade han en gång sagt till en

utländsk besökare. Deng blev heller aldrig nämnd vid namn vid olika attacker under kulturrevolutionen. Mao ville ha honom som reserv, i fall det helt oväntade skulle inträffa och han då åter skulle behöva Dengs talanger.

Ett halvår senare, då nionde partikongressen samlades för att föra kulturrevolutionen till en triumfatorisk avslutning, skulle Ordföranden agera lika försiktigt.

Alla ledare som medverkat i ”Februarimotströmmen”, förutom Tan Zhenlin, fick sitta kvar i centralkommittén, och två av dem, Ye Jianying och Li Xiannian, omvaldes till politbyrån. Tre andra veteraner – Zhu De; den ”Enögde Draken” marskalk Liu Bocheng, som nu blivit helt blind, och Dong Biwu, de enda, vid sidan av Mao, som var i livet av partiets grundare – fick behålla sina poster i politbyrån och två yngre officerare – Xu Shiyou och Chen Xilian, chefer för militärområdena i Nanjing respektive Shenyang – blev för första gången invalda i politbyrån.

I ett avseende utgjorde dessa sju en politisk barlast.

Makten låg hos det Ständiga utskottet, där kärnan av medlemmar förblivit oförändrad sedan våren 1967 – Mao, Lin Biao, nu officiellt utpekad som inte bara efterträdare till Ordföranden utan också som ”hans nära vapenbroder”, Zhou Enlai, Chen Boda och Kang Sheng – och där Lin och Jiang Qing ledde de båda radikala klanerna. Jiang hade stöd av de radikala i Shanghai, Zhang Chunqiao och Yao Wenyan, samt säkerhetsministern Xie Fuzhi – samtliga blev nu invalda som ordinarie medlemmar av politbyrån. I Lins grupp ingick hans hustru, Ye Qun, generalstabschefen Huang Yongsheng, flygvapenchefen Wu Faxian och två andra högre generaler, som också blev uppflyttade.

Likväl var Ordförandens beslut att ge de moderata utrymme betydelsefullt. Det handlade inte bara om en gest av storsinnet, i stället var Mao ute efter – precis som han gjort på sjunde partikongressen 1945 – att skapa en koalition som representerade de olika intressegrupper som utövade den kommunistiska makten. Han var tillräckligt skarpsinnig för att inse, även i tider då radikalerna var förhärskande, att personer som Zhu De och Liu Bocheng (för att inte tala om Zhou Enlai) hade ett politiskt stöd, som Lin Biao och hans anhängare inte kunde mäta sig med. Femtio år av politisk närkamp hade lärt Mao att det var dumt att stoppa alla ägg i samma korg.

Men det fanns ett viktigare skäl också.

Officiellt framställdes kulturrevolutionen som en storartad framgång. Mao tillskrevs äran att ha fört upp marxism-leninismen ”till ett högre och fullständigt nytt stadium”, att ha grundat en filosofi, som skulle vara vägledande under ”den epok då imperialismen går mot totalt sammanbrott och socialismen mot världsomspännande seger”. Hans aforismer hade rotat sig så väl i nationens medvetande att de i vardagslag hade fått samma status som citat från Konfucius för tidigare generationer. Nionde partikongressen hade slagit fast klasskampen som partiets ”grundlinje under hela den socialistiska perioden” och bekräftat att framtida generationer skulle föra en politik grundad på ”att revolutionen skulle fortsätta under proletariats diktatur”.

Men vad hade egentligen uppnåtts efter tre år av kaos?

Liu Shaoqi var definitivt utrensad. Deng Xiaoping och Tan Zhenlin satt i husarrest. Två andra av de högsta ledarna, He Long och Tao Zhu, hade dött i fångenskap. Tusentals i lägre ställning på alla nivåer av partihierarkin hade avlägsnats från makten och många av dem satt också i fängelse. Runt en halv miljon hade dödats – en siffra som skulle fördubblas när utrensningen av ”16 maj-element” och ”upprensningen av klassleden” avslöjade nya

”kontrarevolutionärer”, som också dödades. Alla yttre tecken på borgerligt tänkande och beteende hade krossats.

Mao hade lyft fram Lin Biao i stället för Liu. I ett avseende var det ett bättre val av efterträdare, han var ju nästan tio år yngre. Men han var kroniskt sjuk, till den grad att till och med Mao föraktfullt omtalade honom som ”Den evigt krye”. Lin led av en nervös åkomma – snarlik Maos neurasteni – som fick honom att svettas ymnigt. I motsats till Mao var han också hypokondriker. Han avskydde att träffa folk, att ta emot utländska delegationer var en plåga som gjorde honom genomblöt av svett. Under en vistelse i Sovjetunionen för läkarbehandling i början av 1940-talet hade han blivit beroende av morfin, och aldrig riktigt lyckats bli kvitt detta. Han var allergisk mot solljus. På hans kontor var rullgardinerna ständigt neddragna. Han vägrade gå ut om det blåste. Inomhus krävde han att temperaturen konstant skulle hållas vid 21 grader, sommar som vinter.

Även bland ledare där personlig vänskap utgjorde undantag framstod Lins beteende som irrationellt och asocialt. Han levde mer eller mindre isolerad i ett stort, tungt bevakat, hus i Maojiawan, i de nordvästra delarna av Beijing. Besökare var inte välkomna och han besökte själv heller aldrig någon annan, ofta vägrade han till och med att träffa sina egna underlydande. Han vägrade läsa dokument, i stället ville han att hans sekreterare skulle göra en muntlig sammanfattning, som inte fick ta mer än 30 minuter om dagen.

Ingen av dessa excentriska sidor diskvalificerade Lin från att bli Maos efterträdare. Partiordförandens roll var inte verkställande utan strategisk. I Maos ögon var Lins främsta förtjänst att han från deras första möte i Jिंगgangshan 1928 varit en fullständigt lojal anhängare. Hans intellekt var imponerande. Ensam bland Maos underordnade fyllde han sina stora tal med slående historiska referenser (som ett team av forskare arbetade för att hitta åt honom), och när han inte vältrade sig i överdrivet lovprisande av Ordföranden var han i stånd att uttrycka Maos ståndpunkter klart och stringent, på ett sätt som inte någon annan mäktade. Politiskt hängde hans anseende samman med att han varit den mest lysande av de kommunistiska befälhavarna under inbördeskriget. Och ideologiskt anslöt han sig närmast religiöst till Mao Zedongs tänkande.

Men Lin var ingen karismatisk ledare, och Mao måste ha haft klart för sig att han behövde bra stöd från sin omgivning.

Där låg också svårigheten. När Ordföranden tittade sig omkring i Folkets stora sal under nionde partikongressen kunde han knappast undgå att lägga märke till att två tredjedelar av de 1 500 delegaterna bar arméns gröna uniformer. Nästan hälften av den nyvalda centralkommittén var arméfolk.

Mindre än en femtedel var veterankadrer. Nykomlingarna kanske hade de rätta politiska och ideologiska uppfattningarna, men bara ett fåtal var av samma kaliber som den första generationens ledare som de ersatt.

I landet i stort var kulturrevolutionens framgångar än mer diskutabla. I huvudsak hade den varit en företeelse i städerna. Huvuddelen av Kinas 600 miljoner bönder hade bara hört avlägsna rykten om tumultet i städerna och var alls inte ”rörda ända in i själen” – som den revolutionära propagandan ville få det till.

Till det yttre hade Kina blivit ett hav av kollektivt ägda grå byggnader, av kollektivt brukade åkrar, av enhetliga blå kläder – den enda färgen kom från de röda fanorna på byggnaderna eller småbarnens kulörta jackor och byxor. All form av utsmyckning var förbjuden. Kulturen var inskränkt till Jiang Qings åtta revolutionära modelloperor. Det fanns inga marknader, inga gatustånd, inga försäljare. Alla cyklar var svarta.

Men att utrota individualistiskt tänkande – att genomföra ”en proletär revolution av sinnena”, som Mao uttryckte det – var något betydligt svårare.

1966 hade han skrivit att kulturrevolutioner skulle igångsättas ”vart sjunde eller åttonde år” för att förnya nationens revolutionära anda och sätta stopp för uppkomsten av borgerlig urartning. Nu, i april 1969, upprepade han att målet ännu inte nåtts, och att ”om några år” måste allt kanske göras om på nytt.

Mao erkände aldrig, vare sig då eller senare, att kulturrevolutionen alls inte kommit i närheten av hans ursprungliga mål. Ändå är det svårt att tro att en man av hans ifrågasättande, dialektiska läggning skulle vara blind för att ”de röda dygdernas nya rike”, vars födelse kännetecknats av så mycket terror, grymhet och smärta, präglades av förlamande ytlighet. Om han gjorde det var det i alla fall inget han visade utåt. Kulturrevolutionen hade framkallat en kollektiv uppvisning i en nations sämsta instinkter; till och med Lin Biao hade i privata sammanhang avfärdat det hela som ”en kulturlös revolution”. Men Mao hade andra saker i sikte. Revolutionen, gillade han att säga, var ingen tebjudning. Det allt överskuggande var att klasskampen skulle bestå.

För att tjäna den saken hade Kina förvandlats till ett stort andligt fängelse. Den gamla världen hade krossats. Och Mao hade inget att ersätta den med, utom tom, röd retorik.

Till sist fylldes tomrummet genom oavsiktlig hjälp från Moskva.

Natten till den 21 augusti 1968 invaderade sovjetiska trupper Tjeckoslovakien för att sätta stopp för ”Pragvåren” och störta den reforminriktade regeringen där. För att rättfärdiga sitt agerande förklarade ryssarna, att alla stater i sovjetblocket var förpliktigade att försvara det socialistiska systemet överallt där det var hotat. Denna ”Brezjnevdoctrin”, som den skulle bli känd som, gällde formellt bara Europa. Men för Mao försåg den också ryssarna med motiv för en eventuell attack mot Kina.

Följande vår bestämde han sig för att förekomma något sådant.

Smärre incidenter hade i flera år inträffat mer eller mindre av en slump längs den kinesisk-sovjetiska gränsen. Den sammanstötning som ägde rum den 2 mars 1969 var däremot överlagd. Trehundra kinesiska soldater, iförda vita kamouflagedräkter, ryckte i skydd av mörkret fram över Ussuriflodens is och vidare in på ön Zhenbao (Damanskij), en omtvistad bit territorium på flodgränsen knappt 25 mil söder om staden Chabarovsk i Sibirien. Där grävde de ner sig i snön och lade sig i bakhåll. Morgonen därpå avancerade en kinesisk styrka provokativt vidare in på ön i syfte att fungera som lockbete. När en sovjetisk patrull försökte genskjuta dem öppnade kineserna eld. Ryssarna skickade då in förstärkningar och lyckades driva tillbaka kineserna, som förlorade över 30 man i döda och sårade. Ännu en, denna gång större, strid i samma område två veckor senare slutade med 60 ryska och flera hundra kinesiska offer.

Maos plan var häpnadsväckande enkel. Om Sovjetunionen blivit Kinas huvudfiende då hade USA, enligt principen att ”min fiendes fiende är min vän”, blivit en potentiell bundsförvant – detta trots att USA var involverat i ett brutalt och destruktivt krig vid Kinas sydgräns, mot en annan allierad till Beijing, Vietnam.

Striderna på Zhenbaoön var början till utdragna kinesiska försök att övertyga den nyvalde amerikanske presidenten Richard Nixon om att Beijings utrikespolitiska prioriteringar genomgått en omfattande förändring. Ryssarna, som var okunniga om Maos syften, stärkte oavsiktligt hans sak genom att öka det militära trycket och försöka tvinga kineserna till förhandlingsbordet. Hela våren och sommaren inträffade nya gränsincidenter – ackompanjerade av starka antydningar från Moskva om att Warszawapakten var på väg att ingripa och att

kärnvapen eventuellt skulle sättas in (precis som USA svingat kärnvapenhotet under krisen i Taiwansundet 1958). Kreml inledde en massiv förstärkning av de sovjetiska styrkorna i Mongoliet och Kina godkände en trettioprocentig ökning av militärutgifterna. I augusti inleddes stora civilförsvarsövningar i Beijing och andra större städer, där miljontals människor mobiliserades för att gräva skyddsrum för att kunna försvara sig mot en kärnvapenattack.

Efter att ha plockat sina politiska poäng gick Mao, efter att först för formens skull ha stretat emot, med på ett möte i september mellan Zhou Enlai och den sovjetiske premiärministern Alexej Kosygin – som symboliskt hölls på flygplatsen i Beijing för att understryka att Mittens rike fortfarande tänkte hålla barbarerna utanför dörren. De kom överens om att status quo skulle bibehållas längs gränsen, att återuppta gränsförhandlingar samt att undvika nya militära sammanstötningar.

Med detta var krisen avdramatiserad.

Medan den varade hade den skapat en lämplig atmosfär inför nionde partikongressen. Fyrahundra miljoner människor, halva Kinas befolkning, uppgavs ha deltagit i demonstrationer mot ”de nya tsarerna”. På längre sikt gav den skärpta retoriken mot ”sovjetisk social-imperialism” landet nytt utlopp för sin energi (precis som anti-amerikansk retorik tjugo år tidigare svetsat samman Kina under Koreakriget).

Det gav också Mao möjlighet att knyta ihop trådarna. I mitten av oktober beordrade Lin Biao, på direktiv av politbyrån, ett ”rött larm”, då en miljon soldater mobiliserades för en repetition av en tänkt sovjetisk attack. Detta var inte helt gripet ur luften. Även om läget vid gränsen var mindre spänt hade Kina precis utfört sitt första lyckade underjordiska kärnvapenprov, vilket väckt farhågor för att ryssarna skulle genomföra en kirurgisk attack mot Kinas kärnvapen-anläggningar. Huruvida Ordföranden verkligen trodde, som det senare påstods, att de också tänkte genomföra en bombräd mot Beijing i bestraffningssyfte är en annan fråga. Men det gav honom en förevändning för att sprida ut veteranerna i partiledningen runt om i landet och samtidigt få bort Liu Shaoqi och Deng Xiaoping från huvudstaden – tre år efter deras fall.

Deng och hans hustru skickades till Jiangxi, där han bodde under bevakning i en armébarack och sattes att arbeta deltid i en närliggande verkstad för traktorer.

Liu hade varit sängliggande sedan sommaren 1968, då han drabbats av lunginflammation. Han hade förlorat talförmågan och fick näring intravenöst. Hans uttunnade hår, som blivit alldeles vitt, hade inte blivit klippt på två år och var tre decimeter långt. På order av Mao flyttades han den 17 oktober på bår från Zhongnanhai och flögs till staden Kaifeng i centrala Kina. Där placerades han i en tom, ouppvärmad byggnad i det kommunala partihögkvarteret. Han fick lunginflammation på nytt, men tillstånd gavs inte att skicka honom till sjukhus. Den 12 november avled han, nästan på dagen fyra år efter att Mao inlett kampanjen mot honom.

Ordföranden hade inte direkt gett order om att Liu skulle dödas, lika lite som han gjort det i He Longs och Tao Zhus fall, eller Peng Dehuai, som avled sju år senare på ett fängelse-sjukhus.

Men han rörde heller inte ett finger för att förhindra det.

[Kapitel 16, ”Things Fall Apart” [Det rasar samman], som handlar om Maos sista år, har här utelämnats]

Epilog

När radion i Beijing meddelade nyheten ledde det till chock och oro, men inte sorg. Det fanns inget som gick att jämföra med de känsloyttringar som förekommit i samband med Zhou Enlais bortgång. Att en titan utplånats upplevs inte som någon personlig förlust.

Men historien levereras sällan i snygga paket. Och Mao hade efterlämnat ouppklarade affärer.

Natten till onsdagen den 6 oktober, exakt fyra veckor efter hans död, kallade Hua Guofeng in Wang Hongwen, Zhang Chunqiao och Yao Wenyuan till ett möte med politbyrån i Folkets stora sal.

Wang var den som anlände först bara för att upptäcka att Hua och Ye Jianying stod och väntade. När han kommit in hoppade fyra soldater ur Wang Dongxings Centrala gardesregemente fram, de hade stått gömda bakom en skärm, och grep honom. Hua läste upp ett kort uttalande: ”Du har anslutit dig till en partifientlig och anti-socialistisk allians ... i ett fåfängt försök att lägga beslag på ledningen över partiet och gripa makten. Det är ett allvarligt brott. Centrum har beslutat att du ska placeras under arrest i väntan på full utredning.” Därefter anhölls Zhang Chunqiao och Yao Wenyuan på samma vis. En timme senare arresterades Jiang Qing i Zhongnanhai, dit hon återvänt tillsammans med sina medarbetare kort innan Mao avled. Ryktet säger att en av hennes underlydande spottade på henne när hon fördes bort.

Ingen av de fyra försökte göra motstånd. Inga oroligheter förekom efter arresteringarna. Knappt en månad efter att Mao gått bort var hans stora experiment över.

Den möjligheten var något som pinat honom redan i början av 1960-talet då han börjat få sina första tvivel beträffande Liu Shaoqi. Men på den tiden var han fortfarande säker på, oavsett vilka bakslag som kunde vänta, att kommunismens slutgiltiga seger var något oundvikligt. ”Om våra barns generation går in för revisionismen och rör sig mot sin motsats, så även om det fortfarande formellt är socialism så kommer det i själva verket att vara kapitalism och då kommer våra barnbarn att revoltera och besegra sina fäder, eftersom massorna inte kommer att vara nöjda”, sade han inför centralkommittén. Fyra år senare, 1966, var han inte lika förtröstansfull. Om högeravvikarna skulle komma till makten efter hans död, skrev han då, skulle deras välde ”med största sannolikhet” bli kortlivat. ”Högern kanske kan få övertaget en tid genom att använda sig av mina ord, men vänstern kan också komma att använda mina ord och störta dem”. Under hans sista år skulle emellertid också den övertygelsen försvinna.

På ett sätt var Maos föraning kuslig. Under två år efter hans bortgång pågick också ett ”ordkrig”, där de som avancerat under kulturrevolutionen, under ledning av Hua och Wang Dongxing använde Maos texter för att avvärja försöken från offren för rörelsen inom det gamla gardet att ta kontroll över det ideologiska arvet efter Ordföranden. Deng, vars återkomst Hua försökt dra ut på tiden med, utan att lyckas, upprättade också en regim, som även om den var ”socialistisk till namnet”, så var den kapitalistisk i alla andra avseenden. Mao hade haft rätt om Deng Xiaoping: även om det en gång verkat osannolikt hade han hela tiden varit ”en kapitalistfarare” – och så fort han fått möjlighet till det började han montera ned det socialistiska system Mao byggt upp och i stället infört en borgerlig diktatur. Det fanns verkligen en borgarklass inom kommunistpartiet och landet ”ändrade verkligen politisk färg”.

Den enda fråga där Mao hade fel gällde reaktionen bland massorna. Den överväldigande majoriteten av det kinesiska folket revolterade alls inte mot kapitalismen, utan reagerade i stället på Dengs nya politik med öppen förtjusning.

När ”den kapitalistiska vägen” för Kina befriats från sin nedsättande betydelse innebar den att välstånd kom först och ideologi sist. Följden blev ett uppsving utan motstycke för den ekonomiska utvecklingen med en elit vars ambitioner och livsstil, med allt från mobiltelefoner till

Porschebilar, snart inte gick att skilja från deras motsvarigheter i Hong Kong, Singapore och Taiwan. De nya rikedomarna sipprade ner och ledde till ojämlikhet samtidigt med de nya möjligheterna. Korruption och brottslighet skenade iväg tillsammans med drogmissbruk, aids och prostitution. På häpnadsväckande kort tid skaffade sig Kina de flesta av de problem, och många av glädjejämnerna och friheterna också, som kännetecknar normala länder.

Deng Xiaoping kunde ge order om att döda flera hundra studenter på Tianmentorget, och göra slut på illusionerna bland liberaler i väst, men för kineser som jämförde hans styre med den okontrollerade terrorn tidigare rådde ingen tvekan om vad de föredrog.

De som gick förlorande ur de politiska striderna försvann inte längre ut i intet. Trots att Hua och Wang Dongxing motsatt sig Dengs reformer kunde de dra sig tillbaka i fridfull pensionering. Jiang Qing begick självmord i fängelset 1995* xxx. Men hennes bundsförvant Yao Wenyuan blev frigiven efter att ha avtjänat ett femtonårigt fängelsestraff och fick återvända till sitt gamla hem i Shanghai. Samma gällde Chen Boda och andra celebriteter från kulturrevolutionen, inklusive de påstådda ledarna för den ultravänsteristiska ”16 maj-gruppen”. Kina var inte någon demokrati. Men det hade blivit mer livfullt och tolerant. Den skräckens ridå som kvävt även de mest obetydliga former av frihet på Maos tid hade dragits undan.

I detta läge, då så mycket av vad Mao gjort upphävdes och indirekt fördömdes, var det inte lätt för hans efterträdare att prestera någon värdering av hans historiska roll. Efter över ett år av diskussioner godkände kommunistpartiets centralkommitté 1981 en resolution, som fastslog att trots ”stora misstag” under kulturrevolutionen ”övertägar hans förtjänster och misstagen är underordnade” i förhållandet sju till tre, samma tumregel som Mao själv använt om Stalin.** Chen Yun hade två år tidigare uttryckt det mer rättframt då han sagt till några kolleger: ”Om Mao hade dött 1956 skulle det han uträttat ha varit odödligt. Om han hade dött 1966 skulle han fortfarande ha varit en stor man. Men nu dog han 1976. Ja, tyvärr, vad kan man då säga?” Ändå passade ”sju/tre-formeln” in på partiets behov. Det gav Deng och det gamla gardet möjlighet att ta avstånd från allt de ogillade av vad Mao gjort, utan att för den skull hota legitimiteten i kommunistpartiets makt.

Efter detta har Kina varit fastlåst i den bedömningen. Sedan man gjort sig av med sin ideologi hade kommunistpartiet inte råd med att göra sig av med myten om sin grundare.

Bortsett från politiska bryderier är det en enorm uppgift att värdera den ångväld som vred Kina ut ur dess medeltida dvala och tvingade på landet konturerna av en modern nation.

Det som andra stora samtida till Mao, såsom Roosevelt, Churchill och de Gaulle, utfört jämförs alltid med andra politiker från samma epok. Till och med Stalin byggde på Lenins insatser. Maos liv utspelades på en mycket större tavla. Han var den obestridde ledaren för nära en fjärdedel av mänskligheten, som bebodde en areal lika stor som Europa. Han utövade en makt som bara kan jämföras med de väldigaste av Kinas kejsare, i en epok då Kinas historia var så sammanpressad att förändringar som tagit sekler i väst genomfördes på en enda generation. Under Maos livstid tog Kina språnget från halvkoloni till stormakt; från tusenårigt självhärskardöme till socialism; från härjat offer för imperialistisk plundring till ständig medlem av FN:s säkerhetsråd, utrustat med vätebomber, övervakningssatelliter och interkontinentala robotar.

Mao var i besittning av en osedvanlig blandning av kvaliteter: han var visionär, statsman, genial politisk och militär strateg, filosof och poet. Utlänningar kanske rynkar på näsan. I en omtalad avspisning betecknade Arthur Waley, den berömde översättaren av poesi från Tang-

* Jiang Qing dog i maj 1991 (inte 1995), enligt officiella uppgifter var hon då också frigiven från fängelset (pga att hon var allvarligt sjuk). – MF

** Se [Resolution on CPC history \(1949-81\)](#) – MF

dynastin, Maos poem som ”inte lika dåliga som Hitlers tavlor, men inte lika bra som Churchills”. Enligt en västlig konsthistoriker var hans kalligrafi samtidigt ”slående originell, bevis för en översvallande själviskhet som närmade sig högmod, rent av extravagans ... [och] fullständig brist på hänsyn till penselns krav på formell disciplin” men ”på det stora hela oartikulerad”. Merparten experter i Kina skulle inte hålla med. Maos poem, precis som hans penselföring, fångade den kvalfyllda, oroliga tidsandan.

Förutom dessa egenskaper förfogade han också över ett raffinerat, obstinat sinnelag, en karisma som ingav fruktan och en diabolisk slughet.

Den breidsida Lin Biaos son levererade – ”Idag talar han fagert och använder honungslena ord om dem han vill locka; i morgon dömer han dem till döden för påhittade brott” – var ett omedvetet eko av vad en rådgivare 2 000 år tidigare sagt om Qin Shihuangdi, den störste av de kejsare som grundat Kina. ”Kungen av Qin är [som] en rovfågel ... Det finns ingen godhet i honom och han har ett hjärta som hos en tiger eller en varg. När han hamnar i trångmål har inga problem att förödmjuka sig själv. Men när han nått sitt mål har han lika lätt att sluka mänskliga varelser ... Om [han] förverkligar sina mål för kejsardömet kommer alla människor att bli hans slavar.”

Mao kunde dynastiernas historia utantill. Det var ingen tillfällighet att han – av alla kejsarliga föregångare – utsåg den förste kejsaren av Qin – som genom hela Kinas historia varit fruktad och smäddad som sinnebild av hårt styre – till den han ville mäta sig själv med. ”Ni anklagar oss för att agera som Qin Shihuangdi”, sade han vid ett tillfälle till en grupp liberala intellektuella. ”Ni tar miste. Vi överträffar honom hundra gånger. När ni beskyller oss för att imitera hans despotism, så är vi bara glada över att kunna hålla med! Ert misstag var att ni inte betonade det tillräckligt hårt.”

Att döda motståndare – eller kort och gott dem som ogillade hans politiska mål – var för Mao en oundviklig, rent av nödvändig, ingrediens i mer omfattande politiska kampanjer.

Det var sällan han gav direkt order om att de skulle undanröjas fysiskt.* Men hans styre ledde till fler döda bland hans egen befolkning än någon annan ledare i historien orsakat.

Antalet offer för jordreformen, för hans politiska kampanjer – ”rörelsen för att slå ned kontra-revolutionärer”, de ”Tre anti”, de ”Fem anti”, kampanjen mot högern, rörelsen mot ”höger-opportunismen”, socialistiska skolningsrörelsen, kulturrevolutionen, kampanjen mot ”16 maj-elementen”, och ”upprepningen av klassleden”, för att bara nämna de viktigaste, samt för den hungersnöd Stora språnget framåt ledde till, har bara överträffats en gång – det totala antalet dödsoffer under andra världskriget.

I jämförelse ska Stalins likvidering av kulakerna och krossandet av den ryska intelligentian i arbetslägren ha orsakat 12-15 miljoner offer; Hitlers förintelse till mindre än hälften av det antalet.

Dessa jämförelser, som kan låta övertygande, är emellertid felaktiga i ett viktigt avseende. Stalin var avsiktligt ute efter att fysiskt tillintetgöra alla som stod i vägen för honom. Under de stora utrensningarna undertecknade han själv och Molotov personligen listor med namn på tusentals högt uppsatta som skulle arresteras och avrättas. Hitlers ”slutgiltiga lösning” hade utformats för att i gaskamrarna utrota en hel rasgrupp – judarna – vars genetiska materiel besudlade hans nya ariska världsordning.

---

* Maos direkta roll i jakten på och avrättande av misstänkta motståndare inskränkte sig till perioden 1930-31 i basområdet i Jiangxi. Under korrigeringsrörelsen i Yan'an gav han order om att ”inga kadrer fick dödas”, men i praktiken tillät han att Kang Sheng drev avvikare inom partiet till självmord. Detta mönster skulle upprepas under hela den tid han styrde Folkrepubliken.

Det överväldigande flertalet av dem som Maos politiska åtgärder tog livet av var oavsiktliga offer för hungersnöden. De övriga – tre eller fyra miljoner – var det mänskliga avfallet i hans episka kamp för att omvandla Kina.

Det var klen tröst för hans offer; inte heller förminskar det på något sätt den oerhörda misär Maos kolossala försök till social ingenjörskonst ledde till. Men det placerar honom i en annan kategori än andra av det tjugonde århundradets tyranner. Precis som det inom juridiken finns en avgörande skillnad mellan mord och dråp, och dödsfall orsakade av försummelse, finns det inom politiken grader av skuld, som har att göra med motiv och avsikter hos ledare som orsakar massivt lidande för sina folk.

Stalin brydde sig om vad hans undersåtar gjorde (eller kunde tänkas göra); Hitler om vilka de var. Mao brydde sig om vad de tänkte.

Jordägarna i Kina eliminerades som klass (och många av dem dödades under den processen), men de utrotades inte som folk på samma sätt som judarna i Tyskland. Även när hans politik ledde till miljontals döda övergav Mao aldrig helt och hållet sin tro på effektiviteten i tanke-reform och möjligheterna till återlösning. ”Huvuden är inte som gräslök”, sade han, ”De växer inte upp igen.”

Vad hade då åstadkommit till priset av så mycket blodsutgjutelse och smärta?

Maos egen bedömning att hans två främsta bedrifter var segern för Chiang Kai-shek och starten av kulturevolutionen ger en del av svaret, om än inte alldeles på det sätt han själv avsett. Den ena återförenade Kina efter ett sekel av splittring och återställde dess suveränitet; den andra gav det kinesiska folket en sådan överdos av ideologisk glöd att de skulle bli immuna mot det för flera generationer. Maos tragedi och storhet var att han in i det sista var slav under sina egna revolutionära drömmar. Medan Konfucius stått för harmoni – doktrinen om medelvägen – predikade Mao ändlös klasskamp tills den blivit en bur, som varken han eller det kinesiska folket kunde ta sig ur. Han befriade Kina från det konfucianska förgångnas tvångströja. Men den skinande röda framtid han utlovade visade sig vara en steril skärseld.

Så slutade den process av nationell frigörelse, som inletts vid tiden för Maos födelse, då 1800-talets reformvänner, i reaktion mot kollisionen med väst, för första gången utmanade de synsätt, som hållit det kinesiska systemet stelfruset under 2 000 år.

Efter Mao kom inte någon ny kejsare – bara en rad av ofullkomliga ledare, varken bättre eller sämre än i något annat land. Blind tro och ideologi dog ut. Folk började tänka på egen hand. Den gamla världen hade krossats; den nya hade befunnits otillräcklig. Efter ett sekel av oro var Kina redo att starta på nytt.

Revolutionen handlade mer om att riva ner det gamla än att mödosamt bygga upp det nya. Maos insats hade bestått i att bana väg för mindre visionära, mer praktiska, män som kunde bygga den glänsande framtid han aldrig kunnat förverkliga.

Två gånger tidigare i Kinas historia hade radikal despotism bebådat långa perioder av fred och välstånd. Den förste kejsaren av Qin enade de feodala furstendömena på 300-talet före vår tideräknings början, men hans dynasti varade bara 15 år. Han banade vägen för Handynastin, den första guldåldern i det antika Kina, som varade i 400 år. På 500-talet och början av 600-talet härskade Suidynastin, som återförenade Kina efter en tid av splittring och osäkerhet, som gått under namnet de Sex dynastierna och de Tre kungarikena, i 39 år. De åtföljdes av Tang-dynastin, den andra guldåldern, som varade i 300 år.

Mao härskade i 27 år. Om det förgångna, som han ansåg, just är en spegel åt nutiden, kommer då det tjugoförsta århundradet att utgöra startpunkten för en tredje guldålder i Kina, och som den maoistiska diktaturen banat väg för?

Eller kommer hans öde att vara att bli ihågkommen som en bristfällig koloss, som genomförde grundläggande förändringar i en skala som bara ett fåtal klarat av under hela Kinas historia, men som han sedan misslyckades med att fullfölja?

I december 1993, under firandet av hundraårsdagen av Maos födelse, hölls en privat tillställning på Maxims i affärsdistriktet i det nya kapitalistiska Beijing. Det är en kopia av den restaurang som ligger på rue Royale i Paris, med samma tunga vägghpaneler i *Belle Epoque*-stil, samma bordssilver i rokokostil och sammetsdraperier; och samma priser. De 200 inbjudna var ett tvärsnitt av stadens penningstarka aristokrati: företagare i mörka kostymer med utländska märken skrytsamt påsydda på ärmarna och kraftiga armbandsur i guld; stjärnor från den nya filmindustrin i landet; skådespelerskor med lockigt hår; slanka fotomodeller. Där fanns också en utseendemässig kopia av Mao vid namn Gu Yue, som haft huvudrollen som hjälten i en tv-serie som glorifierade kommunisternas kamp för att ta makten. För att skapa den rätta nostalgiska stämningen bestod underhållningen denna kväll av en av Jiang Qings trista revolutionsoperor. Efteråt klev Gu och ett halvdussin vänner till honom, uppmjukade av champagne och konjak, upp på scenen och började sjunga den gamla rödgardistiska kampsången "Rorsmannen". Medan de gjorde det stapplade de omkring som blindade som kolliderar med varandra i mörkret. Publiken vred sig av skratt. Den ledare de en gång hyllat var nu något att driva med.

För andra blev Mao en ikon. Taxiförarna hade hans porträtt i sina fordon, upphängt som en bild av Buddha på en kedja av radband. Kinas osnutna tonåringar, för unga för att bry sig om hur tillvaron verkligen sett sig under Ordföranden, bytte Maomärken och andra kulturföremål. Popsångare gjorde parodi på hans dikter, målare omarbetade bilder av honom, designers placerade honom på allt, från klänningar till ejerdunsbolstrar.

På landsbygden intar Maos släta, outgrundliga anlete fortfarande hedersplatsen i oräkneliga hem. I Hunan lockades tiotusentals besökare varje dag till ett tempel med en sex meter hög staty av honom, flankerad av bilder av Zhou Enlai och Zhu De, som en lokal bondeförening beställt av en skulptör vid det lokala buddhistklostret vid Wutaishan, tills partiet gav order om att det skulle stängas för att inte uppmuntra "feodal vidskepelse".

Klockan hade gått hela varvet. Mao hade fått plats i ett panteon av de gudar och folkhjältar, förbrytare och stråtrövare, som befolkade hans barndoms drömmar när hans långa liv av uppror inletts, hundra år tidigare.

Historien sätter sig sakta i Kina. Den slutliga domen om Maos plats i en översikt över landets historia är fortfarande långt borta.

Lästips – Mera om kulturrevolutionen

Isaac Deutscher, [Den stora Kulturrevolutionen](#) (artikel från 1966)

Giovanni Blumer, [Den kinesiska kulturrevolutionen 1965/67](#) (1968)

Munthe-Kaas och Gittings. [Maos kulturrevolution](#) (1969)

[Resolution om "kulturrevolutionen"](#) (från Fjärde Internationalens 9:e världskongress 1969)

Stuart Schram, [Mao och kulturrevolutionen](#) (1989)

Martin Fahlgren, [Den svenska vänstern och kulturrevolutionen i Kina](#) (2010)